

Національна академія педагогічних наук України

Інститут проблем виховання

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

**(тренінг з національно-патріотичного виховання
дітей та молоді)**

Посібник

Видання друге, змінене

Харків
«Друкарня Мадрид»
2016

УДК 37.035.6
ББК 74.200.50
Б 55

*Рекомендовано вченою радою
Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 2 від 25 лютого 2016 р.)*

Авторський колектив:

І.Д. Бех, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Ж.В. Петрочко, доктор педагогічних наук, професор;

В.І. Кириченко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Рецензенти:

Л.Б. Лук'янова, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

Г.Г. Ковганич, методист Центру позашкільної роботи «Північне сяйво» управління освіти Святошинської районної в місті Києві державної адміністрації.

Бех І. Д., Кириченко В. І., Петрочко Ж. В.

Б 55 З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб. / І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 140 с. Видання 2-ге, змінене.
ISBN 978-617-7294-40-4

У посібнику представлено теоретичні й методичні матеріали для проведення тренінгів і тренінгових занять з патріотичного виховання дітей та молоді. Розраховано на методистів Інститутів післядипломної педагогічної освіти, працівників методичних кабінетів, педагогічних працівників загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, представників громадських організацій.

**УДК 37.035.6
ББК 74.200.50**

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	5
ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ З ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	6
СЦЕНАРНИЙ ПЛАН ТРЕНІНГУ	17
<i>Перший день</i>	
<i>Сесія 1. Патріотизм як суспільна та особистісна цінність</i>	17
<i>Додатки (перший день)</i>	27
<i>Другий день</i>	
<i>Сесія 2. Національно-патріотичне виховання у викликах часу</i>	33
<i>Сесія 3. Концептуальні засади національно-патріотичного виховання</i>	36
<i>Сесія 4. Аргументація у національно-патріотичному вихованні</i>	43
<i>Сесія 5. Суспільна солідарність і партнерство у національно-патріотичному вихованні</i>	48
<i>Додатки (другий день)</i>	54
<i>Третій день</i>	
<i>Сесія 6. Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання</i>	75
<i>Сесія 7. Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання (продовження)</i>	81
<i>Сесія 8. Форми національно-патріотичного виховання з доведеною ефективністю: обмін досвідом</i>	86
<i>Сесія 9. Виклики і загрози у національно-патріотичному вихованні</i>	88
<i>Додатки (третій день)</i>	92
<i>Четвертий день</i>	
<i>Сесія 10. Участь дітей у житті суспільства як вияв патріотичної позиції</i>	124
<i>Додатки (четвертий день)</i>	131
ГЛОСАРІЙ	136
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	139

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Почуття патріотизму є однією з провідних цінностей, якими має оволодіти підрастаюча особистість. Великою мірою, без цього почуття її соціальне життя буде неповноцінним, надзвичайно збідненим, оскільки вона перебуватиме поза важливими зв'язками і відносинами, які визначають її соціальну позицію, суспільно значуще функціонування, внутрішнє душевне задоволення, самооцінку, життєвий успіх.

Патріотизм особистості закономірно пов'язаний з гуманізмом, соціальною справедливістю, турботою, взаємоповагою. Загалом морально невихована особистість не може бути й патріотом, оскільки це почуття асоціюється з любов'ю до рідної землі, родини, народу.

Неможливо відокремити патріотизм від національних святинь, національної свідомості й самосвідомості, шанобливого ставлення до національної культури, толерантного ставлення до кращих надбань народів, що населяють Україну.

Виходитимемо з того, що всі вищі духовно-моральні утворення (і насамперед почуття патріотизму) народжуються з буттєвих ставлень у гушчині реального життя, до якого залучається особистість на кожному віковому етапі. Тому важливим для розвиненого почуття патріотизму постає усвідомлене шанобливе ставлення людини до власної оселі, школи, вулиці, селища, яке має постійно втілюватися у відповідних практичних діях. Причетність вихованця до всіх аспектів життя суспільства й відповідна турбота мають бути визначальними для патріота-громадянина.

Потужним виховним чинником щодо цього повинна виступити сім'я: батьки мають стати для вихованця прикладом як високо свідомі члени суспільства, як носії активної громадянської позиції.

Педагогам же слід створювати ситуації для формування у вихованців діяльнісного ставлення до всього, що об'єднується поняттям «національні скарби», до національних свят і традицій, особливо до етнічного коду, який

створив націю і захищав її високі ідеали. Нині, коли виникла реальна загроза існуванню держави, надзвичайно важливо виховувати у дітей та молоді готовність до захисту Батьківщини. Відтак, виховання патріотизму передбачає розуміння підростаючою особистістю того факту, що це почуття вже наявне у її житті тут і тепер; звичайно, одні його аспекти досконалі, а над іншими треба ще працювати.

Патріот – це особистість, у якої в її Я-духовному відсутні такі негативні риси, як зневага, заздрісність, жадібність, зверхність, брехливість тощо. Тому кожен повинен постійно працювати над собою, щоб вони зникли з його внутрішнього світу. Очевидно, що такою особистісною самодіяльністю має керувати вихователь, використовуючи найефективніші технології: переконання, інтимно-особистісного діалогу, рефлексивного осягнення і створення позитивної Я-концепції.

Зауважимо, що поряд з укладанням і реалізацією спеціальних програм, курсів з патріотичного виховання, весь навчально-виховний процес слід організувати таким чином, щоб насичити ідеєю патріотизму, якою б одухотворювався вихованець. Це вимагає від педагога, виховника, наставника підвищення його професіоналізму, саме у цьому аспекті. Запропонований посібник і спрямований на реалізацію цієї вимоги.

*Директор
Інституту проблем виховання
І. Д. Бех, академік НАПН України*

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ З НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

(для методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, працівників методичних кабінетів, педагогічних працівників загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, представників громадських організацій)

*Затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 7 від 02 липня 2015 р.)*

Актуальність. Патріотизм як духовно-моральна цінність завжди виступав пріоритетним завданням функціонування держави, становлення суспільства, розвитку особистості. Його головним призначенням є консолідація суспільства для успішного вирішення широкомасштабних суспільно значущих проблем нації. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема виховання у юних громадян патріотизму як почуття належності до країни, українського народу, гордості за державу, відповідальності за її долю.

Питання патріотичного виховання особливо актуалізувалися сьогодні, після подій на Майдані, анексії Криму, тривалого збройного конфлікту в східних регіонах нашої держави. Відтак, постала потреба переосмислити проблему патріотизму в умовах сучасних соціокультурних трансформацій і викликів.

Патріотизм – це безумовне за походженням і високосмислове за духовно-моральною мірою почуття-цінність. *Метою* патріотичного виховання на сучасному етапі є становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти громадянському миру й злагоді в суспільстві. У змісті патріотичного виховання доцільно зосередитися на оволодінні зростаючою особистістю такими патріотичними цінностями, як любов до рідної землі, держави, родини, народу; формувати національну ідентичність й водночас толерантне ставлення підростаючої особистості до інших народів, культур і традицій; виховувати почуття духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього.

Головним пріоритетом сучасного патріотичного виховання має стати вироблення переконаності учнів, що сила українців в їхній єдності. Лише завдяки почуттям національної єдності, злагоди, миролюбності можна зберегти Україну, зміцнитись, стати рівними серед рівних.

Цільова група. Методисти інститутів післядипломної педагогічної освіти, працівники методичних кабінетів органів освіти різного рівня, педагогічні працівники загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, представники громадських організацій.

Мета тренінгу: підготовка методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів органів освіти різного рівня, педагогічних працівників загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, інших фахівців до організації і здійснення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Завдання тренінгу:

1. Поглиблення у слухачів знань про:
 - патріотизм як суспільну та особистісну цінність;
 - якості людини-патріота;
 - концептуальні засади патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін;
 - основні тенденції та зміст патріотичного виховання особистості; підходи до виховання громадянина-патріота;
 - форми і методи патріотичного виховання старшокласників;
 - міжнародні й вітчизняні орієнтири суспільної солідарності у патріотичному вихованні;
 - тренінг як ефективну форму патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.
2. Посилення мотивації слухачів щодо:
 - здійснення патріотичного виховання;
 - використання інноваційних форм і методів виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю;
 - розбудови партнерської взаємодії з національно-патріотичного виховання в місцевій громаді.
3. Формування практичних умінь щодо:
 - організації продуктивної педагогічної взаємодії з дітьми та учнівською молоддю для спонукання зростаючої особистості до активного прояву соціальної позиції «патріота-громадянина»;
 - самопрезентації досвіду роботи з національно-патріотичного виховання;
 - налагодження партнерської співпраці з суб'єктами національно-патріотичного виховання на місцевому рівні;
 - розроблення і реалізації програм з національно-патріотичного виховання;

– підготовки і проведення тренінгів з питань національно-патріотичного виховання.

Програма складається з чотирьох **блоків**, кожен з яких має свою мету, конкретний зміст, що логічно продовжує зміст попереднього блоку і розкривається відповідно до завдань програми:

Блок 1. Патріотизм як суспільна та особистісна цінність

Блок 2. Матриця національно-патріотичного виховання у сучасному вимірі

Блок 3. Партнерство у національно-патріотичному вихованні

Блок 4. Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання

Зміст першого блоку «Патріотизм як суспільна та особистісна цінність» спрямований на ознайомлення слухачів із базовими поняттями програми, поглиблення знань про патріотизм як цінність та потребу і якість людини-патріота. Перший блок містить такі активності: міні-лекція «Проблема патріотизму в сучасному осмисленні», керовані дискусії «Патріотизм як цінність і консолідуюча основа нації» і «Національно-патріотичне виховання у викликах часу», перегляд та обговорення соціальної реклами, метод-прес, інформаційне повідомлення: «Аргументація у національно-патріотичному вихованні», вправа «Портрет людини-патріота» та інші.

Зміст другого блоку «Матриця національно-патріотичного виховання у сучасному вимірі» висвітлює концептуальні засади національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін; основні тенденції та зміст національно-патріотичного виховання особистості; підходи до виховання громадянина-патріота. Другий блок містить такі активності: групову педагогічну рефлексію «Нові акценти національно-патріотичного виховання», роботу в парах «Завдання та зміст національно-патріотичного виховання», відповідні інформаційні повідомлення, групову дискусію тощо.

Зміст третього блоку «Партнерство у національно-патріотичному вихованні» розкриває сутнісні характеристики суспільної солідарності, ресурсного потенціалу суб'єктів такого виховання, організаційні засади розбудови партнерства з національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у місцевій громаді. Основними активностями третього блоку є: міні-лекція «Партнерство у національно-патріотичному вихованні», мозковий штурм «Хто може бути партнером у національно-патріотичному вихованні», керована дискусія «Особливості партнерської взаємодії з ключовими партнерами».

Зміст четвертого блоку «Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання» спрямовано на презентацію підходів і методів національно-патріотичного виховання з доведеною ефективністю, ознайомлення учасників з інноваційними формами роботи з дітьми та учнівською молоддю, актуалізацію знань щодо ролі дитячих громадських організацій у цьому процесі. Головний акцент зроблено на підготовці учасників тренінгу до забезпечення участі дітей у житті суспільства та власних кроках з організації національно-патріотичного виховання старшокласників, їхніх батьків, партнерів ЗНЗ. Основними активностями є: лекція-презентація «Сучасні підходи та методи у національно-патріотичному вихованні», вправи на відпрацювання історико-порівняльного, рефлексивно-експліцитного, кластерного, нарративного та особистісно-репрезентативного методів, міні-лекція «Участь у житті суспільства як вияв найкращих інтересів дитини», повідомлення-презентація «Роль дитячих громадських організацій у патріотичному вихованні», вправа «Кроки моєї участі» тощо.

За результатами проведених за програмою занять учасники тренінгу мають

знати:

- сутність та складники патріотизму як суспільної та особистісної цінності; якості людини-патріота;
- концептуальні засади національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін;
- основні тенденції та зміст національно-патріотичного виховання особистості; підходи до виховання громадянина-патріота;
- форми і методи національно-патріотичного виховання старшокласників;
- міжнародні й вітчизняні орієнтири суспільної солідарності у національно-патріотичному вихованні;
- особливості організації і проведення тренінгу як ефективної форми національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді;

вміти:

- налагоджувати продуктивну педагогічну взаємодію з дітьми та учнівською молоддю для спонукання зростаючої особистості до активного прояву соціальної позиції «патріота-громадянина»;
- узагальнювати кращий досвід роботи з національно-патріотичного виховання;
- зміцнювати партнерську співпрацю з суб'єктами національно-патріотичного виховання на місцевому рівні;

- розробляти і реалізовувати програми з національно-патріотичного виховання на місцевому рівні;
- проводити тренінги з питань національно-патріотичного виховання.

Програма розрахована на 36 годин, у тому числі 26 годин аудиторної роботи, 4 години самостійної роботи; 6 годин на відвідування місць, пов'язаних з історико-патріотичними подіями. Рекомендована кількість учасників: 20–23 особи. Посттренінгової підтримки не передбачено.

СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ

День 1

Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
<i>Сесія 1. Патріотизм як суспільна та особистісна цінність</i>			
14.00–14.30	Відкриття. Відеокліп «Моє ім'я Україна» Привітання. Представлення команди організаторів і тренерів. Презентація мети, завдань і структурної побудови та особливостей тренінгу. Групова світлина на згадку	30 хв	Заставка з назвою тренінгу, відеокліп
14.30–15.00	Знайомство/самопрезентація. Вправа «Червона калина» («Хто я? Звідки? Які заклад/організацію представляю? Чому я тут?»)»	30 хв	Плакат А 1, червоні (рожеві, жовті) наліпки у вигляді квітки
15.00–15.15	Прийняття правил роботи групи. Вправа «Наш перший Універсал»	15 хв	Плакат з назвою вправи, папір А 4, фломастери, маркери
15.15–15.20	Перегляд і обговорення соціального відеоролику «Україна в серці»	5 хв	ММ-проектор, ноутбук
15.20–15.45	Інтерактивна лекція «Проблема патріотизму в сучасному осмисленні» Сутність понять «патріотизм», «складники патріотизму»	25 хв	РР-презентація
15.45–16.20	Вправа «Життєві цінності»	35 хв	Заставка з цитатою О. Тихого
16.20–16.50	Підсумкова вправа «Два кольори» (Що нового ви дізналися? Що найбільше запам'яталось/вразило?)	30 хв	Стікери жовтого і блакитного кольору, плакат фліпчарту
16.50–17.00	Вправа на завершення «Від щирого серця»	10 хв	
День 2			
<i>Сесія 2. Національно-патріотичне виховання у викликах часу</i>			
Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
9.30–9.35	Привітання. Вправа «Віночок побажань»	5 хв	

9.35– 9.50	Вправа на рефлексію попереднього дня тренінгу «Зворотний перегляд» (Що ми робили вчора?)	15 хв	Плакат А 1 з назвою вправи і малюнком кінострічки, маркери
9.50– 10.00	Презентація мети і завдань другого дня тренінгу. Вправа на активізацію «Електричний струм»	10 хв	
10.00– 10.35	Знайомство-презентація. Вправа «Інтерв'ю» (Ім'я. Досвід роботи з патріотичного виховання. Патріотичне кредо)	35 хв	Аркуші А 4, складені навпіл за кількістю учасників, скотч
10.35– 11.00	Керована дискусія «Національно-патріотичне виховання у викликах часу»	25 хв	Заставка з назвою вправи
11.00– 11.15	<i>Перерва на каву</i>	15 хв	
<i>Сесія 3. Концептуальні засади національно-патріотичного виховання</i>			
11.15– 11.25	Вправа на активізацію «Мій настрій»	10 хв	
11.25– 12.10	Вправа «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки»: - інформаційне повідомлення; - робота в групах «Завдання та напрями національно-патріотичного виховання» (за матеріалами Стратегії)	5 хв 15 хв	Мультимедійний проектор, РР-презентація Аркуші А 4 з роздрукованими завданнями
12.10– 12.40	Робота в групах. Вправа «Портрет людини-патріота»	30 хв	Заставка із назвою вправи, три аркуші фліпчарту, маркери, фломастери, стікери, ножиці, клей
12.40– 13.00	Групова педагогічна рефлексія «Нові акценти національно-патріотичного виховання»	10 хв	РР-презентація
13.00– 14.00	<i>Обід</i>	1 год	
<i>Сесія 4. Аргументація у національно-патріотичному вихованні</i>			
14.00– 14.05	Вправа на активізацію уваги «Пильнуй!»	5 хв	Плакат фліп-чарту із тематичним малюнком

14.05– 14.15	Інформаційне повідомлення «Аргументація у національно-патріотичному вихованні»	10 хв	PP-презентація
14.15– 14.45	Індивідуальна робота. Вправа «Патріотом має бути кожен, тому що...» (метод «Прес»)	30 хв	Заставка із алгоритмом методу
14.45– 15.00	Перегляд і обговорення відеокліпу «Нас не здолає холодна байдужість»	15 хв	Відеокліп
15.00– 15.25	Вправа «Лист до байдужих»	25 хв	Аркуші А 4, фломастери
15.25– 15.40	<i>Перерва на каву</i>	15 хв	
<i>Сесія 5. Суспільна солідарність і партнерство у національно-патріотичному вихованні</i>			
15.40– 15.45	Вправа на активізацію «Вишнячок»	5 хв	
15.45– 15.55	Мозковий штурм «Хто може бути партнером у національно-патріотичному вихованні»	10 хв	Заставка з назвою вправи. Плакат фліп-чарту для м/ш
15.45– 16.05	Інтерактивна лекція «Особливості партнерської взаємодії у національно-патріотичному вихованні» (ключові партнери: воїни АТО; батьки вихованців; активісти громадських організацій; релігійні та спортивні організації)	20 хв	PP-презентація
16.05– 16.15	Презентація «Роль національного виду спорту «хортинг» у національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді: – інформаційне повідомлення; – демонстрування відеоматеріалів	10 хв	Заставка із назвою вправи відеоролик
16.15– 16.40	Інтерактивна вправа «Партнерство в дії»	25 хв	Музичні фрагменти
16.40– 16.55	Підбиття підсумків роботи. Вправа «SMS-повідомлення колезі»	15 хв	Заставка із назвою вправи, стікери
16.55– 17.00	Вправа на завершення «Нам сьогодні вже щастить!»	5 хв	
День 3			

Сесія 6. Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання			
Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
9.30–9.40	Привітання, презентація мети і завдань третього дня тренінгу. Вправа «Сонечко сяє!»	10 хв	
9.40–9.55	Вправа на рефлексію попереднього дня тренінгу «Сьогодні я краща(ий), ніж учора, тому що...»	15 хв	Заставка із назвою вправи
9.55–10.40	Лекція-презентація «Сучасні підходи та методи у національно-патріотичному вихованні». Вправа на відпрацювання історико-порівняльного методу (відеоматеріали про історико-культурну спадщину, видатних постатей державотворення та боротьби за незалежність, українців, які прославилися своїми досягненнями; віртуальні екскурсії музеями України, карикатури/комікси, соціальні ролики)	10 хв 35 хв	PP-презентація
10.40–11.00	Вправа на відпрацювання наративного методу (есе, біографії героїв, історії подвигу, притчі тощо)	20 хв	Прикладу наративу (тексти)
11.00–11.15	<i>Перерва на каву</i>	15 хв	
Сесія 7. Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання (продовження)			
11.15–11.20	Вправа на активізацію «Атоми-молекули»	5 хв	
11.20–11.55	Вправа «Використання рефлексивно-експліцитного методу в національно-патріотичному вихованні»	35 хв	PP-презентація Аркуші А 4 з алгоритмом бесіди
11.55–12.00	Вправа на активізацію «Полювання на лисиць»	5 хв	
12.00–12.35	Вправа на відпрацювання кластерного методу «Патріотичний кросворд»	35 хв	4–5 плакатів формату А 1, різнокольорові

			маркери
12.35– 12.40	Вправа на зняття м'язового напруження «Хвилі»	5 хв	
12.40– 13.00	Вправа на відпрацювання методу особистісної репрезентації (використання цитат і афоризмів)	20 хв	Картки із завданнями для груп
13.00– 14.00	<i>Обід</i>	1 год	
<i>Сесія 8. Форми національно-патріотичного виховання з доведеною ефективністю: обмін досвідом</i>			
14.00– 14.05	Вправа на активізацію «Голова, плечі, коліна, пальці»	5 хв	
14.05– 15.30	Вправа «Аукціон ефективних форм національно-патріотичного виховання»: <ul style="list-style-type: none"> – обговорення в групах; – рекламна презентація успішних форм патріотичного виховання (з досвіду роботи учасників) 	1 год 25 хв	Заставка із назвою вправи
15.30– 15.45	<i>Перерва на каву</i>	15 хв	
<i>Сесія 9. Виклики і загрози у національно-патріотичному вихованні</i>			
15.45– 16.00	Інформаційне повідомлення «Маніпуляція як загроза у національно-патріотичному вихованні»	15 хв	РР-презентація відеоролик
16.00– 16.35	Робота в парах. Спаринг-експертиза «Як протидіяти маніпуляції й пропаганді»	35 хв	Заставка з назвою вправи Аркуші А 4
16.35– 16.55	Підбиття підсумків роботи. Вправа «Nota bene! – Дві нотатки»	20 хв	Заставка з назвою вправи
16.55– 17.00	Вправа на завершення «Тепло наших рук»	5 хв	
День 4			
<i>Сесія 10. Участь дітей у житті суспільства як вияв патріотичної позиції</i>			
Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
9.30–	Привітання, презентація мети і	5 хв	

9.35	завдань четвертого дня тренінгу		
9.35–9.50	Робота в групах. Вправа на самомотивацію «Рецепт гарного дня»	15 хв	4 рецепти незвичайних страв
9.50–10.20	Міні-лекція «Участь у житті суспільства як вияв найкращих інтересів дитини» Повідомлення-презентація «Роль дитячих громадських організацій у національно-патріотичному вихованні» Вікторина «Участь дітей у житті суспільства як вияв патріотизму»	20 хв 10 хв	РР-презентація Відеоролики про ДГО
10.20–11.00	Індивідуальна робота. Вправа «Кроки моєї участі» (п'ять основних дій, які учасники планують здійснити після повернення додому)	40 хв	Аркуші А 4
11.00–11.20	Вихідне анкетування учасників	20 хв	Вихідні анкети для учасників
11.20–12.00	Підбиття підсумків роботи тренінгу. Вправа «Рушник у дорогу»	40 хв	Рушник з паперу, жовто-блакитні стікери, мелодія пісні «Про рушник»
12.00-13.00	Завершення тренінгу. Вручення сертифікатів. Вправа «Від серця до серця»	1 год	

Відвідування місць, пов'язаних з історико-патріотичними подіями

СЦЕНАРНИЙ ПЛАН ТРЕНІНГУ

Перший день

Сесія 1. ПАТРІОТИЗМ ЯК СУСПІЛЬНА ТА ОСОБИСТІСНА ЦІННІСТЬ

Відкриття/привітання (5 хв)

Перегляд відеокліпу пісні «Моє ім'я Україна» у виконанні Т. Кароль і дітей – учасників конкурсу «Голос. Діти»

Тренер. У пісні на початку нашої зустрічі співалося: «Моє ім'я – Україна», а це: вишиванка і просто хрестик на полотні, синє небо і широкий степ, добре слово і любов, надія і віра, воля й родина і, звичайно, татові слова і мамині пісні.

Це дуже символічно. Адже стати патріотом – це долучитися до України і розумом, і почуттями, і своїми одухотвореними діями, відкрити у собі відданість, спроможність безкорисно радіти успіхам держави, служити розвитку суспільства і одночасно саморозвиватися.

Відтак, ми запрошуємо вас пройти різними стежками, передбаченими нашою тренінговою програмою: пізнання, переживання, переосмислення і народження вмінь і всім разом набуті впевненості й необхідної компетентності для здійснення національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Представлення команди організаторів і тренерів. Презентація мети, завдань, структурної побудови та особливостей тренінгу (10 хв)

Представлення команди організаторів і тренерів.

Тренери презентують мету, завдання, структурну побудову і особливості тренінгу.

Тренер. Програма тренінгу складається із низки змістових блоків (Патріотизм як суспільна та особистісна цінність – передбачає занурення у

теоретичні витоки проблеми патріотичного виховання. Матриця національно-патріотичного виховання у сучасному вимірі – має на меті окреслення необхідних організаційно-педагогічних умов національно-патріотичного виховання, спонукання до переосмислення його завдань і проблем. Суспільна солідарність у національно-патріотичному вихованні – передбачає визначення потенційних ключових партнерів, особливостей взаємодії з ними; характеристику організаційно-методичних засад партнерства. Технологічне забезпечення національно-патріотичного виховання – спрямований на обмін кращим досвідом щодо сучасних технологій, форм та методів виховання. Виклики і загрози у національно-патріотичному вихованні – наголошує на необхідності врахування емоційних станів особистості у національно-патріотичному вихованні та вироблення умінь протидії маніпулятивним і пропагандистським впливам. Ви дізнаєтеся про ефективні методи у національно-патріотичному вихованні (рефлексивно-експліцитний, наративний, історико-порівняльний, кластерний тощо). Ми поговоримо про участь в житті суспільства як вияв патріотичної позиції дитини, а також про формування її готовності до такої участі.

Отже, ми запрошуємо вас налаштуватися на серйозну й насичену роботу та очікуємо вашої щирості, небайдужості й конструктивності.

Групова світлина на згадку (5 хв). Тренер. Оскільки з першого дня спільної роботи ми починаємо гуртуватися у родину, то виглядає логічним і започаткування родинних традицій, вироблення спільних пам'яток чи навіть оберегів. Першою такою пам'яткою ми пропонуємо зробити нашу групову світлину.

(група фотографується)

Знайомство/самопрезентація. Вправа «Червона калина» (30 хв)

Мета: познайомити учасників групи між собою, сприяти створенню позитивної атмосфери.

Обладнання: плакат А 1 з малюнком гілки калини, червоні наліпки у вигляді кола.

Хід проведення:

Тренер. *Коли подорожні чи гості приходять до господи, вони насамперед називають себе і сповіщають господаря про мотиви свого візиту.*

Уявімо, що у мене в руках умовна ягідка калини. Вона червона і повна смаку, самодостатня, як і особистість кожного із присутніх.

Дозвольте озвучити надію, що наприкінці нашого тренінгу ми будемо не лише поодинокими неповторними ягодами, а єдиним гроном однодумців, об'єднаних ідеєю національно-патріотичного виховання.

Отже, пропоную кожному написати на ягідці своє ім'я (як ви хочете, щоб вас називали на тренінгу); представитися, хто ви, звідки; сказати, чому ви тут (що стало основним мотивом взяти участь у тренінгу).

Тренер роздає учасникам кружечки червоного кольору, на яких необхідно записати своє ім'я. Далі учасники по чергово підходять до фліп-чарту, прикріплюючи кружечок зі своїм ім'ям на плакат з малюнком грона калини і розповідаючи про себе, відповідаючи на питання:

1. Хто я?
2. Які заклад/організацію я представляю?
3. Чому я тут?

Прийняття правил роботи групи. Вправа «Наш перший Універсал» (15 хв)

Мета: означити правила для продуктивної роботи групи, на які спиратиметься взаємодія учасників під час тренінгу.

Обладнання: плакат «Наш перший Універсал», папір А 4, фломастери, маркери.

Хід проведення:

Учасники формулюють рамкові пропозиції щодо забезпечення ефективної роботи в групі. Після короткого узгодження тренер записує ті, що обрала група, на плакаті «Наш перший Універсал». Плакат залишається на видному місці до закінчення тренінгу, щоб тренери або учасники групи могли за потреби звертатися до встановлених правил чи доповнювати цей перелік.

До уваги тренера!

У разі утруднень із першими пропозиціями від учасників можна запропонувати орієнтовні правила роботи групи, коротко коментуючи кожне з них. Орієнтовні правила роботи групи:

- *Бути позитивним*
- *Бути активним*
- *Слухати і чути*
- *Сміливо висловлювати власну думку*
- *Висловлюватися по черзі*
- *Бути уважним*
- *Бути відвертим*
- *Говорити від себе*
- *Поважати думку іншого*
- *Мати право вибору*
- *Ділитися позитивними емоціями*
- *Критикувати конструктивно*
- *Правило піднятої руки і вільної ноги*
- *Правило вимкненого мобільного телефону*
- *Приходити своєчасно*
- *Дотримуватися регламенту*
- *Раціонально використовувати ресурси*

Перегляд і обговорення соціального відеоролику «Україна в серці» (10 хв)

Мета: підвищити мотивацію учасників до роботи, стимулювати рефлексію щодо проблемного поля тренінгу.

Обладнання: ММ-проектор, ноутбук.

Хід проведення:

Це рамкова вправа, яка і починає тренінгову роботу, і завершує її. Відповідно, вона проводиться у два етапи: на початку першого дня тренінгу і на стадії його завершення в останній день.

Учасникам пропонується подивитися ролик і коротко висловити враження від нього. Тренерське резюме групового обговорення має підвести до розуміння необхідності переосмислення теоретичних засад національно-патріотичного виховання й організаційно-педагогічних умов його здійснення.

Інтерактивна лекція «Проблема патріотизму в сучасному осмисленні» (25 хв)

Мета: ознайомити учасників з матеріалами теоретичного пошуку з проблеми національно-патріотичного виховання, узгодити розуміння сутності засадничих понять, актуалізувати досвід роботи і роздуми у межах тематики тренінгу.

Обладнання: РР-презентація.

Хід проведення:

Вступ. Кожен з нас тією чи іншою мірою ідентифікує себе з Україною. Наше завдання як педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого смислу, тобто осмислювалися не лише розумом, а й переживалися серцем.

Для того щоб кожна дитина могла сказати «Україна в моєму серці», потрібно усвідомити глибинні, теоретичні витоки такого почуття-цінності, як патріотизм.

Далі тренер в інтерактивному режимі презентує учасникам результати аналітичних роздумів, характеристики стрижневих складників патріотизму, власне бачення стратегічних орієнтирів здійснення національно-патріотичного виховання у навчальних закладах системи середньої освіти (див. Додаток).

Зокрема, тренер зазначає:

1. Для виховання патріотизму потрібно увійти в найчутливішу сферу особистості, її справжню духовність;

2. Історично склалися різні моделі виховання:

– *стримуюча* (перевага надається різного роду заборонам, які пов'язані з порушенням суспільно прийнятих поведінкових нормативів. «Не роби!» – було гаслом педагога);

– *діяльнісно спрямовувальна* (готовність вихованців до успішної предметно-перетворювальної праці з відповідними їй моральними властивостями вважалася ідеалом особистісної зрілості. Гасло – «Роби з нами! Роби як ми!»);

– *гуманістично орієнтована розвивальна* (суб'єкт-суб'єктна стратегія реалізується у формі смислоактуалізуючого діалогу, який спрямовує вихованця до його Я-духовного. Соціально-педагогічна стратегія здійснюється у формі виховних просторів як відповідних проектів. Гасло «Твори своє життя на благо собі й громаді»).

Під час лекції особливу увагу потрібно приділити тлумаченню понять «патріотизм», «складники патріотизму».

До уваги тренера!

Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе.

Базовими **складниками** почуття патріотизму є: любов до Батьківщини, народу, родини; діяльнісна відданість Батьківщині; суспільно значуща цілеспрямованість; гуманістична моральність; готовність до самопожертви; почуття власної гідності

Тренер акцентує увагу учасників на **приписах** процесу виховання почуття патріотизму:

Припис 1. Реалізувати у виховному процесу такі виховні позиції:

1. Глибоке розуміння виховання.
2. Безумовне прийняття вихованця.
3. Визнання вихованця як вищої цінності.
4. Справедливе ставлення до вихованця.

Принцип 2. Забезпечити неухильне відпрацювання чотирьохетапної структури виховання почуття патріотизму:

1. Пізнавальний (або когнітивний) етап.
2. Емоційно-ціннісний етап.
3. Етап спонукання набути Я-образом.
4. Вчинково-діяльнісний етап (або етап духовної практики).

Принцип 3. Забезпечити першу зустріч вихованця з реальним патріотичним, тобто із ситуацією, коли абстрактний патріотизм як цінність функціонує у формі конкретних буденних діянь, які є у досвіді реального життя вихованця.

Принцип 4. Представити відтворений вихованцем фрагмент морального досвіду і відповідного переживання у формі адекватного завдання (як здійснити достойне діяння).

Принцип 5. Забезпечити розуміння вихованцем наслідків патріотичного діяння у його особистісному вдосконаленні.

Принцип 6. Розглянути разом з вихованцями патріотичну цінність особистості у її протилежності – відсутність патріотичної цінності в особистості у всіх складниках.

Принцип 7. Здійснювати постійне блокування у вихованця Я-егоцентричного (зверхності, гордині, потягу до влади тощо).

Принцип 8. Реалізувати спонукання набути Я-образом вихованця.

Принцип 9. Здійснювати разом з вихованцем аналіз і спонукання до патріотичного вчинку (а це має бути народжене патріотичне почуття і процес його перебігу, а також його результат).

Вправа «Життєві цінності» (35 хв)

Мета: сприяти усвідомленню учасниками місця патріотизму в ієрархії смисложиттєвих орієнтирів особистості, осмислення змін ціннісних орієнтацій, від минулого до теперішнього, можливих змін ціннісних орієнтацій у майбутньому, активізація самосвідомості.

Обладнання: заставка з цитатою «Мене вчили і я вчив, що не хлібом єдиним живе людина, що сенс життя в творенні добра людям, у піднесенні матеріального та культурного рівня народу, у пошуках істини, у боротьбі за справедливість, національну гордість та людську гідність, у громадській відповідальності за все, що твориться за мого життя» (*Олекса Тихий, дисидент, «Думки про рідний донецький край», 1972 р.*).

Хід проведення:

Тренери зазначають, що у своєму житті кожна людина керується системою засвоєних ціннісних орієнтирів, серед яких можуть бути:

життя	комфорт	мир	матеріальні статки
розвиток	здоров'я	свобода	любов
патріотизм	активність	рівноправність	талант
родина	мудрість	сила	цікава робота
правда	статус	безпека	релігія
альтруїзм	освіта	творчість	незалежність
шлюб	успіх	кохання	дружба
відданість	допомога	спілкування	культура
щастя	гідність	совість	стабільність
довіра	справедливість	духовність	мистецтво

Один з тренерів для унаочнення цього переліку викладає на підлозі картки з назвами окремих цінностей у формі серця і спонукає учасників здійснити рефлексію своїх життєвих орієнтирів, апелюючи до висловлювання О. Тихого.

Учасники об'єднуються по-трьох або по-четверо, створюючи мікрогрупи, відстань між якими повинна бути не менше 1,5–2 м; у кожній групі обирають того, хто розпочинатиме. Далі тренер вивіщує одну з 3-х

карток і за його командою учасники послідовно обмінюються висловлюваннями, починаючи фразу словами, що написані на картці:

Сесія 1. Раніше я найбільше цінував....., а вважав неважливим.....

Сесія 2. Зараз я найбільше ціную....., неважливим вважаю.....

Сесія 3. У майбутньому, можливо, я буду більше цінувати....., і буду вважати неважливим.....

Роль тренера полягає у спостереженні за тим, щоб висловлювання починалися саме з «фіксованої» фрази, в активізації роботи в мікрогрупах, якщо учасники переключилися на обговорення сторонніх тем, та узагальненні думок дискусії.

До уваги тренера!

У підсумку важливо прийти до розуміння, що людина не може жити без цінностей, однак їх пріоритетність упродовж життя змінюється, під впливом різноманітних обставин можуть виникати нові смисложиттєві орієнтири.

Патріотизм – це почуття-цінність. Немає сильного почуття (переживання) – немає цінності.

Педагогам важливо пам'ятати, що цінності (у тому числі й патріотизм) формуються. Ефективності таких процесів сприяють вдало підібрані форми, методи, прийоми виховної роботи, особистісний приклад значущих для дитини осіб.

Обговорення: група у загальному колі аналізує власні відчуття й думки, які виникали під час виконання вправи.

Підсумкова вправа «Два кольори» (30 хв)

Мета: отримати зворотний зв'язок і проконтролювати емоційний стан учасників.

Обладнання: плакат фліпчарту з відповідною назвою, повернутий горизонтально і поділений на дві рівні частини з написами питань, кожному з яких відповідає певний колір стікера:

– «Що нового ви дізналися?» – блакитний;

– «Що найбільше запам'яталось/вразило?» – жовтий.

Хід проведення:

Учасники упродовж 3 хв визначаються із відповідями, записують їх на стікерах. Далі по черзі озвучують свої варіанти та прикріплюють стікери у відповідних частинах плакату.

Вправа на завершення «Від щирого серця» (10 хв)

Мета: додати сенсорні стимули для позитивного завершення робочого дня.

Хід проведення:

Учасникам пропонується стати у велике коло і подякувати групі за витрачені зусилля, пережиті приємні емоції упродовж тренінгової сесії та побажати щось приємне своєму сусідові, який стоїть ліворуч. Вербальний посил супроводжується покладанням лівої руки на плече сусіда, а правої – на власне серце. Таким чином утворюється «сердечно центроване коло».

ДОДАТКИ

(перший день)

Додаток 1.1

Матеріали до інтерактивної лекції «Проблема патріотизму у сучасному науковому осмисленні»

Сутність, складники патріотизму та специфіка його формування

З проблемою патріотизму ми входимо у найчутливішу сферу особистості, у її справжню духовність. Тож тут потрібна висока відповідальність і наукова строгість, оскільки у цій духовній царині ще далеко не все звідане і взяте до практичного використання. Зразки ж прояву почуття патріотизму, які нині демонструє частина нашого українського суспільства, на нашу думку, є переважно результатом сприятливого збігу індивідуально-психологічних, широких соціалізуючих групових, сімейно-родинних факторів, які зазнала та чи інша окрема особистість. Ми ж як науковці й педагоги-практики повинні мати на увазі керований процес виховання і розвитку почуття патріотизму у кожної зростаючої особистості. Чи посилене для нас так сформульоване завдання? З цією метою звернемося до основних виховних моделей, які можливо вичленити серед ряду виховних підходів.

Тривалий час панівною була так звана стримуюча модель виховання. У ній перевага віддавалась різного роду заборонам, які пов'язані з порушенням суспільно прийнятих поведінкових нормативів. «Не роби!» – було гаслом педагога. При цьому теоретично вважалося, що коли особистість не робить діянь у межах зла, то вона неодмінно практично стане на бік добра. Однак це положення не знайшло надійного реального підтвердження. У кращому випадку вихованець не робив недостойного вчинку, але й до хорошого вчинку схильності у нього не спостерігалось. Центральним новоутворенням за цієї виховної моделі виступала *особистість дисциплінована*.

Згодом практично заявила про себе діяльнісно спрямована модель виховання. Вона стала відповіддю на ідеологічні настанови часу, коли трудова діяльність була визначальною у життєдіяльності людини; а готовність вихованців, зокрема, до успішної предметно-перетворювальної праці з відповідними їй моральними властивостями вважалася ідеалом особистісної зрілості. *Особистість як соціальний функціонер* набувала широкого соціального пріоритету, однак їй не були властиві вищі ціннісні утворення «Я».

Нині теоретично осмислюється науковцями Інституту проблем виховання НАПН України й інтенсивно підхоплюється виховною практикою гуманістично орієнтована розвивальна модель виховання. Вона спрямована на виховання *духовної особистості*. Ця модель передбачає дві стратегії:

а) суб'єкт-суб'єктна стратегія реалізується у формі смислоактуалізуючого діалогу, який спрямовує вихованця до його Я-духовного;

б) соціально-педагогічна стратегія здійснюється у формі виховних просторів як відповідних проектів.

Зауважимо, що гуманістично орієнтована розвивальна модель увібрала в себе головний філософсько-методологічний принцип антропоцентризму і, зокрема, похідний від нього принцип дитиноцентризму, розроблений академіком В. Г. Кременем. Він, зокрема, зазначає: «У руслі сучасних освітніх реформ центральною ідеєю є виховання не лише людини, готової жити у знанневому суспільстві, а й патріота і толерантної особистості, здатної до відстоювання інтересів незалежної України і демократичних цінностей людства». Саме у рамках цієї моделі можливо цілеспрямовано виховувати почуття патріотизму як одну з найвищих духовних цінностей.

Нині у цій дослідницькій сфері Інститут проблем виховання НАПН України має вагомий доробок. Його науковцями розкриті константні й змінні фактори у вихованні патріотизму як соціокультурного явища, досліджено основні підходи до патріотичного виховання, запропоновано принципи та методи організації виховного процесу, спрямованого на виховання почуття патріотизму у зростаючої особистості, дано визначення патріотизму.

Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе. У цьому визначенні привертають увагу безумовний і високосмисловий аспекти цього почуття. Безумовність означає, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкріпленні у формі певних заохочень чи осудів. Воно повинно саме в собі мати спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим. Що стосується високосмислового аспекту, то це означає, що почуття патріотизму пов'язується не з нижчими, буттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості.

Базовими складниками почуття патріотизму, виходячи з таких теоретичних уявлень, доцільно вважати:

- 1) любов до Батьківщини, народу, держави;
- 2) діяльнісну відданість Батьківщині;

- 3) суспільно значущу цілеспрямованість;
- 4) моральну стійкість;
- 5) готовність до самопожертви;
- 6) почуття власної гідності.

Слід, по-перше, зважати на те, що запропоновані компоненти є, на наш погляд, необхідними і достатніми у контексті почуття патріотизму як цілісності. Однак за певних обставин ця компонентна структура може бути розширена; і так часто буває, оскільки, наприклад, цілеспрямованість об'єктивно пов'язана з терпеливістю, настійливістю, завзятістю. Тому й їх (поряд з іншими доповнювальними компонентами) інколи додають до структури патріотизму.

По-друге, інноваційним моментом компонентної структури патріотизму є внесення до неї почуття власної гідності. Річ у тім, що наукові розвідки Інституту проблем виховання підтвердили припущення про поведінково-активізуючу роль цього почуття як ставлення особистості до самої себе на відміну від інших компонентів як зовнішніх ставлень. Ці останні, так би мовити, насичуються енергією почуття гідності, яке щодо цього є емоційно сильнішим.

Прикметно, що за всіх традиційних визначень патріотизму обов'язковим є включення до його структури любові до Батьківщини і народу. Попередньо наголосимо, що деякі вчені-психологи, пропонують замість конструкту «любов» використовувати конструкт «повага», аргументуючи це тим, що конструкт «любов» є змістово-понятійно нечітким.

Все ж ми будемо користуватися дефініцією любові, намагаючись надати їй більшої логічної строгості. Зробимо ряд принципів уточнень. Любов, про яку йдеться, не є любов'ю-пристрастю, характерною для юнаків і дівчат чи матері до дитини. У витоках такої любові лежить психофізіологічна програма людини. Хоча і таке за природою почуття потребує значної соціалізації. Адже ми не схвалюємо, коли мати демонструє «сліпу любов» до дитини і поводить згідно з нею.

Любов як компонент почуття патріотизму – це глибоко розумово просвітлене переживання, тому воно й експресивно невиразне. Можна говорити, що лише всебічно усвідомивши себе у контексті народу, Батьківщини, держави, в особистості й виникне відповідне емоційне переживання цих атрибутів; вони стануть значущими для неї. Якщо таке психологічне явище трапиться, тоді компонент любові стимулюватиме всі інші структурні компоненти почуття патріотизму, сприяючи його стійкості й дієвості.

У методично-виховному аспекті важливо знати, що любов-пристрасть початково виховується на основі механізму прихильності, тоді як любов вихованців до народу, Батьківщини, держави виникає в процесі подолання їхньої відчуженості від суспільного життя у його вищих цінностях. Це ж часто відбувається через нестачу у вихованців розсудливості та примітивну мотивацію. Тому спільні суспільно значущі проекти дітей і дорослих мають бути системно представлені у сучасному виховному процесі. Приклади такої спільної патріотичної взаємодії, спрямованої на допомогу воїнам АТО, нині стали масовими.

Сформулюємо ряд положень, на яких має організовуватись процес виховання патріотизму.

1. Правильно поставити проблему патріотизму і віднайти шляхи його виховання можливо за умови розгляду цього почуття лише у межах великого людського завдання, яке називається добром як духовним призначенням людини. Річ у тім, що кожна високо смислова духовна цінність (наприклад, милосердя, піклування про інших) налаштовує зростаючу особистість на менш-більш несуперечливе оволодіння й цінністю патріотизму.

2. Патріотизм як комплексне почуття-цінність виникає під впливом духовно-морального, громадянського, національного виховання. Неможливо любити свій народ, Вітчизну, не люблячи своїх рідних і близьких, малу батьківщину. Тому має відбуватися доцільне поєднання у часі і виховання почуття патріотизму, і цілого ряду почуттів-цінностей, на які спрямовані вищезгадані види виховання. За великого часового інтервалу між цими виховними цілями у свідомості зростаючої особистості не виникне відповідного ціннісного зв'язку. Отже, буде закритим і шлях до духовної самосвідомості, що істотно гальмуватиме процес особистісного саморозвитку вихованця.

3. Патріотизм є глибоким людським почуттям. Однак воно набуває вищого сенсу, коли стає не замкненим лише у внутрішньому світі особистості, а діяльним, тобто пориванням до зовнішнього втілення, до вчинку, патріотичної поведінки. Якраз вчинкове втілення почуття патріотизму є дійсним показником його розвитку в окремій особистості.

Виходячи з цього, *головною виховною метою* педагога має виступати забезпечення переходу від усвідомлення вихованцем патріотизму як цінності до бажання патріотичного діяння. Тому в методичному контексті виховання слід ставити у позицію – «Я – суб'єкт патріотичного вчинку». За такого прийому у нього виникає момент самодостатності патріотичної цінності, а

сама патріотична дія стає притягальним утворенням як фрагмент бажаної духовної практики.

4. Патріотизм – це дія особистості у теперішньому, але неодмінно має передбачати й майбутнє. На перший погляд, можливо вважати, що нічого особливого у такому ракурсі функціонування патріотизму немає оскільки й усі інші виховні надбання орієнтують особистість на майбутнє. Однак у цьому останньому випадку йдеться лише про індивідуальне майбутнє суб'єкта певної духовної цінності. В особистісних опитувальниках так і ставиться запитання – «Яким ти будеш як особистість через 10–15 років?» Щодо почуття патріотизму, то майбутнє пов'язується не лише з окремою особистістю, а й з рідними, краєм, народом, Батьківщиною, державою. Особистість має дати відповідь на питання: «Якими вони будуть у результаті моїх дій?» Саме до таких горизонтів майбутнього мусить свідомо готувати себе патріотична особистість і вбачати у цьому сенс свого життя.

5. Патріотизм корелює з моральною відповідальністю особистості як за нинішню національно-державну ситуацію, так і перед минулими поколіннями, перед героями, які утверджували державу, національну самосвідомість і патріотизм. Отже, у вихованні патріотизму слід виходити з того, що людина виступає індивідом, і, як така, вона одночасно є сама собою і цілим родом, так що рід присутній в індивіді, а індивід – у цілому роді.

6. Осягнення вихованцем почуття патріотизму має відбуватися у формі духовно-моральної антиномії (опозиції). На рівні постановки виховної мети антиномічний ряд повинен бути таким: «Ти патріотично недосконалий – Ти патріотично досконалий». Цим задається вектор виховного руху зростаючої особистості й відповідне спрямування процесів її свідомості й самосвідомості. На рівні етичного змісту ціннісна опозиція уявляється такою: «відданість справі – формальне ставлення до справи», «любов до Батьківщини – байдужість до Батьківщини» й т. ін.

Такий спосіб оформлення виховного змісту, по-перше, максимально активізує і розгортає процес духовної самосвідомості вихованця, його внутрішню рефлексивну-перетворювальну самодіяльність. По-друге, опозиційне змістове представлення – це суперечність, яку вирішує зростаюча особистість як духовно моральне завдання і яка веде у кінцевому підсумку до відповідних переконань.

7. Сходження зростаючої особистості до патріотизму як духовної цінності має відбуватися у процесі відтворення нею власних елементарних діянь, які є в її досвіді, й усвідомлення їх прообразами надбань розвиненої патріотичної спрямованості, перетворення їх на символи вищих цінностей.

При цьому зростаюча особистість має оволодіти вмінням встановлювати співрозмірність між власними актуальними надбаннями як початковими патріотичними діяннями і надбаннями досконалої патріотично спрямованої особистості. Вихованець повинен правильно визначати відповідність між цими полярними патріотичними утвореннями за такими напрямками:

1) цінність патріотичного діяння для інших і для себе (моя дія принесла користь іншому, а сам я утвердився як вихована особистість, заслужив повагу і схвалення оточуючих);

2) змістове зростання актуального мотиву у контексті потенційного (вузько – індивідуально спрямований, широко – соціально спрямований);

3) простеження розвивальної динаміки Я-духовного теперішнього і Я-духовного майбутнього.

8. Успішність процесу патріотичного виховання залежить від постійного блокування Я-егоцентричного (зверхності, гордині, потягу до влади тощо) і культивування Я-доброцентрованого.

9. У долученні вихованців до почуття патріотизму педагогу слід використовувати особливе слово. Воно має містити Істину не лише від свого імені, а й від імені великих духовних авторитетів нації як їхнє слово – цінність-переконання.

10. Наш професійний успіх буде досяжним, коли вихованець глибоко усвідомить, що його особистісне минуле пройшло і тепер для нього значущим стає усе нове, в якому він успішно і різнобічно розвиватиметься.

Проблема патріотизму багатопланова; тож тільки об'єднавши зусилля держави, суспільства й професійної педагогічної спільноти, можливо досягти відчутних успіхів у її вирішенні.

Бех І. Д., доктор психол. наук, професор,
дійсний член НАПН України,
директор Інституту проблем виховання
НАПН України

Другий день

Сесія 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ВИКЛИКАХ ЧАСУ

Привітання. Презентація мети і завдань другого дня тренінгу. Вправа «Віночок побажань» (15 хв)

Мета: підвищити рівень групової згуртованості та емоційного піднесення.

Хід проведення:

Учасники сідають у коло і по черзі проголошують побажання групі, спонукаючи один одного до активної спільної роботи. Тренер коротко презентує програму другого дня тренінгу. Потім учасникам пропонується стати у велике коло і взятися за руки. Тренер бажає усім гарного настрою на день і просить «заплести» вербальний посил у своєрідний віночок передаванням теплого, короткого дотику, начебто посилаючи по колу імпульс електричного струму.

Вправа на рефлексію попереднього дня тренінгу «Зворотний перегляд» (15 хв)

Мета: налаштувати учасників на роботу, активізувати досвід учасників, набутий під час роботи напередодні.

Обладнання: плакат А-1 з назвою вправи і малюнком кінострічки, маркери.

Хід проведення:

Учасникам пропонується пригадати перебіг попереднього робочого дня у зворотному порядку. Один з учасників або тренер записують послідовність вчорашніх активностей групи на плакаті.

Знайомство/презентація. Вправа «Інтерв'ю» (35 хв)

Мета: сприяти продуктивній роботі групи шляхом поглиблення знань про її членів.

Обладнання: аркуші А-4, складені навпіл за кількістю учасників, скотч, стенд «Портретна галерея калинової родини».

Хід проведення:

Учасникам роздаються аркуші А-4, складені навпіл на кшталт записничка. У середині записані назва вправи «Інтерв'ю» і орієнтири для імпровізованого інтерв'ю (Ім'я. Досвід роботи з патріотичного виховання. Патріотичне кредо). Тренер допомагає учасникам об'єднатися у пари. Учасники по-черзі на першій сторінці «записничка» малюють портрет свого співрозмовника, а в середині записують інформацію про своїх візаві. Після того як записи зроблено, учасники презентують своїх візаві у широкому колі. Портрети із записаною інформацією розміщують на стенді «Портретна галерея калинової родини».

До уваги тренера!

Патріотичні кредо учасників попередніх тренінгів, які можна озвучити для прикладу:

«Роби те, що можеш, з того, що маєш, там, де ти є»

«Просто продовжуй йти»

«Кожен зобов'язаний зробити щось для України»

«Хочеш змінити світ – почни з себе»

«Патріотизм, який у своїй основі передбачає дискримінацію інших націй, – не патріотизм»

«Йди до своєї мети. Досягай своїх цілей»

«Борітеся – поборете все те, що у злі»

«Йти завжди вперед і не озиратися назад»

«Честь і воля здобуваються у боротьбі»

«Доля – це перехрестя доріг. Якщо не має зручної дороги – проклади свою»

«Патріотизм у кожному з нас»

«Лише фізична праця у поєднанні з моральним і розумовим удосконаленням виховує всебічно розвинену й патріотично налаштовану особистість»

«Потрібно допомогти дитині відчувати себе важливим пазлом у загальному полотні карти України»

«Повага, стриманість, чесність, любов»

*«Знати своє коріння. Не забувати минулого, бо не буде майбутнього»
«Вітчизна – це не хтось і десь. Я – теж Вітчизна»
«Україна – це ми. Ми – це Україна»
«Любити Вітчизну від щирого серця і запалити серця дітей»
«Разом з дітьми, а не для дітей»
«З любов'ю до ближнього»
«Хто зневажає рідний край, той серцем – немічний каліка»
«Патріотичні почуття є в кожного, лише потрібно зуміти їх розбудити»
«Пам'ятаємо про минуле – дбаємо про майбутнє»*

Керована дискусія «Патріотичне виховання у викликах часу» (25 хв)

Мета: сприяти усвідомленню й осмисленню викликів і проблем патріотичного виховання.

Хід проведення:

Учасникам пропонується висловитися з питань:

- У чому полягають найбільш гострі виклики і труднощі для національно-патріотичного виховання?
- Відповіді на які проблемні питання щодо національно-патріотичного виховання ви хотіли б знайти, сформулювати?

До уваги тренера!

За результатами дискусії доцільно сформувати орієнтовний перелік *найгостріших викликів у національно-патріотичному вихованні*. Він може бути таким:

- порушення світової системи безпеки;
- агресія з боку Російської Федерації, гібридна війна;
- загальний стрес населення, підвищення тривожності;
- песимізм, небажання частини населення змінюватися, світоглядна байдужість (позиція очікування);
- втрата впевненості у майбутньому;
- перетворення інформаційного простору на поле маніпуляцій суспільною свідомістю, продукування ціннісної дезорієнтації; інформаційна агресія;

- проблеми національної пам'яті, національної ідеї; інтелектуальна неготовність населення до зовнішньої агресії;
- зміна цінностей і пріоритетів сучасних дітей;
- відсутність ресурсів і можливостей різних соціальних інституцій, в т. ч. наукових установ, донести громадськості необхідну і достатню інформацію щодо національно-патріотичного виховання;
- наявність істотних відмінностей у системах цінностей, світоглядних орієнтаціях населення певних територій країни;
- розбіжності уявлень про історичне минуле, нищення української духовно-культурної спадщини та історичної пам'яті;
- формалізація національно-патріотичного виховання

Після висловлювань учасників тренер наголошує:

- *важливим є узгоджене розуміння ключових термінів («патріотизм», «національно-патріотичне виховання», «складники патріотизму»);*
- *ефективність національно-патріотичного виховання прямо пропорційно залежить від застосування сучасних виховних технологій, методів і форм;*
- *потрібно вміти знаходити взаєморозуміння, виробляти бажання чути аргументи іншого; ми маємо бути готові почути правду один про одного;*
- *розуміння найбільш гострих викликів у національно-патріотичному вихованні дає змогу передбачати можливі труднощі, розпізнавати маніпулювання, протистояти пропаганді, добирати адекватні методи і форми виховних впливів тощо.*

Перерва на каву (15 хв)

Сесія 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Вправа на активізацію «Мій настрій» (10 хв)

Мета: зняття м'язового і психоемоційного напруження; усвідомлення залежності тілесних станів від емоційно-когнітивних переживань.

Хід проведення:

Учасники вільно переміщаються по кімнаті, тренер називає різні стани, а учасники їх відтворюють, намагаючись при цьому «відчути» власні ноги, руки, хребет (усі частини тіла), усвідомлюючи, які з них активні, а які мляві. Відтворюючи кожен настрій, учасникам пропонується зупинитися на 5 сек і зрозуміти, як вони себе почувають в цей момент, наскільки їм комфортно у цій позі.

Тренер: *Уявіть собі, що:*

- ви надзвичайно стомилися (15 сек);
- ви надзвичайно щаслива людина (15 сек);
- у вас є що приховати від оточуючих (15 сек);
- ви геній і щойно зробили відкриття, за яке отримаєте Нобелівську премію (15 сек);
- ви надзвичайно зібрана людина (15 сек);
- вам надзвичайно важко в оточуючому середовищі (15 сек);
- вас люблять усі оточуючі (15 сек);
- пройдіть так, щоб усі зрозуміли, хто ви є насправді (15 сек).

Питання для обговорення:

У якому стані було найкомфортніше, а що було неприродним?

Вправа «Стратегічні дороговкази» (20 хв)

Мета: підвищення поінформованості учасників щодо нормативно-правової бази національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні, особливості здійснення національно-патріотичного виховання у новітніх умовах.

Обладнання: мультимедійний проектор, РР-презентація.

Хід проведення:

1-й етап – тренер робить інформаційне повідомлення «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки», привертаючи увагу учасників до особливостей документу. Демонструючи

слайди, він коментує актуальні наголоси щодо здійснення національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

До уваги тренера!

Ще раз доцільно підкреслити тлумачення понять «патріотизм», «складники патріотизму».

Окремо варто зупинитися на змісті поняття «національно-патріотичне виховання».

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої національно-патріотичної самосвідомості, почуття вірності, любові до України, турботи про благо своєї нації й держави.

2-й етап – робота в мікрогрупах «Завдання національно-патріотичного виховання». Тренер: *перед Україною як багатонаціональною державою у сучасних умовах постало завдання вироблення такого змісту патріотизму, що якнайбільше сприятиме вихованню громадян-патріотів у XXI столітті, а не дублювати ідеологічно обмежені варіанти патріотизму попередніх віків. При цьому, щоб робота з дітьми та учнівською молоддю, спрямована на національно-патріотичне виховання, викликала відгук у їхньому серці, пробуджувала лише позитивні емоції, була зрозумілою і природною, відповідала запитам сучасного підростаючого покоління, слід чітко усвідомлювати завдання патріотичного виховання.*

Учасники об'єднуються у підгрупи, кожна з яких отримує одне із завдань, визначених у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (схваленій МОН України), вивчають їх та презентують усім учасникам, коротко коментуючи своє розуміння.

Тренери під час презентацій прикріплюють завдання на спеціальний стенд.

До уваги тренера!

Завдання національно-патріотичного виховання:

- утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися із соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності вирішувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, обережного ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму

У підсумку тренер зазначає, що *патріотизм – це:*

- *потреба формування нового українця*, що діє на основі національних та європейських цінностей: повага до державних символів України (Герба, Прапора, Гімну); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і

переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність усіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

- *потреба держави* – їй необхідно, щоб громадяни у разі небезпеки були здатні відстояти незалежність і суверенітет;
- *потреба суспільства*, яке зацікавлене в солідарності громадян, об'єднанні навколо національної ідеї, у моральній єдності;
- *потреба особистості*, яка своєю любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємності, щоб мати умови для вільного і гідного саморозвитку¹.

Патріотизм постає своєрідним форматом *життєвих орієнтацій* громадянина у реалізації його життєвої стратегії, яка відповідає реальним соціальним інтересам й очікуванням його найближчого оточення, суспільства й держави, закарбована у його свідомості, віднайдена у сенсі власного існування й втілена у способі життєдіяльності.

Змістом національно-патріотичного виховання дітей та молоді має бути насамперед:

- усвідомлення національної самобутності й національно-культурної ідентичності українського народу;
- пошанування історичних постатей – носіїв національного ідеалу, доленосних подій та звитяг українського народу;
- належне поцінування героїчної боротьби українського народу за незалежність, територіальну цілісність та державний суверенітет України;
- знання української мови як національної цінності;
- виховання у дітей та молоді відданості у розбудові української нації і державності;
- формування національно-патріотичного світогляду та цінностей дітей та молоді;

¹ За матеріалами посібника «Концептуальні засади українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2015. – 28 с.)

- усвідомлення і примноження досягнень українського народу, його інтелектуальних та духовних здобутків;
- формування активної громадянської, державницької позиції, власної гідності дітей та молоді;
- відновлення традицій національно-визвольних змагань та підвищення престижу військової служби.

До уваги тренера!

Основними складовими національно-патріотичного виховання мають стати *громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання.*

Робота в групах. Вправа «Портрет людини-патріота» (30 хв)

Мета: узгодити розуміння учасниками характерних рис і якостей особистості, яку можна називати патріотом-громадянином.

Обладнання: заставка із назвою вправи, три аркуші фліпчарту, маркери, фломастери, стікери, ножиці, клей.

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників у три підгрупи і пропонує їм виконати завдання зі створення колективного портрета людини, якій притаманні риси та якості патріота-громадянина.

Кожна підгрупа спочатку визначає, які саме якості мають бути притаманні людині-патріоту, а потім створює портрет такої людини з будь-яких підручних матеріалів. По закінченню часу наробки підгруп презентуються у великому колі.

Тренер зачитує вголос якості, що їх визначили групи, й робить висновок, що усі ми маємо багато в чому схожі уявлення про людину-патріота, які сформувалися на основі розуміння змісту цього поняття і обговорення складників патріотизму.

Групова педагогічна рефлексія «Нові акценти національно-патріотичного виховання» (20 хв)

Мета: сприяти усвідомленню учасниками необхідності та особливостей здійснення національно-патріотичного виховання дітей і молоді у сучасних соціокультурних, політичних та економічних умовах розвитку суспільства й держави.

Хід проведення:

Тренер акцентує увагу учасників на таких твердженнях:

- **зміст і спрямованість** патріотизму визначаються, насамперед, духовним і моральним кліматом суспільства та його історичним корінням, що живить суспільне життя багатьох поколінь;
- **роль і значення** патріотизму зростають у геометричній прогресії на крутих розломах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються підвищенням напруження сил його громадян (війни, соціальні конфлікти, криза, стихійні лиха тощо);
- **прояви патріотизму** в такі часи відзначені високими благородними поривами, особливою жертовністю в ім'я усього народу, своєї Батьківщини, що змушує говорити про патріотизм як складне і, безумовно, особливе явище;
- найважливішим пріоритетом патріотичного виховання є формування **ціннісного ставлення особистості** як до українського народу, Батьківщини, держави, нації, так і до себе самої;
- у сучасному осмисленні доцільно використовувати термін «патріот-громадянин», а отже, справжній патріот володіє якостями суб'єкта громадянського суспільства;
- патріотизм має стати пріоритетним ціннісним орієнтиром навчально-виховного процесу; пронизати всі сфери суспільного життя, перетворитися на наскрізну ідею, загальну мету;
- осердям сучасного патріотичного виховання має стати вироблення переконаності учнів, що сила українців в їхній **єдності**. Лише

завдяки почуттям національної єдності, злагоди можна зберегти Україну, зміцнитись, стати рівними серед рівних.

- *громадянам України потрібно навчитися жити в повазі, у солідарності і толерантності;*
- *дитина має змалечку виростати в національно-патріотичному дусі (має бути забезпечений комплексний вплив сім'ї, школи, ЗМІ, Церкви, громади, інших навчально-виховних закладів);*
- *змістовою основою програми виховання патріотизму постають його складники (любов до Батьківщини, народу, родини; діяльнісна відданість, моральна стійкість, готовність до самопожертви, власна гідність).*

Після цього він запрошує групу коротко висловити свої міркування щодо отриманої інформації.

Обід (1 год)

Сесія 4. АРГУМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Вправа на активізацію уваги «Пильнуй!» (5 хв)

Мета: налаштувати групу на робочий лад.

Обладнання: плакат фліпчарту, розграфлений на клітинки. У одній з них (бажано – в центрі) намальовано символічного павучка.

Хід проведення:

Тренер розповідає, що давнім символом українців є павук.

До уваги тренера!

Павук – подвійний символ, що сприймається як символ центру світу і його засновника (заснувати світ – це «павукова робота»). Він – ловець людей в сплетену ним павутину, яка міцна, якщо когось треба спіймати і знищити, але слабка і рветься, якщо на неї надіятись, аби щось втримати. Тож його павутиння – символ ненадійності для себе і небезпечний засіб у чужих руках.

Його також вважали символом Сонця: від павука, коли він у центрі павутини, мереживо павутинок розходитьсь так, як від Сонця – сяйво і промені. Водночас він був і символом місячної богині, яка пряде павутину

часу і долю кожної людини. З ним пов'язують символіку лабіринту: в лабіринт легко увійти, але важко, а інколи і неможливо, вийти, – так само і з павуковою пасткою-мереживом, в яку потрапити легко, а звільнитись практично неможливо.

Символіка павука має і магічне значення: якщо павук опускається в центрі оселі – добра ознака (до гостей, до подарунків); опускається до полудня – чекайте радість до третього дня; білий павук провіщує радість

Далі тренер пропонує учасникам «поганяти павучка». Він починає навмання називати клітинки («одна клітинка ліворуч – дві угору – чотири – униз» тощо), по яких начебто пересувається павучок, а учасники мають пильно спостерігати за уявним пересуванням на плакаті. Як тільки павучок дістається клітини, в якій його намальовано, уся група має плеснути в долоні.

Інформаційне повідомлення «Аргументація у національно-патріотичному вихованні» (10 хв)

Мета: розкрити роль аргументації у національно-патріотичному вихованні; привернути увагу учасників до важливості логічного мислення й прийомів аргументування.

Обладнання: РР-презентація.

Хід проведення:

Тренер розповідає учасникам про те, що:

- *аргументація* – певний спосіб розмірковування;
- аргументування має бути звернене *і до розуму, і до почуттів дитини;*
- аргументування має проходити у певній послідовності. Основою правильної аргументації є *логіка;*
- для того, щоб переконати дитину, їй потрібні *докази* (факти або свідчення; посилання на авторитет; висвітлення причинно-наслідкових зв'язків);
- сила аргументації залежить від вдалого добору слів, речень, їх правильного розташування;

- щоб аргументація мала очікуваний ефект, вона має перетворитися на *надбання дитини* (дитина має сприйняти доказ, усвідомити обґрунтування через сітку своїх суджень);
- дитина завжди відчуває щирість слів вчителя, зважає почуте у формі внутрішнього діалогу;
- саме *судження* чинять на дитину глибокий вплив;
- загалом методика цілеспрямованого звернення до чогось (моральної норми) і розмірковування про це називається *зосередженим осмисленням*;
- завдання педагога, щоб інформація була сприйнята емоційно і викликала *образ-враження* (вони залишають незабутній слід у пам'яті) (див. Додаток).

Індивідуальна робота. Вправа «Патріотом має бути кожен, тому що...» (метод «Прес») (35 хв)

Мета: закріпити отриману інформацію, виробити вміння аргументації своєї позиції.

Обладнання: заставка із алгоритмом методу-прес.

Хід проведення:

Тренер презентує алгоритм методу-прес. Для цього виводиться заставка на ММ-проекторі та роздаються друковані аркуші до вправи.

До уваги тренера!

Побудова висловлювань за схемою методу, яка наведена нижче, має умовну назву «Прес», що означає значне підсилення переконливості вашої аргументації за умови його використання

Метод «Прес» має таку структуру та етапи:

1. Позиція

Я вважаю, що ...

(висловіть свою думку, проясніть, у чому полягає ваша позиція)

2. Обґрунтування

... тому, що ...

(наведіть причину появи цієї думки, тобто поясніть, на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції)

3. Приклад *... наприклад ...*

(наведіть факти, дані, що підтверджують вашу позицію)

4. Висновки *Отже (тому), я вважаю ...*

(узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, що потрібно робити, сформулюйте своєрідний заклик прийняти вашу позицію)

Учасники самостійно виконують завдання за запропонованим алгоритмом. Варіанти виконаних завдань довільно зачитуються учасниками у великому колі й обговорюються.

До уваги тренера!

Тренер може запропонувати учасникам посилити свої твердження, використовуючи наступні можливості:

- думки експертів;
- статистичні та наукові дані;
- закони України;
- інші допоміжні матеріали (речові докази, газетні статті, думки інших учнів, громадян тощо).

У Додатках наведено варіанти тверджень за методом «Прес» учасників попередніх тренінгів, які тренер може використати як зразок для спонукання учасників

Вправа на активізацію «У цій залі друзі всі!» (5 хв)

Мета: підвищити рівень групової згуртованості.

Хід проведення:

Тренер розучує з учасниками текст куплету, супроводжуючи його рухами, а на рахунок «1-2-3» – плесканням у долоні.

У цій залі друзі всі – раз, два, три!
Він, вона, і я, і ти – раз, два, три!
Руку дай тому, хто зліва,
Руку дай тому, хто справа –
Ми – одне велике коло,

Ми – одна сім'я!

Далі текст повторюється, змінюються тільки дії:

У цій залі друзі всі – раз, два, три!

Він, вона, і я, і ти – раз, два, три!

Усміхнись тому, хто зліва,

Усміхнись тому, хто справа –

Ми – одне велике коло,

Ми – одна сім'я!

(«Налякай того, хто справа ...», «Посвари того, хто зліва ...», «Обніми того, хто зліва ...»)

Вправа «Лист до байдужих» (25 хв)

Мета: набуття умінь аргументації активної життєвої позиції щодо патріотизму і національно-патріотичного виховання.

Обладнання: аркуші А 4 за кількістю груп, фломастери.

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників у три-п'ять підгруп і пропонує написати листа тим своїм колегам чи співгромадянам, які не відчують потреби бути причетними до важливих суспільних подій, стороняться патріотичної діяльності, займають байдужу позицію щодо національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Він, зокрема, наголошує: *патріотизм в нинішній час повинен проявлятися не лише в безпосередній борні із зовнішнім ворогом на Сході України, не тільки в надзвичайних ситуаціях, але має бути звичним станом повсякденного життя людини. Однак, на жаль, ми усі можемо навести приклади, що багато наших співгромадян займають іншу позицію – пасивно-байдужу. Це шкодить боротьбі за цілісність української держави, гальмує рух на шляху становлення громадянського суспільства, негативно відбивається на долях багатьох дітей.*

На небезпеці байдужості наголошував відомий журналіст і громадський діяч часів Другої світової війни Юліус Фучик, який

стверджував: «Не бійтеся ворогів – вони можуть лише вбити, не бійтеся друзів – вони лишень можуть зрадити; бійтеся людей байдужих – саме з їхньої мовчазної згоди здійснюються усі злочини на світі».

Учасникам пропонується, керуючись цими тезами і усім раніше опрацьованим матеріалом, написати короткого мотиваційного листа байдужим співгромадянам щодо необхідності долучитися до патріотичної діяльності у місцевих громадах взагалі й зокрема – до впровадження національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Наробки підгруп презентуються у великому колі та коротко коментуються.

Перерва на каву (15 хв)

Сесія 5. СУСПІЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ І ПАРТНЕРСТВО У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Вправа на активізацію «Вишнячок» (5 хв)

Мета: зняти м'язове напруження, активізувати учасників до роботи, сприяти створенню доброзичливої партнерської атмосфери.

Хід проведення:

Тренер пропонує учасникам запам'ятати послідовність слів «Сало, ковбаска, вишнячок» і відповідних рухів. На слові «сало» учасники роблять крок правою ногою; «ковбаска» – лівою; «вишнячок» – кругові рухи бедрами (ніби збовтують напій).

Учасники стають у колону, тримаючи один одного за талію на відстані витягнутої руки. З кожним наступним разом виконання вправи вони зменшують відстань між собою (ущільнюються).

До уваги тренера!

Ця вправа передбачає, що група для успішного і синхронного виконання рухів має домовитися: про початок руху; в якій бік починати рухи бедрами, з якою швидкістю і амплітудою.

У такий спосіб демонструється важливість злагоджених і узгоджених дій під час вирішення спільного завдання на засадах партнерської взаємодії

Мозковий штурм «Хто може бути партнером у національно-патріотичному вихованні» (10 хв)

Тренери пропонують учасникам перелічити можливих чи реальних (з досвіду власної роботи) партнерів у національно-патріотичному вихованні, коротко мотивуючи свій вибір. Усі відповіді фіксуються на фліпчарті.

До уваги тренера!

Потенційні партнери у національно-патріотичному вихованні: педагоги загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, учасники АТО, дитячі та молодіжні громадські організації, батьківська громадськість, центри національно-патріотичного виховання, центри туризму та краєзнавства, відділи у справах молоді та спорту, спортивні школи, громадські організації тощо

Інтерактивна лекція «Особливості партнерської взаємодії у національно-патріотичному вихованні» (20 хв)

Мета: підвищити обізнаність учасників щодо сутності суспільної солідарності й партнерської взаємодії; сприяти формуванню комплексного бачення кола реальних і потенційних партнерів, об'єднання їхніх зусиль у національно-патріотичному вихованні.

Обладнання: РР-презентація «Партнерство у національно-патріотичному вихованні».

Хід проведення:

Етап 1. Повідомлення тренера (10 хв)

Тренер висвітлює змістові характеристики партнерства, презентуючи його як ефективний засіб підвищення результативності національно-патріотичного виховання (див. Додаток).

Етап 2. Групова дискусія (10 хв)

На початку дискусії тренери стимулюють учасників до обміну досвідом щодо залучення до національно-патріотичного виховання ключових партнерів: воїнів АТО, волонтерів, батьків учнів, активістів громадських організацій, науковців-дослідників тощо.

Під час обговорення важливо привернути увагу учасників до особливостей партнерської взаємодії з воїнами АТО та необхідності їхнього ретельного врахування.

Запитання для обговорення:

– У чому полягає специфіка взаємодії/партнерства у національно-патріотичному вихованні з учасниками АТО?

– Які можуть бути труднощі процесу залучення воїнів АТО до національно-патріотичного виховання дітей та молоді?

– Що можуть робити учасники АТО, в яких заходах брати участь? *(участь у різних виховних заходах патріотичного спрямування, уроках «Захист Вітчизни»; демонструванні спортивних вмінь, фізичної підготовленості тощо).*

– Хто на місцях допоможе знайти учасників АТО, здатних допомогти у національно-патріотичному вихованні дітей? *(ветеранські організації, куратори громадських організацій, державні служби ветеранів тощо).*

– Хто може стати посередником між школою і учасниками АТО? *(викладачі предмета «Захист Вітчизни»).*

До уваги тренера!

Поради експертів щодо залучення до національно-патріотичного виховання воїнів АТО:

- залучати і рядових, і генералів;
- не обходити болючі теми, не боятися обговорювати всі проблеми і події;
- добре, щоб воїни АТО мали досвід роботи з дітьми були педагогами, колишніми тренерами;

- воїни АТО краще сприймають інформацію від «таких самих, як вони», тому викладачі предмета «Захист Вітчизни» можуть готувати їх до зустрічі з дітьми, застосовуючи метод «рівний – рівному»;
- до тренінгів рекомендовано залучати методистів з предмета «Захист Вітчизни»;
- діти хочуть бачити героїв, це може бути інвалід, але який знайшов себе, знає, чого він хоче в житті, оптимістично сприймає майбутнє;
- до зустрічей потрібно готувати і воїнів АТО, і дітей (особливо підліткового віку)

Презентація «Роль національного виду спорту України «хортинг» у національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді» (10 хв)

Мета: актуалізувати знання учасників про виховний потенціал військово-спортивних гуртків і секцій.

Обладнання: заставка із назвою вправи, тематичні відеоматеріали.

Хід проведення:

Тренер інформує учасників про новий національний вид спорту України «хортинг», який має потужний потенціал щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді (див. Додаток).

Для ілюстрації демонструються відеоматеріали про хортинг.

Інтерактивна вправа «Партнерство в дії» (15 хв)

Мета: підвищити мотивацію учасників щодо засвоєння й осмислення інформації про партнерську взаємодію.

Обладнання: крісла за кількістю учасників, аудіо записи різних мелодій (від повільної до швидкої).

Хід проведення:

Учасникам дається завдання стати кожному по колу над своїм стільцем і злегка нахилити його до центру кола. Тренер пропонує розпочати рух по колу у ритмі відповідної мелодії. При цьому крісла мають залишатися у вихідному положенні.

За командою тренера учасники починають рухатися. Однак, коли хоча б одне із крісел падає, рух починається спочатку. Тренер змінює мелодію, ускладнюючи цим самим завдання. Після виконання вправи відбувається обговорення.

Запитання для обговорення:

- Чи складно було виконувати вправу?
- Що заважало синхронному руху по колу?
- Чи відразу учасники дібрали оптимальний спосіб руху?
- Які висновки ми можемо зробити після виконання вправи?

До уваги тренера!

Тренеру потрібно підвести учасників до висновку, що успіх командної роботи залежить від обговорення способу дій на початку виконання вправи, а також від наявності координатора спільних дій, який буде подавати відповідні команди для синхронного руху.

Учасники можуть запропонувати інші механізми успішного виконання вправи

Підбиття підсумків роботи. Вправа «SMS-повідомлення колезі» (15 хв)

Мета: підсумувати досвід учасників, набутий під час роботи впродовж дня.

Обладнання: плакат із зображенням мобільного телефону та написом «SMS-повідомлення», стікери (за кількістю учасників).

Хід проведення:

Тренер пропонує учасникам написати на стікері SMS-повідомлення на тему «Що сьогодні для мене було найбільш цікавим на тренінгу?». Через 5 хвилин учасники по черзі зачитують свої SMS-повідомлення і приклеюють стікери з його текстом на плакат.

Вправа на завершення «Нам сьогодні вже щастить!» (5 хв)

Мета: сприяти підвищенню рівня групової згуртованості.

Хід проведення:

Тренер дякує усім учасникам за увагу і активність і говорить: «Ми з вами плідно працювали упродовж цього дня. Давайте побажаємо один одному гарного настрою і щастя, адже це так важливо – бути щасливими! Учасникам пропонується стати у коло, взявшись за руки. Тренер наголошує, що хто в кінці вправи найвище стрибне та найголосніше крикне «Ура!», тому пощастить найбільше.

Далі учасники підстрибують на одній нозі, примовляючи:

Нам сьогодні вже щастить,

Хай нам завтра пощастить,

Хай усім завжди щастить!

Ура!!!

ДОДАТКИ
(другий день)

Додаток 2.1

ЗАТВЕРДЖЕНО

Указом Президента України
від 13 жовтня 2015 року № 580/2015

СТРАТЕГІЯ

**національно-патріотичного виховання дітей та молоді
на 2016–2020 роки**

1. Загальні положення

В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

Актуальність національно-патріотичного виховання громадян, особливо дітей та молоді, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають дальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, оптимізації державної політики у зазначеній сфері.

Національно-патріотичне виховання має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, інститутів громадянського суспільства, громадян з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі.

В основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у дітей та молоді.

Основними складовими національно-патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів

свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013 - 2014 роках, учасників антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях.

У національно-патріотичному вихованні дітей та молоді важливо використати і виховний потенціал, пов'язаний із героїзмом українців, які боролися в арміях держав – учасників Антигітлерівської коаліції та в рухах опору нацистській Німеччині та її союзникам під час Другої світової війни 1939 – 1945 років, учасників міжнародних операцій з підтримки миру і безпеки.

Також одним із важливих чинників національно-патріотичного виховання має бути шанобливе ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій.

Водночас важливою складовою національно-патріотичного виховання має стати поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту.

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки (далі – Стратегія) розроблена відповідно до положень Конституції України, законів України «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 - 1945 років», Постанови Верховної Ради України від 12 травня 2015 року № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» та інших нормативно-правових актів, а також на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності.

2. Стан і проблеми національно-патріотичного виховання дітей та молоді

Досвід державної політики впродовж усіх років незалежності України засвідчив, що національно-патріотичному вихованню дітей та молоді не приділялось достатньої уваги.

У зв'язку з цим актуалізувалася низка таких проблем:

відсутність ефективного механізму формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання;

брак комунікацій з громадянським суспільством з питань національно-патріотичного виховання;

недостатні зусилля держави у сфері політики консолідації суспільства, формування активної громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості громадян України, особливо дітей і молоді;

брак духовності і моральності у суспільстві;

наявність істотних відмінностей у системах цінностей, світоглядних орієнтирах груп суспільства, населення певних територій держави, окремих громадян;

наявність імперсько-тоталітарних рудиментів у суспільній свідомості та зумовлених нищенням української духовно-культурної спадщини та історичної пам'яті розбіжностей в уявленнях про історичне минуле, зокрема про тоталітарну добу, голодомори і політичні репресії;

незавершеність процесу формування національного мовно-культурного простору, стійкості його ціннісної основи до зовнішнього втручання;

відсутність єдиної державної інформаційно-просвітницької політики щодо питань організації та висвітлення заходів із національно-патріотичного виховання;

перетворення інформаційного простору на поле маніпуляцій суспільною свідомістю, продукування ціннісної дезорієнтації;

недостатня нормативно-правова урегульованість сфери національно-патріотичного виховання;

недостатній рівень гармонізації законодавства й управлінських практик у сфері формування громадянської позиції з законодавством та кращими практиками держав Європейського Союзу та інших розвинутих держав;

відсутність єдиних методичного та термінологічного підходів до процесу національно-патріотичного виховання;

відсутність єдиних стандартів щодо процесів, суб'єктів, їх компетенції та повноважень, якості діяльності у сфері національно-патріотичного виховання;

недостатність кваліфікованого кадрового потенціалу в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, у навчальних закладах для організації та здійснення заходів із національно-патріотичного

виховання, нерозвиненість низової ланки в системі координації виховних процесів у цьому напрямі;

низький рівень матеріально-технічного забезпечення та розвитку інфраструктури у сфері національно-патріотичного виховання.

Відтак, існує нагальна потреба вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді, надання цьому вкрай важливому для держави процесу системності.

3. Мета Стратегії

Метою Стратегії є визначення пріоритетів та основних напрямів національно-патріотичного виховання дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі:

формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку духовно-моральних цінностей Українського народу;

усвідомлення досягнень Українського народу, його інтелектуальних і духовних надбань;

розвитку діяльнісної відданості у розбудові України, формування у дітей і молоді активної громадянської, державницької позиції та почуття власної гідності;

скоординованої роботи та взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання, їх ефективної співпраці з громадськістю;

формування широкої громадської підтримки процесів національно-патріотичного виховання, розширення ролі та можливостей громадських об'єднань, підвищення ролі сім'ї, активної участі волонтерів, активістів;

забезпечення системних змін, досягнення високої якості, ефективності, цілеспрямованого та прогнозованого розвитку у сфері національно-патріотичного виховання;

сприяння консолідації українського суспільства навколо ідей спільного майбутнього, захисту територіальної цілісності України, реформ і державотворення.

4. Основні напрями досягнення мети Стратегії

Досягнення мети Стратегії здійснюватиметься за такими основними напрямами:

удосконалення нормативно-правової бази стосовно національно-патріотичного виховання дітей і молоді;

підвищення ролі української мови як національної цінності;

забезпечення належної організації науково-дослідної та методичної роботи у сфері національно-патріотичного виховання;

вивчення сучасних виховних систем, технологій і методик у сфері національно-патріотичного виховання, узагальнення та поширення найкращого досвіду у цій сфері;

впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для національно-патріотичного виховання;

формування єдиних стандартів діяльності у сфері національно-патріотичного виховання та інструментів їх впровадження;

підвищення професійної компетентності фахівців у сфері національно-патріотичного виховання, налагодження конструктивної взаємодії між суб'єктами національно-патріотичного виховання;

забезпечення умов і підтримки з боку держави для ефективної діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного виховання;

забезпечення оптимальної скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання;

організація та координація інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання;

здійснення заходів, спрямованих на підвищення престижу військової служби;

упорядкування та вдосконалення системи допризовної військової підготовки, підготовки з військово-облікових спеціальностей;

профілактика негативних проявів поведінки, злочинності, наркоманії, алкоголізму серед дітей та молоді шляхом залучення дітей і молоді до участі у заходах із національно-патріотичного виховання;

розвиток міжнародної співпраці з державами Європейського Союзу та іншими розвинутими державами, які успішно впроваджують заходи у сфері національно-патріотичного виховання;

створення системи ефективного моніторингу у сфері національно-патріотичного виховання.

5. Цільові групи Стратегії

Цільовими групами Стратегії є молоді громадяни, які визначають свої життєві перспективи та потребують насамперед світоглядної опори, що не суперечить їхньому практичному досвіду, але розкриває нові можливості, а також діти з огляду на актуальність для них прикладів для наслідування,

способів поведінки, що дають їм визнання в колективі однолітків і серед дорослих.

6. Сфери національно-патріотичного виховання

Національно-патріотичне виховання має охоплювати насамперед такі сфери:

- освіта;
- наука;
- культура та мистецтво;
- профорієнтація на військові спеціальності;
- історія, вшанування пам'ятних дат та історичних постатей;
- краєзнавство;
- туризм;
- охорона довкілля;
- фізкультура, спорт, популяризація здорового способу життя;
- цивільна оборона;
- оборона України.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді має здійснюватися згідно з розробленими відповідними центральними органами виконавчої влади концепціями, заходами у відповідних сферах національно-патріотичного виховання, із залученням провідних вчених, незалежних експертів, із урахуванням міжнародного досвіду.

7. Стандарти у сфері національно-патріотичного виховання

У сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді мають бути розроблені уповноваженим центральним органом виконавчої влади за участю вчених, незалежних експертів, з урахуванням кращого міжнародного досвіду успішних демократичних держав та впроваджені єдині стандарти, зокрема щодо засобів і способів, форм і методів національно-патріотичного виховання, оцінки досягнень відповідних суб'єктів у цій сфері та їх компетентності.

8. Шляхи та механізми реалізації Стратегії

Для об'єднання зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання існує потреба у впровадженні єдиної державної політики, адекватних механізмів для консолідації і координації відповідної роботи в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах.

Ефективна реалізація Стратегії потребує:

чіткої координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері національно-патріотичного виховання;

здійснення заходів з активізації національно-патріотичного виховання дітей та молоді на всіх рівнях такої діяльності у тісній взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства на принципах взаємозацікавленого співробітництва;

підвищення рівня організації, покращення функціонування як окремих елементів системи національно-патріотичного виховання, так і всієї системи в цілому;

створення механізму підтримки об'єднань, центрів, клубів, діяльність яких пов'язана з національно-патріотичним вихованням дітей та молоді;

розроблення системи заохочення громадських об'єднань та активістів за плідну діяльність у сфері національно-патріотичного виховання дітей і молоді.

Для цього має бути розроблено дієвий механізм формування і реалізації державної політики, зокрема опрацьовано питання щодо визначення центрального органу виконавчої влади, на який буде покладено здійснення такої координації, проведення ґрунтовного дослідження сучасного стану національно-патріотичного виховання дітей та молоді, організацію його поточного моніторингу.

Активізація роботи з національно-патріотичного виховання дітей та молоді на місцевому рівні потребує створення місцевими державними адміністраціями координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання як дорадчих органів при місцевих державних адміністраціях із залученням до складу таких рад фахівців з питань освіти, молодіжної політики, фізичної культури та спорту, культури та мистецтва, запобігання надзвичайним ситуаціям, представників Товариства сприяння обороні України, а також інститутів громадянського суспільства відповідного спрямування.

9. Підвищення кваліфікації та професійної компетентності фахівців у сфері національно-патріотичного виховання

Важливим кроком реалізації Стратегії є кадрове забезпечення процесу національно-патріотичного виховання дітей та молоді. У зв'язку з цим на початковому етапі розбудови системи національно-патріотичного виховання зусилля державних органів і неурядових організацій мають бути зосереджені на організації підготовки фахівців із національно-патріотичного виховання дітей та молоді, підвищенні кваліфікації фахівців, які працюють у цій сфері, оволодінні ними знаннями, уміннями і навичками, розробленні для цього відповідних навчальних програм, що забезпечить ефективне впровадження змісту національно-патріотичного виховання, визначеного Стратегією.

Удосконалення професійної компетентності фахівців із національно-патріотичного виховання має відбуватися за допомогою сучасних інтерактивних форм і методів роботи.

10. Удосконалення нормативно-правової бази з національно-патріотичного виховання дітей і молоді

Дальше вдосконалення нормативно-правової бази з питань національно-патріотичного виховання має відбуватися комплексно та у стислий період часу шляхом підготовки нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів щодо:

закріплення в установленому порядку завдань та повноважень центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання;

створення єдиної нормативно-правової основи національно-патріотичного виховання в системі освіти;

визначення механізму взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного виховання.

11. Реалізація, моніторинг за впровадженням Стратегії

Реалізація Стратегії забезпечуватиметься спільними зусиллями органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства.

Для здійснення моніторингу реалізації Стратегії залучатимуться в установленому порядку представники інститутів громадянського суспільства, вчені, фахівці.

Оцінка ефективності реалізації Стратегії ґрунтуватиметься на результатах виконання відповідного плану дій.

Індикаторами ефективності реалізації заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді мають стати, зокрема:

збільшення відвідуваності дітьми та молоддю закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції Українського народу, а також експозицій музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України;

підвищення рівня знань у дітей і молоді про видатних особистостей українського державотворення, визначних вітчизняних учених, педагогів, спортсменів, провідних діячів культури і мистецтва, а також духовних провідників Українського народу;

збільшення передплати та обсягів розповсюдження україномовних дитячих і молодіжних друкованих видань;

збільшення кількості глядачів на переглядах творів кіномистецтва, що розкривають героїчне минуле та сьогодення Українського народу;

розширення сфери застосування української мови дітьми та молоддю;

збільшення кількості дітей і молоді, які пишаються своїм українським походженням, громадянством;

збільшення кількості дітей і молоді, які подорожують в інші регіони України та до держав Європейського Союзу;

збільшення чисельності членів громадських об'єднань, діяльність яких спрямована на національно-патріотичне виховання дітей та молоді;

збільшення кількості проведених зустрічей дітей і молоді з ветеранами війни, борцями за незалежність України у ХХ столітті, учасниками антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях;

збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України;

збільшення кількості заходів із вшанування героїв боротьби Українського народу за незалежність і територіальну цілісність України.

Додаток 2.2

Матеріали до інформаційного повідомлення «Нові акценти національно-патріотичного виховання»

Ідея патріотизму в усі часи посідала особливе місце не тільки у духовному житті суспільства, а й усіх найважливіших сферах його діяльності – в ідеології, політиці, економіці, культурі, історії, екології тощо. Вперше слово «патріот» з'явилося в часи Великої французької революції 1789–1793 рр. Патріотами тоді себе називали борці за народну справу, захисники республіки на противагу зрадникам з табору монархістів.

На кожному історичному етапі розвитку будь-якого суспільства *зміст і спрямованість* патріотизму визначаються, насамперед, духовним і моральним кліматом, історичним корінням, що живить суспільне життя багатьох поколінь, політикою держави, згуртованістю громадян навколо національної ідеї.

У сучасних умовах перед Україною постало завдання вироблення такого змісту патріотизму, що якнайбільше сприятиме вихованню громадян-патріотів у ХХІ столітті, а не сліпо копіюватиме варіанти патріотичного виховання попередніх століть.

На макрорівні патріотизм постає значимою частиною суспільної свідомості, що проявляється у колективних настроях, почуттях, оцінках, у ставленні до свого народу, його образу життя, історії, культурі, державі, системі засадничих цінностей. Патріотизм слід вважати *потужним*

мобілізаційним ресурсом суспільства (нації, соціальної групи, особистості), який здатен забезпечити інтеграцію умов, зусиль і засобів задля розв'язання нагальних стратегічних, геополітичних, національних, культурних та інших проблем. Звідси – патріотизм – це *стратегічна позиція*, яка має бути розвинена і чітко означена у смисложиттєвих пріоритетах особистості, згуртуванні намірів спільності, програмах стабілізації суспільства, політичних інтересах держави.

Патріотизм – це свідома й добровільна суспільна позиція, що приймається громадянами, в якій пріоритет суспільного, державного постає не обмеженням, а стимулом індивідуальної свободи й умовою всебічного розвитку громадянського суспільства.

На особистісному рівні патріотизм є найважливішою, стійкою характеристикою людини, що виражається у її світогляді, моральних ідеалах, нормах поведінки. Можна також сказати, що патріотизм – це своєрідний формат життєвих орієнтацій громадянина у реалізації його життєвої стратегії, що відповідає реальним соціальним інтересам й очікуванням його найближчого оточення, громади, суспільства і держави, закарбований у його свідомості, віднайдений у смислі власного існування і втілений у способі життєдіяльності.

Патріотизм проявляється у вчинках і діяльності людини. Патріотизм завжди буває конкретним і спрямованим на реальні об'єкти. Діяльнісна сторона патріотизму є визначальною; саме вона здатна перетворювати чуттєве начало у конкретні для Вітчизни, держави і суспільства справи і вчинки.

У патріотизмі гармонійно сполучаються відданість Вітчизні з вшануванням кращих національних традицій, усвідомленням значущості збереження історичної пам'яті для сучасного етапу розвитку України. Водночас патріотизм є чужим націоналізму, шовінізму, сепаратизму і космополітизму.

Патріотизм також не має нічого спільного з ідеологічними спекуляціями; патріотизм – це чітке усвідомлення любові до ближнього і любові до «patriam» – землі, предків, нащадків.

Роль і значення патріотизму зростають на крутих поворотах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються підвищенням напруження сил його громадян (війни, соціальні конфлікти, криза, стихійні лиха тощо). Прояви патріотизму в такі часи відзначені високими «благородними» поривами, особливою жертівністю в ім'я усього народу, своєї Батьківщини, що змушує говорити про патріотизм як складне і, безумовно, особливе явище.

Пріоритетність патріотичного виховання у загальній системі виховання громадян визначається тим, що його недооцінка як найважливішого складника суспільної свідомості призводить до послаблення соціально-економічних, духовних і культурних основ розвитку суспільства й держави.

Зорієнтуватися щодо акцентів національно-патріотичного виховання в умовах сьогодення допомагає народна мудрість, зокрема три прислів'я, вийняті з самої її глибинної сутності.

Перше – «Моя хата – з краю, першим ворога стрічаю!»

Довго та небезкорисливо різноманітні «добродії» нам втовкмачували лише першу частину прислів'я, замовчуючи істинне продовження. Навіть свідомо перекручували його зміст, доповнюючи своїми інсинуаціями на кшталт «Моя хата з краю – нічого не знаю» тощо. Однак і I-й і II-й Майдани призвели до пробудження духу свободи, справедливості, готовності дати відсіч будь-якому агресору. Отже, генетична пам'ять – не стирається!

Друге – «Не святі горщики ліплять».

Українці беручкі до роботи, чого не вміють або не знають, того навчаться. Труднощі й випробування, що випадали на долю нашого народу, не зламали його життєвої сили й наснаги, викарбували надзвичайну витривалість і готовність без вагань братися до тяжкої праці. Українська земля пишається видатними досягненнями своїх синів і дочок, серед яких знані в усьому світі винахідники, вчені-дослідники, інженери, письменники й поети, музиканти, спортсмени, воїни.

Третє – «Два українці – три гетьмани».

Це прислів'я також можна тлумачити по-різному. Хоча доволі часто ми не вміємо співпрацювати і довіряти, не ставимо мети, аби бути ефективними разом, воліємо обурюватися, відкидати, таврувати, а не шукати точок дотику і способів взаємодії, водночас воно може свідчити про нашу схильність до вічевої демократії та неприйняття сакралізації влади. Приходить час «мережевої демократії», в якій лідерів-гетьманів може бути скільки завгодно багато. Особливої актуальності таке народне лідерство набуває в умовах децентралізації, коли успіх розвитку України залежатиме від успіху функціонування кожної громади, ініціативності її представників.

Тільки особистий досвід самоорганізації, самозабезпечення, самодостатності, успішності, співчуття, почуття солідарності й активної життєвої позиції молодій людині можуть бути запорукою виховання гідного патріота-громадянина гідного суспільства.

Додаток 2.3

Матеріали до інформаційного повідомлення «Аргументація у національно-патріотичному вихованні»²

Провідною формою мовленнєвої взаємодії вихователя й вихованця має виступати аргументація. Це певний спосіб розмірковування.

Якщо мовлення – це засіб спілкування, то аргументація – розгорнута в мовленні проекція внутрішньої емоційно забарвленої розумової діяльності суб'єкта.

Аргументування має бути звернене і до розуму, і до почуттів дитини. Не зможе переконати дитину той педагог, який викладає свої аргументи безладно, безсистемно, переходить від однієї теми до іншої.

Аргументування має проходити у певній послідовності. Основою правильної аргументації є логіка.

Для того щоб переконати дитину, їй потрібні докази:

- у вигляді фактів або свідчень;
- посилення на авторитет;
- зв'язок причина-наслідок.

Сила аргументації залежить від вдалого добору слів, речень, їх правильного розташування.

Поради щодо оптимальної конструкції речень:

- чергувати довгі речення і короткі (одні короткі речення роблять мовлення монотонним);
- основну думку висловлювати лише головним реченням, а не підрядним;
- вести виклад від простого до складного, від відомого до невідомого.

Стиль мовлення має бути елегантний і піднесений (порівняння, приклади, афоризми, прислів'я). Але якщо зловживати цим, вони дратують, набридають.

Важливу роль в аргументуванні відіграє темп мовлення. Потрібно стежити за середнім мовленнєвим темпом.

Мова тіла – міміка і жести. Жестикуляція загострює увагу слухачів. Промовець не може не робити ніяких рухів. Однак жести не мають переймати на себе увагу зі змісту мовлення.

Помилково сподіватися, що вихованці виявляють більше зацікавленості до того, про що йдеться, ніж сам педагог.

² За матеріалами книги «Виховання особистості» (І. Д. Бех)

Гораций: *«Якщо хочеш примусити мене заплакати, то насамперед мусиш заплакати сам».*

Щоб аргументація мала очікуваний ефект, вона має перетворитися на надбання дитини (дитина має сприйняти доказ, усвідомити обґрунтування через сітку своїх суджень).

Способи розмірковування:

- чи відповідають судження прийнятим соціальним нормам;
- чи враховують думки інших людей;
- чи співвідносяться з реальною ситуацією.

Дитина зважає почуте у формі внутрішнього діалогу.

Варто пам'ятати, що саме судження чинять на дитину глибокий вплив.

Загалом методика цілеспрямованого звернення до чогось (моральної норми) і розмірковування про це називається зосередженим осмисленням.

Завдання, щоб інформація була сприйнята емоційно і викликала образ-враження (вони залишають незабутній слід у пам'яті).

Саме враження зададуть спрямованість думок і поведінки дитини (Ш. Амонашвілі).

Додаток 2.4

«Патріотом має бути кожен, тому що...» (метод-прес)
(результати виконання вправи учасниками попередніх тренінгів)

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, тому що в патріотизмі зберігається все найкраще, добре: любов до Батьківщини, повага до батьків, сміливість, чесність, любов до мови, відданість. А це міцний фундамент для відновлення України. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Оксана

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен. Любов до Батьківщини – основа патріотизму. Вона об'єднує любов до культури, мови, історії країни, міста, рідного краю. Наприклад, вивчаючи історію й культуру рідного краю, а саме Донецької області та міста Краматорська, діти дізнаються про такі цікаві історичні події: саме тут відбувалося дійство, описане в «Слові о Полку Ігоревім». Посадивши зерно любові до Рідної землі, ми допомагаємо дитині стати патріотом. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Олександр

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, тому що Батьківщину як матір не обирають. Україна починається з нас. Якщо кожен буде любити й поважати свою Батьківщину, вона розквітне, розгорне свої крила, зможе конкурувати з усіма іншими розвиненими державами, стане найкращою. А почати можна з найменшого, наприклад, не смітити. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Наталя

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, бо у патріотизмі проявляється любов до Батьківщини, а через любов ми об'єднуємося. Без нашого єднання не буде неньки-України. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Ліля

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен громадянин своєї країни, який себе поважає. Не буде патріотів – не буде спадщини, забудуться всі досягнення історичних героїв-патріотів, нічого буде передати нащадкам».

Оля

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, бо людина, яка не має любові до рідної землі, не має гідності, бажання віддати щось Україні, залишити після себе спадок, слід, примножити здобутки свої Батьківщини. Вона подібна до дерева без коріння. Вона може мати гроші і статус, але «звалиться від першого вітру». Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Влад

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, бо громадяни-патріоти становлять основу благополуччя і прогресу держави. Їхня відсутність веде суспільство до хаосу і регресу. Відтак, патріотизм – один із основних важелів розвитку суспільства. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Микола

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, тому що кожен повинен шанувати свою Батьківщину, державу, рідний край, землю, народ, націю. Все це треба шанувати, а якщо виникне потреба, то відстоювати, навіть ціною власного життя. Прикладом справжніх патріотів є Небесна сотня,

воїни, які боронять кордони нашої держави у нинішній воєнний час. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Сергій

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен, бо це – стиль життя. Це вірність, чесність, відвага і мужність. Головне не сидіти на місці, щось робити – під лежачий камінь вода не тече. Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Сергій

«Я вважаю, що патріотом має бути кожен. Кожному потрібно творити своє життя і життя своєї держави, країни. Як це зробити без патріотизму в серці? Іноді патріотизм повністю усвідомлюється з часом. Наприклад, якщо подивитися крізь віки, ми повною мірою розуміємо суттєвість патріотизму вчинків та звершень Мазепи, Сірка. Ніхто не заперечує, що вони – патріоти. А можливо і серед нас росте гетьман? Отже, я вважаю, що патріотом має бути кожен».

Василіса

Додаток 2.5

Інформаційні матеріали до презентації «Партнерство у національно-патріотичному вихованні»

Навчальні заклади мають стати ініціаторами об'єднання активістів місцевих громад задля розбудови системи ефективного національно-патріотичного виховання, мотивації дітей та учнівської молоді до патріотичних дій і вчинків.

Правильна відповідь на запитання «Як це зробити?» надзвичайно важлива для отримання позитивного результату. Відтак, ми маємо змінити підходи, стратегії, технології, вивчивши найкращий вітчизняний і світовий досвід щодо налагодження партнерської взаємодії.

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в умовах складних соціально-економічних проблем та воєнних дій на Донбасі все більшого розвитку набуває *партнерський підхід*, який оформлюється у відповідну методику забезпечення ефективності національно-патріотичного виховання.

Партнерство – це узгоджена співпраця кількох сторін і пошук рішень з визначеними спільними цілями, завданнями та обсягом робіт для кожного з партнерів. У партнерстві важливо об'єднати різні інтереси та завдання в єдине рішення, прийнятне для всіх партнерів.

Незважаючи на розмаїття визначень, партнерство завжди передбачає:

1) взаємодію представників певних установ чи організацій різного рівня (органи державної влади та місцевого самоврядування, навчальні заклади, недержавні громадські організації: міжнародні (наприклад, ЮНІСЕФ чи Червоний хрест) і всеукраїнські (Національна рада жінок України), місцеві благодійні фонди й громадські організації тощо);

2) розуміння власної ролі, відповідальності та внеску в досягнення спільної мети;

3) дотримання основних принципів, правил і домовленостей.

Шлях до ефективного партнерства починається з:

а) подолання у своїй свідомості певних негативних стереотипів (які, на жаль, в реальності неодноразово підтверджувалися негативним досвідом);

б) розроблення конструктивного підходу, що спирається на розуміння реального позитивного внеску кожної зі сторін.

Очевидно, що кожен з партнерів має свою сферу компетенцій, свої конкретні очікування і стиль роботи. Завдяки успішному партнерству окремі якості й можливості кожного учасника можуть бути об'єднані для досягнення загальної мети. Під час спільної діяльності, зокрема, забезпечуються такі переваги:

- *інноваційні підходи* до вирішення наявних проблем шляхом залучення інших партнерів;

- *розроблення механізмів*, за допомогою яких всі партнери можуть зробити свій внесок у вигляді конкретних можливостей, навичок і знань для найбільш ефективного і стійкого поступу в досягненні спільних і взаємодоповнювальних цілей, причому цей спільний внесок завжди виявляється вагомим, ніж окремі зусилля кожного партнера;

- *розширення доступу до ресурсів* завдяки залученню цілого спектру технічних, людських, фізичних і фінансових ресурсів з усіх секторів;

- *динамічні нові контакти*, які дадуть партнерам змогу отримати кращі канали залучення до патріотичного виховання і великі можливості щодо впливу на розроблення виховної політики навчального закладу;

- *краще розуміння* значущості, цінностей і особливостей партнерів. Корисний механізм співпраці дає змогу подолати остаточний антагонізм і опозицію, що ґрунтуються на негативних стереотипах, та закріпити репутацію й довіру до партнера.

Партнерська взаємодія на різних рівнях гарантовано забезпечує досягнення позитивного результату у вирішенні різних соціальних проблем, зокрема, й у національно-патріотичному вихованні.

Форми об'єднання зусиль суб'єктів партнерства можуть бути найрізноманітнішими й істотно залежать від конкретних умов, місцевих ініціатив, звичаєвих традицій громади тощо. Стратегічно важливо розуміти головне – сприймати їхню різноманітність і з самого початку відмовитися від спроб використання уніфікованих схем і «перевірених» рішень. При цьому важливо розуміти, що основа партнерства – люди, їхня участь у вирішенні соціальних проблем, а мета – створення дієвої системи національно-патріотичного виховання.

Переваги партнерства очевидні. Це: доступ до єдиного інформаційного банку; вчасне інформування про нові програми і проекти національно-патріотичного виховання, що реалізуються іншими установами та організаціями; збільшення сфер впливу і синхронізація зусиль; максимально широкий спектр охоплення цільових груп; коректність виховних інтервенцій; використання «сильних сторін» та особливостей кожного партнера в роботі інших тощо.

Безперечно, існують і «підводні камені» або пастки на шляху партнерської взаємодії. Узагальнено їх можна класифікувати таким чином.

На особистісному рівні:

- стигматизація мислення фахівців, які здійснюють національно-патріотичне виховання; їх відданість моралізаторським, «залякуючим», агресивним методам і підходам;
- відсутність навичок тренерської діяльності чи менеджерського досвіду;
- невміння працювати в команді;
- обмеженість доступу до якісних навчальних семінарів.

На організаційному рівні:

- конфлікт відомчих (секторальних) інтересів;
- недостатнє забезпечення навчальних закладів інформаційно-методичними матеріалами;
- недосконалість системи координації співпраці секторів чи установ-партнерів;
- розмитість сегментів і кордонів відповідальності секторів.

Роль національного виду спорту України «хортинг» у національнопатріотичному вихованні дітей та учнівської молоді

Хортинг – національний вид спорту України. Його було засновано в Україні у 2008 році. Офіційне визнання хортингу видом спорту відбулося за наказом зі знаковим номером – Наказ № 3000 Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту до Дня Незалежності України від 21 серпня 2009 року. Розробка правил змагань з хортингу, а також його кваліфікаційна система спрямовані виключно на природний винахід техніки самозахисту та спортивних прийомів одноборства, ініціатором якого виступив видатний спортсмен України Е. А. Єрмоєнко.

Будучи порівняно молодим видом спорту, хортинг має давні і славні історико-культурні корені. Ідея виникнення хортингу як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій козаків, що передавались з покоління в покоління.

Слово «хортинг» походить від назви відомого у світі славетного острова Хортиця, де була розташована Запорозька Січ, яка відіграла прогресивну роль в історії українського народу. В наші дні слово «Хортиця» асоціюється з лицарством і самопожертвою, відвагою та вихованням могутніх і вольових чоловіків. Саме тому спортивне єдиноборство хортинг символічно назване на честь місця проведення всіх прадавніх козацьких двобоїв, відкритого майдану, живого кола з козаків – «хорту», в який вони збиралися для виявлення найсильніших, і на честь найбільшого острова на Дніпрі Хортиця.

Сучасний хортинг ділиться на два різновиди – *аматорський і професійний*.

Видатною подією у розвитку хортингу в Україні стало офіційне введення хортингу як варіативної частини до програми фізичної культури для 5–9, 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України з грифом «Рекомендовано» листами-розпорядженнями № 1/11–8601 та № 1/11–8604 від 15.09.2011 року; а також рекомендація Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України відкрити відділення хортингу у вищих навчальних закладах України I–IV рівня акредитації «Щодо запровадження спеціалізації з національного виду спорту хортинг у вищих навчальних закладах» № 1/11–10420 від 09.11.2011 року.

Наприкінці 2012 року Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України приймає рішення про введення хортингу в позашкільні навчальні заклади та видає лист-розпорядження № 1/11–19310 від 14.12.2012 року про схвалення навчальної програми з хортингу для позашкільних навчальних закладів та надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України».

В міжнародному спортивному співтоваристві хортинг розвиває Всесвітня федерація хортингу (World Horting Federation), яка заснована в Україні у м. Києві. Країни, в яких найбільш динамічно розвивається цей вид спорту: Україна, Словаччина, Великобританія, Румунія, Франція, Німеччина, Іран, Вірменія, Азербайджан. Заходи з хортингу всеукраїнського та міжнародного значення плануються у співробітництві з Міністерством молоді та спорту України.

Національно-патріотичне виховання, й зокрема військово-патріотичне, – мета системи *військово-спортивного хортингу*. Такий вид хортингу розвиває Федерація військово-спортивного хортингу України, яка зареєстрована Міністерством юстиції України 13 червня 2014 року як всеукраїнська громадська організація (свідоцтво № 1420027).

Федерація військово-спортивного хортингу України ставить за стратегічну ціль дати Збройним Силам України призовника, здатного повноцінно вирішувати бойові завдання з перших тижнів служби, а нашій країні – фізично розвиненого і духовно багатого патріота.

В освітньому і виховному просторі військово-спортивного хортингу поєднуються військово-теоретична і фізична підготовка, паралельно вирішуються питання духовного та фізичного розвитку, і, як стверджує офіційна звітна документація Міністерства освіти і науки України, *поєднання цих факторів позитивно виділяє хортинг з інших існуючих нині форм організації позаурочної діяльності школярів*.

Національно-патріотичне виховання засобами військово-спортивного хортингу можна визначити як багатопланову, систематичну, цілеспрямовану і скоординовану діяльність громадських об'єднань і філій Федерації військово-спортивного хортингу України у співпраці з державними органами для формування в учнівської молоді високої патріотичної свідомості, піднесеного почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського обов'язку, найважливіших конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини.

Ураховуючи завдання національно-патріотичного виховання, на заняттях з військово-спортивного хортингу інструктори намагаються передати учням якомога більше знань про українську історію, героїчне

минуле, видатних історичних діячів і їхні досягнення, перемоги і поразки, традиції українського війська і козацтва. Адже тільки такі знання дають змогу долати байдужість людей, роблять із них відданих патріотів і громадян України, а з просто населення – єдину українську націю, що усвідомлює свою самобутність і неповторність. Водночас інструкторський склад хортингу працює за принципом: «Учень – це не посудина, яку потрібно наповнити знаннями, а факел, який треба запалити патріотизмом».

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді засобами військово-спортивного хортингу може здійснюватися під час навчально-виховного процесу в школі (закладі освіти) – урочній і позаурочній діяльності, а також поза школою.

Стрижневими змістовими напрямками такої діяльності є:

- вивчення, вшанування і розвиток бойових і спортивних традицій українського народу та Збройних Сил України;
- проведення та збагачення військово-спортивних ігор, інших цікавих сучасним дітям і доцільних форм роботи.

Виховними центрами військово-патріотичної роботи на місцевому рівні нині стають *гуртки з військово-спортивного хортингу*, що створюються в загальноосвітніх навчальних закладах.

Реально допомагає управляти процесом підготовки учнів до захисту Батьківщини, додає всій роботі, що проводиться, послідовності та цілеспрямованості, забезпечує спадкоємність в організації та розвитку патріотичної діяльності школярів система *клубів військово-спортивного хортингу*.

Сутність та особливості гри «Хортинг-Патріот»

Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-Патріот» – це один із різновидів військово-спортивної гри, в процесі якої застосовується і збагачується накопичений юнаками та дівчатами життєвий досвід, поглиблюються знання про військову службу, загальну дисципліну, уявлення про навколишній світ, формуються змагальні спортивні навички, потрібні їм для успішної майбутньої трудової діяльності, виховуються вольові якості й організаторські здібності.

У грі в доступній для дитини формі відображаються відносини українських воїнів, і у спрощеному вигляді програтється ситуація, характерна для військових занять, бойових дій. У контексті військово-патріотичного виховання ця гра виконує специфічну функцію: підготувати учасників до служби у Збройних Силах України; у найбільш екстремальних ситуацій захисту Вітчизни – до збройної боротьби з агресором; у мирний час – до повсякденної боротьби за збереження миру.

Грі «Хортинг-Патріот» притаманні основні риси будь-якої гри: пізнавальний характер і різноманітність ігрових мотивів, цілей, активності дій, висока емоційність, життєрадісність. Водночас ця гра має свої характерні ознаки й особливості, а саме:

- наявність елементів героїки і військової бойової романтики. Малюючи в уяві картину бойових дій, учасники гри неодмінно уявляють і себе героями минулих років, які захищали рідну землю, прагнуть бути гідними їх;

- яскраво виражена військово-прикладна спрямованість знань і дій у грі: вирішення тактичних завдань, пересування загонів у чіткому строю, орієнтування на місцевості за різними ознаками, розв'язання завдань на визначення відстаней різнноманітними способами, ведення розвідки, наступ на противника, влаштування засідок, ведення оборонного бою, вчинення прихованих та швидких пересувань і маневрів на місцевості, подолання різнноманітних природних і штучних перешкод, що стоять або раптово виникають на шляху до досягнення мети, тощо;

- можливість широко застосовувати у процесі гри різнноманітне військово, спортивне та туристичне обладнання: компаси, біноклі, топографічні карти, схеми, засоби сигналізації, макети зброї (знарядь, ракет, кулеметів, автоматів, пістолетів тощо), навчальну зброю, протигази, імітаційні засоби (холості патрони, вибухові пакети, димові шашки і гранати, сигнальні ракети тощо).

Громадська організація «Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-Патріот» заснована в Україні у 2015 році та зареєстрована Головним управлінням юстиції у м. Києві Міністерства юстиції України (свідоцтво про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації № 1430225 від 26 лютого 2015 року).

Нині в Україні відбувається розгалуження інфраструктури Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот»: створюються нові осередки, відкриваються відділення та відокремлені підрозділи всеукраїнської організації, що охоплює території 15 областей України.

Детальнішу інформацію про хортинг в Україні, його активність щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді можна дізнатися на сайті – <http://www.horting.org.ua/>

Третій день

Сесія 6. ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Привітання, презентація мети і завдань третього дня тренінгу. Вправа «Сонечко сяє!» (10 хв)

Мета: активізувати учасників до роботи, сприяти створенню доброзичливої атмосфери.

Обладнання: плакат з написаним віршем.

Хід проведення:

Учасники стають у коло, промовляють разом із тренером слова і виконують певні рухи, про які йдеться у вірші:

«Сонечко сяє!
Сопілочка грає!
Річка тече!
Човник пливе!
Правим веслом загібаю!
Лівим веслом загібаю!
А тепер – двома руками –
Щоб зустрітись в колі з вами!»

Вправа на рефлексію попереднього дня тренінгу «Я сьогодні краща(ий) ніж учора, тому що...» (15 хв)

Мета: поглиблення знайомства, актуалізація результатів спільної роботи попереднього дня.

Обладнання: заставка із назвою вправи.

Хід проведення:

Кожен з учасників (по колу чи у довільному порядку) проговорює твердження «Я сьогодні краща (ий) ніж учора, тому що...».

До уваги тренера!

Важливо, щоби фрази мали позитивний характер; їх продовження не повинно викликати в учасників ніяких ускладнень, сумних думок чи занадто глибокої рефлексії

Лекція-презентація «Сучасні підходи та методи у національно-патріотичному вихованні. Частина 1. Історико-порівняльний і кластерний методи» (30 хв).

Мета: актуалізувати досвід учасників щодо підходів і методів виховання, які можуть сприяти ефективності національно-патріотичного виховання.

Обладнання: РР-презентації «Історико-порівняльний метод у національно-патріотичному вихованні» та «Кластер як асоціативний метод навчання і виховання дітей».

Хід проведення:

Тренер пропонує до уваги учасників слайдову презентацію, коротко коментуючи слайди, характеризуючи актуальні наголоси у підходах й методи з доведеною ефективністю, які можуть значно підвищити ефективність національно-патріотичного виховання: *історико-порівняльний* (використання архівних відеодокументів, відеоматеріалів про історико-культурну спадщину, соціальних роликів, плакатів, коміксів і карикатур, порівняльний аналіз історичних подій тощо) і *кластерний* (призначення і види графічних аналізаторів), ілюструючи кожен з них прикладами.

Тренер: *Шановні колеги!* Дозвольте розпочати свій виступ з короткої оповідки, що, як на мене, може слугувати яскравою ілюстрацією того, що ми з вами збираємося робити упродовж найближчих години-півтора.

«Один чоловік двадцять років потому, як закінчив університет, приїхав до міста, в якому він провів студентські роки. З радістю він дізнався, що його найближчий друг тих років нині викладає у цьому ж університеті.

Безперечно, він не втратив нагоди провідати свого старого приятеля прямо на робочому місці. Той саме готувався приймати іспити у студентів і розкладав на столі екзаменаційні білети. Його колишній співкурсник взяв навмання кілька білетів й, прочитавши їх, вигукнув:

– А питання такі самі!

На що його приятель, викладач університету, відгукнувся з посмішкою:

– Питання такі самі. Відповіді інші...».

Сакраментальні питання про свідому ідентифікацію з певним народом, сенс патріотичної поведінки й віднайдення ефективних методів виховання патріотизму хвилюють людство не одне тисячоліття. На них неодноразово намагалися відповісти філософи і педагоги, державні діячі й пересічні громадяни, однак кожне нове покоління все одно продовжує шукати свої, скориговані часом і обставинами, відповіді.

Отже, ми пропонуємо наше спілкування спрямувати на пошуки колективної відповіді на найбільш нагальні питання національно-патріотичного виховання учнів: «Як виховувати патріотизм? Які методи застосовувати?» Ми пропонуємо вашій увазі пригадати кілька з тих, що довели свою ефективність на практиці. Наразі представляємо добре відомий вчителям історії та правознавства *історико-порівняльний* метод (Далі демонструються матеріали презентації «Історико-порівняльний метод у національно-патріотичному вихованні», які ілюструються необхідними відеоматеріалами (див. Додатки і матеріали РР-презентації).

До уваги тренера!

Рекомендовано для відеоілюстрування методу використовувати матеріали та відеоролики Інституту національної пам'яті (<http://www.memory.gov.ua/>). Наприклад:

- «Вшануймо пам'ять Героїв Крут»

<https://www.youtube.com/watch?v=lwkzfkRSVOI>

Вправа на відпрацювання історико-порівняльного методу «Історична мозаїка» (20 хв)

Мета: удосконалити вміння учасників застосовувати матеріали історичного характеру в національно-патріотичному вихованні.

Обладнання: роздруківки дискусійних матеріалів на історичну тематику.

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників у три мікрогрупи, кожна з яких отримує матеріали для аналізу й презентації:

1-ша – «Хто і кому передавав Донбас?» <http://obozrevatel.com/blogs/74392-donbass-peredali-ukraine-s-ili-donbass-otnyali-u-nee.htm>

2-га – «Крути» <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/legendarnij-podvig-gerojiv-u-boju-pid-krutami-infografika-94121.html>

3-тя – «Дві сторони Соборності»
<http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2016/01/28/7097098/>

Упродовж 7-10 хв. Групи вивчають матеріали і презентують їх у великому колі за таким алгоритмом:

- Про які реальні історичні події йдеться у матеріалі?
- Який вплив вони справляють на суспільно-політичне життя сучасної України?

Продовження: представлення РР-презентації «Кластер як асоціативний метод навчання і виховання дітей».

Тренер: Наступна презентація присвячена методу, який ми часто, інтуїтивно відчуваючи його необхідність, застосовуємо у своїй виховній практиці, – кластерному.

До уваги тренера!

Поняття «кластер» активно використовується у сучасній науці, хоча не всі достатньою мірою розуміють зміст, що в нього вкладається. У перекладі з англійської слово «кластер» (cluster) означає «пучок», «кетяг» (гроздь), «група», «концентрація», «збиратися групами», «зростати пучками».

Початково термін з'явився у статистиці, фізиці й інформатиці, а потім почав використовуватися в економіці й соціології, пізніше – в управлінні й педагогіці.

Далі тренер демонструє матеріали РР-презентації «Кластер як асоціативний метод навчання і виховання дітей» і організовує вправління у використанні кластерного методу (див. Додатки і тематичну РР-презентацію).

Вправа на відпрацювання кластерного методу «Патріотичний кросворд» (35 хв)

Мета: закріпити здобуті теоретичні знання на практиці, відпрацювати навички групової роботи.

Обладнання: 4–5 плакатів формату А 1, різнокольорові маркери.

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників у 4–5 підгруп, які мають за певний час утворити команду, обрати їй назву, символ та гасло і розробити кросворд з ключовим словом «ПАТРІОТИЗМ». Наробки команд презентуються у великому колі.

Вправа на відпрацювання наративного методу «Діалоги» (20 хв)

Мета: удосконалити вміння учасників застосовувати наративний метод у національно-патріотичному вихованні.

Обладнання: тематична РР-презентація «Наративний метод у патріотичному вихованні»; роздруківки промови Святослава Вакарчука з нагоди нагородження орденом Свободи.

Хід проведення:

1-й етап: тренер презентує учасникам особливості наративного методу в національно-патріотичному вихованні. Коментуючи слайдову презентацію,

він повідомляє ключові тези про наративний метод як один з найбільш дієвих методів навчання і виховання (див. Додаток і РР-презентацію).

2-й етап: практичні навички роботи з цим методом закріплюються під час вправи з використанням оповідки «Безстрашний фронт» чи промови Святослава Вакарчука «*Нам потрібні кіборги в політиці*». Тренер проголошує обрану оповідку (важливі критерії для обрання – максимальна прив’язаність до життєвої ситуації учасників й суспільний резонанс події) та активізує її обговорення учасниками.

Обов’язковими *питаннями для обговорення* мають бути:

- Які думки чи емоції виникли у вас після ознайомлення з оповідкою?
- Чим вона є повчальною для кожного з нас?

До уваги тренера!

Основна ідея наративного методу полягає в тому, що життя і стосунки людей формуються у процесі соціальної взаємодії, коли ми осмислюємо і будуємо життя на основі історій, які розповідаємо один одному і самим собі. В результаті цієї взаємодії окремими спільнотами людей переосмислюються вчинки й поведінка, створюються переконання, цінності, закони, уявлення, які знаходять вираження в мові. Крізь призму цих уявлень члени спільнот інтерпретують світ, наділяють змістом ті чи інші явища, події, процеси свого життя.

Найважливішим у наративних методах навчання є те, що до основи педагогічної взаємодії покладаються життєві історії, біографії відомих людей чи приклади досягнень видатних українців, які учні (вихованці) пізнають, приміряють на себе, тим самим аналізуючи власний досвід й моделюючи стратегію життєздійснення

Перерва на каву (15 хв)

Сесія 7. ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ (продовження)

Вправа на активізацію «Атоми-молекули» (5 хв)

Мета: сприяти активізації учасників, налаштуванню на колективну роботу, усвідомленню проблеми партнерської взаємодії у національно-патріотичному вихованні.

Хід проведення:

Учасники вільно рухаються по кімнаті, як атоми. За командою тренера вони об'єднуються у молекули по: три атоми, в одну велику молекулу, по п'ять атомів.

Вправа «Використання рефлексивно-експліцитного методу в національно-патріотичному вихованні» (35 хв)

Мета: поінформувати учасників про змістове наповнення й особливості рефлексивно-експліцитного методу.

Обладнання: тематична РР-презентація.

Хід проведення:

Етап 1. Інформаційне повідомлення «Сутність рефлексивно-експліцитного методу»

Тренер презентує учасникам особливості використання у національно-патріотичному вихованні рефлексивно-експліцитного методу. Він зазначає:

- назва цього методу походить від слів **рефлексія** (лат. reflexio – вигин, відображення) – мислення, яке спрямовує особа на свій внутрішній світ, самоаналіз; та **експліцитний** (від лат. explicitus – розгорнутий) – явний, чіткий, доступний зовнішньому спостереженню і розумінню;
- суть рефлексивно-експліцитного методу полягає в тому, щоб *через атмосферу суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога і вихованця спонукати юнаків і дівчат до ґрунтовного усвідомлення свого внутрішнього світу* (емоцій, почуттів, мотивів, цінностей, потреб, інтересів, бажань, прагнень, ідеалів);

– у дитини потрібно викликати бажання як процес очікування *приємних переживань*. Однак викликати переживання у дитини ще не означає сформувавши цінність;

– важливо посилювати позитивні емоції дитини через *емоційний виклад, презентування життєвих історій інших, використання засобів мистецтва тощо*;

– завдання педагога: знайти у досвіді дитини маленькі патріотичні вчинки;

– унікальність рефлексивно-експліцитного методу (методу емоційного занурення) полягає в тому, що його застосування може посилити виховну ефективність більшості форм та методів становлення патріотизму особистості.

Тренер представляє Алгоритм бесіди з дітьми шкільного віку з використанням рефлексивно-експліцитного методу на прикладі такого складника патріотизму, як відданість Батьківщині.

До уваги тренера!

***Алгоритм бесіди з дітьми
з використанням рефлексивно-експліцитного методу***

Орієнтовні запитання педагога

1. Як ви розумієте термін «відданість Батьківщині»?
2. Як людина може виявляти відданість Батьківщині? Як учень може виявити відданість Батьківщині?
3. Чи потрібна така якість в наш час? Кому вона потрібна?
4. Якщо люди будуть виявляти відданість Батьківщині, як це може вплинути на життя суспільства, України?
5. Якщо учні виявлятимуть відданість Батьківщині, чи вплине це на їхніх батьків?
6. Чи матиме діяльність учня, спрямована на вияв відданості Батьківщині, вплив на його однолітків? У чому це проявлятиметься?
7. Що, на вашу думку, відчуває учень, який здійснив вчинок, що презентує його відданість Батьківщині?
8. Як у наш час оцінюється вияв відданості іншими людьми?

9. Яка якість протилежна відданості Батьківщині?

10. Чому людина може виявляти таку якість? Що може бути причиною такої поведінки? Як можна цього уникнути?

11. Чи знаєте ви людей, відданих Батьківщині? Чи знаєте ви учнів, відданих Батьківщині?

12. Хто може назвати себе відданим Батьківщині? Які ваші вчинки свідчать про це?

13. Пригадайте, якими були ваші почуття, коли ви здійснили цей вчинок?

14. Хто бачив чи чув про ваш вчинок? Як відгукнувся про вас? Як відреагували на ваш вчинок вчителі, батьки, друзі?

15. Чи відчували ви в цей момент повагу до себе? Що ще ви відчували?

16. Чи цікаво було б вам познайомитися, заприятелювати з однолітками, які виявляють відданість Батьківщині?

17. Чи хотіли б ви ще виявити відданість Батьківщині?

18. Що ви готові для цього зробити?

Етап 2. Робота в парах

Тренер організовує відпрацювання методу в парах. Для цього учасникам пропонується провести діалог про такий складник патріотизму, як власна гідність. Для зразка учасникам роздається Алгоритм бесіди з дитиною шкільного віку з використанням рефлексивно-експліцитного методу (відданість Батьківщині).

Учасники вступають у діалог. Далі відбувається обмін враженнями від виконання вправи.

Вправа на зняття втоми й емоційного напруження «Хвилі» (5 хв)

Мета: сприяти створенню позитивної атмосфери у спілкуванні учасників.

Хід проведення:

Всі учасники стають в одне велике коло і беруться за руки. Тренер говорить, що зараз він «запустить хвилю», яку учасники мають передати по колу. «Хвилі» можуть бути різними. Тренер або просто піднімає руку з

рукою свого сусіди, або потискує її, або робить якийсь інший рух, наприклад, переплітає пальці власної руки і руки сусіда «в замок». Завдання кожного учасника – максимально точно й швидко передати отриманий рух далі. Коли учасники роблять все без помилок, тренер запускає ще одну хвилю в той чи інший бік.

або

Вправа на активізацію «Полювання на лисиць» (5 хв)

Мета: активізувати учасників і підвищити емоційний настрій.

Хід проведення:

Основою змісту розминки є байка про те, що найкращий спосіб спіймати лисицю – насипати їй на хвіст солі. Учасникам пропонується одночасно побувати й у шкурі лисиці, й шкурі мисливця. Для цього кожен заводить руку за спину й притискує до попереку долоню (тильною стороною). Ця рука зображує хвіст лисиці. Друга рука залишається вільною.

За командою тренера усі учасники вільно пересуваються по кімнаті, намагаючись при цьому доторкнутись вільною рукою до «хвоста» інших учасників і водночас – самому залишитися не впійманим. Коли учасник відчуває, що йому «насипали солі на хвіст», тобто доторкнулися до його долоні, він має зупинитися, однак і надалі може намагатися «вполювати» інших учасників (головна умова – залишатися на місці).

Тренер у цій рухавці виконує роль арбітра, слідкуючи за дотриманням правил учасниками.

Відпрацювання методу особистісної репрезентації. Вправа «Максима» (20 хв)

Мета: актуалізація когнітивної сфери та вироблення уміння вибудовувати власну точку зору на основі авторитетних висловлювань інших.

Обладнання: РР-презентація, картки із цитатами семи відомих людей.

Хід проведення:

Тренер: наступна презентація присвячена методу особистісної репрезентації, який базується на механізмі рефлексивного осмислення певної засадничої інформації й вироблення власних смисложиттєвих орієнтирів з опертям на її висновки. Перед вами цитати відомих людей, що стосуються патріотизму чи національно-патріотичного виховання. Вони були написані достатньо давно. Дайте відповідь, наскільки цитати актуальні для вас сьогодні. Спробуйте із цих висловлювань скласти власну «максиму», в якій відкриється для вас глибинна сутність патріотизму. Можна змінювати родові відмінки, додавати необхідні сполучні слова, переставляти висловлювання місцями, однак розривати цілісне висловлювання не дозволяється.

1. Подивимось навколо себе очима громадянина – на кожному кроці ми побачимо поле застосування сил (*В. Сухомлинський*)

2. Завдання людини полягає у тому, щоб бути якомога кориснішою для свого оточення (*В. Вернадський*)

3. Народ, який не знає своєї історії, є народ сліпців (*О. Довженко*)

4. Майбутнє держави пов'язане з вихованням громадянина (*Т. Джефферсон*)

5. Не питай, що тобі може дати держава, в запитай себе, що ти можеш дати державі (*Д. Кеннеді*)

6. А всім нам вкупі на землі єдиномисліє подай і братолюб'є пошли (*Т. Шевченко*)

7. Ставайте дочками та синами, а не пасинками своєї святої землі, своєї держави, свого мудрого, наділеного найвартіснішими чеснотами великого народу... (*Є. Товстуха*)

8. Перед нашою молоддю стоїть блискуче завдання – стати батьками майбутнього своєї нації (*Олена Теліга*)

Далі кожен учасник вправи озвучує написану ним «максиму», уточнюючи, що є найголовнішим у його висловлюванні і який висновок із сформульованого ним судження можна зробити.

До уваги тренера!

У процесі відпрацювання цього методу доцільно акцентувати увагу на постатях видатних українців, їхніх досягненнях, фрагментах життя і професійної діяльності, історіях успіху, їхніх подвигах (див. Додаток)

Обід (1 год)

**Сесія 8. ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ З
ДОВЕДЕНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ: ОБМІН ДОСВІДОМ**

Вправа на активізацію «Голова, плечі, коліна, пальці» (5 хв)

Мета: активізація учасників, налаштування на роботу, зосередження уваги.

Хід проведення:

Тренер презентує учасникам послідовність певних рухів. Спочатку він торкається своєї голови і каже: «Голова», далі плечей – «Плечі», колін – «Коліна», клацає пальцями – «Пальці» (комбінацію коліна– пальці повторює двічі). Далі спочатку: голова, плечі, коліна, пальці, потім додає – вуха, губи, очі, ніс.

Учасники мають повторювати за тренером слова і рухи. З кожним наступним разом темп виконання вправи зростає.

Вправа-презентація «Аукціон ефективних форм національно-патріотичного виховання» (1 год 25 хв)

Мета: сприяти організаційно-інформаційному збагаченню учасників у царині національно-патріотичного виховання.

Обладнання: заставка із назвою вправи.

Хід проведення:

Тренери об'єднують учасників у п'ять підгруп, в яких вони обмінюються інформацією щодо власного досвіду успішного проведення певної форми національно-патріотичного виховання.

До уваги тренера!

Тренер об'єднує учасників в групи таким чином: у мішечок кладуться квасолини різних кольорів (п'ять кольорів). Кожен з учасників витягує одну квасолину. За кольором квасолин учасники об'єднуються у п'ять груп

По завершенню обміном інформацією учасники підгрупи (за бажанням) рекламують свій досвід у великому колі, а інші члени підгрупи доповнюють виступ методичними коментарями.

До уваги тренера!

Популярними нині формами національно-патріотичного виховання є:

- козацькі забави;
- творчий проект «Алфавіт мого міста»;
- тематичний клуб вихідного дня;
- інтерактивна патріотична зарядка;
- фестиваль патріотичних зарядок;
- майстер-клас із виготовлення арт-листівки для українського воїна;
- інтерактивна бесіда про волонтерство «Відкриті серця України»;
- колективна гра зі створення панно «Україна – моя країна!»;
- фотопроєкт «Світ у дитячих долонях»;
- майстер-клас «Прикрасимо наше місто (село)»;
- авторський стріт-арт на асфальті крейдою (малюнок і назва);
- гра-репортаж «Видатні імена сучасної України»;
- звіт-мандрівка «Сюжетні замальовки рідного краю»;
- патріотичний флеш-моб;
- презентація ролику на патріотичну тематику, виготовленого дітьми;
- зустрічі з цікавими земляками-патріотами;
- акція-пересувна виставка «Маємо знати свої права»;
- реконструкція історичних подій (наприклад, боїв за Київ);
- круглий стіл «Ми усі одна сім'я»

Наприкінці аукціону тренер узагальнює результати виконання завдання, нагадує усі презентовані учасниками форми роботи з національно-патріотичного виховання.

Перерва на каву (15 хв)

Сесія 9. МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Інформаційне повідомлення «Маніпуляція: сутність та типологія»
(15 хв)

Мета: сприяти виробленню вмінь розрізняти небезпеки негативних впливів.

Обладнання: тематична РР-презентація.

Хід проведення:

Тренер презентує учасникам тематичну інформацію про маніпулятивні впливи на свідомість громадян України, у тому числі дітей. Він підкреслює:

– у конфлікті на Донбасі (як штучно створеному конфлікту у процесі військової агресії) його ініціатори використовують максимально жорсткі й цинічні підходи/інструменти, орієнтовані на підсвідомість, емоційний стан, витіснення будь-якого раціо, формування у пересічних громадян образи й ненависті на підґрунті втрати близьких людей.

Серед задіяних технологій, як мінімум, наступні: розрахунок на вразливі місця опонента, гра на розколах, насильство і пропаганда насильства, дезінформація, агресивна лексика («мова ненависті») й нагнітання стресу, який провокується неправдивими, маніпулятивними повідомленнями ЗМІ.

Лінгвісти зазначають, що 2014 рік був тотально забарвлений мовою ненависті. У 2015–2016 рр. агресія зменшилася, однак протистояння нікуди не ділося. Воно просто перейшло на другий план. Залишилися «свої» й «чужі», а отже, комунікації поміж ними практично немає. Те, що говорять «свої» – завжди є правильним, навіть якщо там є сумнівні речі. Натомість, щоб не казали «чужі» – однозначно погано. Механізми пропаганди витісняють і логіку, і здоровий глузд. Ні консенсусу, ні компромісу поки ще не досягнуто. Звідси життєво необхідно пам'ятати про маніпулювання, навчитися підмічати маніпулятивні прийоми у житті та вміти їм протистояти.

Далі ми ознайомимося із сутністю й типологією маніпуляції, що допоможе розпізнавати й нівелювати її впливи на вашу свідомість (РР-презентація, Додаток).

Спаринг-експертиза «Як протидіяти маніпулятивним впливам» (35 хв)

Мета: організувати методичну рефлексію, сприяти виробленню арсеналу прийомів для протидії маніпуляціям.

Обладнання: аркуш А-4 на кожному парі учасників.

Хід проведення:

Тренери наголошують на тому, що успішність національно-патріотичного виховання значно підвищиться, якщо ми навчимося протидіяти маніпулятивним впливам. Для цього учасникам пропонується у парах розробити практичні рекомендації педагогам-виховникам «Як протидіяти маніпуляціям і пропаганді». Наробки записуються на аркуші А-4, проголошуються у великому колі й унаочнюються на спеціальному стенді.

До уваги тренера!

Обговорення можна завершити підсумковим узагальненням, використавши матеріали «Як протистояти маніпуляціям і пропаганді»:

- *Пам'ятайте, що патріотизм не має нічого спільного з ідеологічними спекуляціями і не може розбудовуватися на ненависті. Патріотизм – це чітке усвідомлення своєї любові до ближнього й любові до «patriam» – землі, предків і нащадків.*
- *Пропаганда впливає на людей з різною інтенсивністю. Найголовніше завдання у протидії пропаганді – це розрив шаблонів. Намагайтесь читати про новини, а не слухати чи дивитися TV. Коли людина читає, вона мислить критичніше і її не так просто ввести в оману.*
- *Візьміть за правило будь-яку інформацію сприймати крізь сито критичного мислення, це не дасть перетворити усі свої почуття на ненависть. Пам'ятайте, що ненависть – це «хвороба мислення». Люди починають розуміти, що з ними зробила пропаганда, одразу, як тільки виключаються хвилі ненависті.*

- *Намагайтеся спокійно осмислити сутність інформації, бо переформатування свідомості відбувається за допомогою підміни понять, коли слова підмінюють правдиву суть її видимістю («ввічливі чоловічки» – рятівники й захисники віртуальної «Новоросії», а українські військові, які захищають свою землю – «фашисти» і «каратели»).*
- *Памятайте, що пропаганда вимикає мислення й безжально б'є на підсвідомість, на емоції. Вона обирає найбільючіші теми та аспекти й не залишає споживачам інформації надії. Факти не склеюються в заданому річизці? То зверніть увагу: фактів у типовому пропагандистському матеріалі зазвичай обмаль. Натомість – коментарі, коментарі до коментарів, умовиводи з припущень та припущення з умовиводів. Факти правлять лише за стартовий майданчик – а далі йде вільне плавання в каламуті. Натомість емоцій – через край, емоції зашкалюють і остаточно забивають собою наявну крихту фактів.*
- *Підвищуйте медійну грамотність, не довіряйте безумовно жодному джерелу, відповідально ставтесь до новин та перевіряйте реальність і професійність експертів, походження фотографій та геолокацію на них; звертайте увагу на деталі назв і термінів; за можливості уточнюйте інформацію безпосередньо у періоджерел, що часто можна зробити на сторінках у соціальних мережах.*
- *Зберігайте об'єктивність і самокритичність, спирайтесь на багаторічний власний досвід, усе бачене на власні очі й багато разів пережите особисто. Будьте правдивими і відкритими до аргументів інших людей.*
- *Перешкоджайте проявам расизму, шовінізму, приниженню гідності іншомовних людей і підкреслюйте словом і ділом моральний наратив демократії, толерантності, прав людини та верховенства права, територіальної цілісності та єдності народів України.*

Підбиття підсумків роботи. Вправа «Nota bene! – дві нотатки» (20 хв)

Мета: осмислити отриману інформацію, обрати головне для себе за підсумками роботи упродовж дня.

Обладнання: заставка із назвою вправи.

Хід проведення:

Тренери наголошують на тому, що навчальна діяльність як процес ґрунтується на двох наріжних підвалинах:

- не можна нікого навчити, можна тільки навчитися;
- дорога до розуму проходить через серце.

Тобто, навчання тільки тоді стає основою діяльності, якщо воно зачепило емоційну сферу і проходило за активної співпраці модераторів і учасників тренінгу. Далі звертаються до учасників: «Сподіваючись, що у нас на занятті так і було, пропонуємо вам визначити підсумки спільної діяльності і дати відповіді на такі питання:

- Що нового додалося до мого професійного бачення?
- Чим я сьогодні змогла (зміг) допомогти групі?»

Вправа на завершення «Тепло наших рук» (5 хв)

Мета: сприяти позитивному завершенню робочого дня.

Хід проведення:

Тренери закликають групу завершити заняття з позитивними емоціями і зберегти їх до наступної зустрічі. Учасникам пропонується якось особливо потиснути один одному руки на прощання.

ДОДАТКИ **(третій день)**

Додаток 3.1

Матеріали до інформаційного повідомлення «Історико-порівняльний метод у національно-патріотичному вихованні»

Надзвичайно важливо постійно працювати над розвитком у вихованців історичної свідомості як однієї з вищих духовних цінностей, а також критичного й аналітичного мислення, бо, як писав Олександр Довженко: «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців».

Необхідно пам'ятати, що результат національно-патріотичного виховання залежатиме, зокрема, від того, які сторінки історії та які герої будуть підняті на щит у новій Україні? Якою мірою все пов'язане з ними буде міфологізоване?

Ці питання стосуються не історичного минулого, яке при всьому бажанні не зміниш, а українського майбутнього, яке створюємо ми самі.

Для того, щоб не емоційно, а тверезо осмислювати історичні процеси, достатньо засвоїти кілька простих принципів.

Принцип перший: *всі ми є породженням минулого.*

Минуле – це ми самі, і заперечувати це безглуздо. Нинішня Україна існує не всупереч, а внаслідок багатьох воєн, внутрішніх чвар, репресій, колективізації, Голодомору та інших історичних катаклізмів. Звідти – не тільки наші біди, але й позитивні сторони нашого життя.

Принцип другий: *минуле не зобов'язує нас його шанувати.*

У нас немає зобов'язань перед історією, що дісталася нам за замовчуванням. Її творили інші люди, і ми вільні оцінювати їхні вчинки, керуючись своїм сьогоднішнім світоглядом. Нічого парадоксального і протиприродного в цьому немає.

Принцип третій: *вплив минулого на наше життя і наша оцінка минулого – це різні речі.*

Як тільки їх намагаються змішувати, починається профанація, підтасовування і пряма фальсифікація історії. Насправді, потреби в маніпуляціях немає. Якщо ви шануєте героїв Крут або бійців УПА, абсолютно ні до чого приписувати їм фантастичні діяння і перебільшувати їхній внесок у становлення нинішньої української держави.

Принцип четвертий: *оцінюючи минуле, ми моделюємо своє майбутнє.*

Наші справжні герої – не ті, хто зробив більший вплив на хід нашої історії, а ті, чиї мотиви, переконання і дії нам близькі. Кожен підсвідомо шукає в минулому те, що збігається з його баченням майбутнього. Сучасний

російський реваншизм починався з безневинних георгіївських стрічок і сентиментального «Спасибо деду за победу», а вийшло, що таким чином сталінська епоха перетворилася у зразок для наслідування.

Роздмухуючи культ Перемоги, росіяни не віддавали данину минулому, а моделювали своє майбутнє – з милітаризацією суспільства, радикальних закручуванням гайок і розв’язуванням нової війни.

В історії України чимало подій, що перед усім світом засвідчили прагнення українського народу до вільного, щасливого, заможного життя. Як свідчить історія, із тисяч народів і народностей світу лише 200 вирости в нації – створили свої держави й домоглися визнання світової спільноти, серед них – Україна.

Ідея української державності постає консолідуючим чинником розвитку суспільства й нації загалом. Київська Русь, Литовсько-Руська держава, Запорозька Січ, Гетьманщина, УНР, ЗУНР – яскраві приклади тривалих державницьких традицій України.

Історико-порівняльний метод широко використовує документи, спогади, кіно- і фотоматеріали, звукозаписи, художні твори, які допомагають створити відповідну емоційну атмосферу, підсилюють виховний вплив навчального матеріалу.

Особливе місце у національно-патріотичному вихованні посідає робота з архівними історичними документами, досліджуючи які учні вчать порівнювати, зіставляти, аналізувати. Така робота навчить самостійно здобувати знання, на основі яких формуються патріотичні переконання та особистісна система цінностей (див. проекти Українського інституту національної пам’яті – www.memo.gov.ua/).

Система національно-патріотичного виховання передбачає формування історичної свідомості молодого покоління українців, що ґрунтується на розумінні того, що існування України сьогодні – це результат тисячолітньої боротьби українського народу за право мати свою національну державу, яка повинна стати запорукою успішного культурного і політичного розвитку суспільства.

Вивчаючи славні сторінки історії, варто звертати увагу на те велике і світле, що визначає заслуги нашого народу перед людством (*Див. Матеріали Інтернет-проекту «НАШІ»*).

Історія України – це не тільки події, а й історичні постаті. На прикладах життя, діяльності і боротьби за державу українських князів, козацтва, видатних гетьманів Б. Хмельницького, І. Мазепи, П. Орлика, видатних культурних діячів – Т. Шевченка, В. Винниченка, М. Міхновського, М. Грушевського, С. Петлюри, С. Бандери та багатьох інших, виховник має

продемонструвати національну гідність нашого народу, його прагнення мати власну державу (див. *Матеріали Інтернет-проекту «Українці у світі»* – <http://www.ukrainians-world.org.ua/142/126/>).

Про відомих особистостей, які зробили свій важливий внесок в історії і стали легендами для кожного українця, чий імена закарбувалося на сторінках історії України й у пам'яті всіх поколінь українців, для яких «державна» – не просто слово, що означає цілісність території, нагадає глядачам *Інтернет-проект «Обличчя української історії»*
http://1tv.com.ua/programs/faces_history

Події, які пережили людство і народ України під час Другої світової війни, можна проілюструвати матеріалами проекту *«20 000 хвилин, які змінять ваше уявлення про Другу світову війну»*
<http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/20-000-khvilin-yaki-zminyat-vashe-uyavlennya-pro-drugu-svitovu-viynu>.

На всіх етапах становлення власної державності український народ демонстрував високий національний дух, жертвність у боротьбі за незалежну Україну і прагнення жити вільно і незалежно, у мирі та злагоді з іншими народами.

Буремні дні 2013–2014 років продемонстрували готовність молодого покоління відстоювати національні цінності, українську державність, орієнтацію на фундаментальні віхи світової цивілізації та ще раз засвідчили, що проголошена у 1991 році державна незалежність потребує постійного захисту, глибокого розуміння та оцінки того, що відбувається навколо нас. Саме тому особлива увага має приділятися висвітленню ролі учасників Майдану, бойових дій на Сході України та волонтерів (док. фільми «Зима у вогні», «Маніфест» та інші студії «BABYLON'13» – <https://www.youtube.com/user/babylon13ua>).

До унікальних джерел, які несуть багато інформації й викликають бурхливі емоції, належать *плакат, карикатура і реклама*. Останнім часом їх часто використовують автори підручників та посібників з історії. Вони містять важливу, своєрідну інформацію про епоху – часом доповнюючи текстові відомості, а часом виступаючи і самостійним історичним джерелом. Проте слід пам'ятати, що плакати можуть бути використані не тільки для точної кількісної характеристики процесів історичного розвитку (наприклад, плакат «Крути» <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/legendarnij-podvig-gerojiv-u-boju-pid-krutami-infografika-94121.html>), але й допомагають виявити їхні основні тенденції.

Карикатура – жанр образотворчого мистецтва (зазвичай графіки, але необов'язково), що є основною формою образотворчої сатири, яка в

сатиричній або гумористичній формі зображає які-небудь соціальні, суспільно-політичні, побутові явища, реальних осіб або характерні типи людей. Вона має певні особливості – її потрібно аналізувати більш ретельно (ніж плакати і рекламу) і в комплексі з іншими джерелами, оскільки за своєю природою і суттю карикатури не можуть бути об'єктивними.

Інтерпретацію та аналіз політичної карикатури педагоги пропонують здійснювати за таким алгоритмом:

1. Розгляньте уважно карикатуру. Яка дата її створення? Якій історичній події чи якому явищу вона присвячена?

2. Опишіть предмети, зображені на карикатурі. Наскільки реалістично чи нереалістично вони зображені?

4. Визначте символи, використані в карикатурі. Що вони означають? Чому художник помістив їх у малюнок?

6. Що ви знаєте про цю історичну подію, явище, зображених на карикатурі історичних осіб з інших джерел інформації?

7. Яку нову інформацію ви отримали під час аналізу карикатури? Як вона співвідноситься з попередніми знаннями?

Дотримання такого детального алгоритму допоможе виробити в учнів відповідні уміння, спостережливість, увагу, що вкрай необхідне для розвитку критичного мислення. Методична цінність карикатури в тому, що вона створює яскравий образ, коротко і яскраво резюмує сутність історичного чи суспільного явища, події. Наприклад, може зобразити персонаж так, що він буде виглядати таким, що заслуговує на довіру чи ні, міцним чи слабким, упевненим у собі чи таким, що вагається, патріотом чи зрадником тощо.

За самою своєю суттю карикатура інколи доводить ситуацію до абсурду, гіперболізуючи певні риси персонажа чи якість сторони окремого явища. За своїм задумом вона повинна викликати яскраві негативні емоції, а вони завжди сильніші, яскравіші, ніж позитивні. Отже, з цим видом засобів наочності треба поводитися дуже обережно, адже карикатура була своєрідною зброєю, до того ж доволі небезпечною. Аналізувати ці твори слід особливо прискіпливо, намагаючись розглядати їх лише в комплексі з іншими карикатурами. Методику роботи з карикатурами детально розробив Ю. Комаров. Нам залишається тільки порекомендувати читачеві ознайомитися з його працями.

Ефективність національно-патріотичного виховання можуть посилити віртуальні екскурсії музеями України:

Віртуальні екскурсії музеями України:

- **Національний музей історії України (3D-тур)**
http://www.nmiu.com.ua/3D/hmuseum_1.swf
- **Кіровоградський обласний краєзнавчий музей**
http://www.kokm.kr.ua/images/3D/kraeznavchuy_museum.html
- **Олександрійський музей миру**
http://uk.wikipedia.org/wiki/Олександрійський_музей_миру
- **Музей писанкового розпису**
<http://hutsul.museum/pysanka/exposition/virtual/>
- **Музей національної архітектури та побуту «Пирогово»**
http://museum-pyrogovo-kyiv.virtual.ua/?page=3D_tour
- **Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття**
<http://hutsul.museum/exposition/virtual/>
- **Історико-археологічний музей «Прадавня Аратта – Україна» в с. Трипілля**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/trypillia>
- **Віртуальна екскурсія Музеєм археології в Батурині**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/baturyn/>
- **Віртуальна екскурсія Національним військово-історичним музеєм України**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/military/>
- **Музей історії запорозького козацтва**
<http://www.ostrov-hortica.org.ua/>
- **Музей гетьманства**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/hetmanstva/museum.swf>
- **Музей М. С. Грушевського.**
<http://museum3dtours.com/php/point.php?parent=point&idm=7&l=ua>
- **Віртуальна екскурсія Острозьким замком**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/ostrohcastle/>
- **Віртуальна екскурсія заповідником «Поле Полтавської битви»**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/poltbattle/>
- **Віртуальна екскурсія літературно-меморіальним музеєм Григорія Сковороди**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/skovorodynivka/>
- **Віртуальна екскурсія Цитаделю Батуринської фортеці**
<http://incognita.day.kiev.ua/museums/tsytadel/>

Формуванню почуття патріотизму сприяє відвідування місць значних історичних подій з подальшим глибоким обговоренням, виконанням творчих завдань, створенням соціальних проектів тощо. Наприклад, на центральному телебаченні було реалізовано проект, спрямований на те, щоб зупинити

хвилю пропаганди і спекуляцій з приводу святкування Дня Перемоги, ветеранів та нагород Другої світової війни. Нижчезазначені соціальні рекламні ролики розповідають історію двох поколінь, які знаходять спільну мову, незважаючи на бурхливий конфлікт:

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=c3EgHMTDtng
Україна. День Перемоги. Бабуся.

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=eQk6UupEJuA
Україна. День Перемоги. Дідусь.

http://censor.net.ua/video_news/334785/_ne_stala_krasna_ploscha_pered_nimi_na_kolna_shapku_ne_znyala_sotsialnaya_reklama_o_rolu_ukraintsev
«І не стала Красна площа перед ними на коліна, і шапки не зняла»

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=MqAj9MZZhZM
Послання з війни минулої до війни сьогоднішньої:

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=HieAMSM6d1k
Синочку, повертайся живим. Лист солдату від матері:

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=IHfQyR1pm4I
Лист до татка на фронт:

https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=kRcsPW4lpx0
Герої не вмирають. Іван Залужний, ветеран ВВВ, про онука-героя

Додаток 3.2

Роздаткові матеріали до вправи «Історична мозаїка»

1. Дві сторони Дня Соборності

<http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2016/01/28/7097098/>

*«Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України»
(з тексту акту Злуки УНР і ЗУНР (1919 р))*

За плечима дві дати – День Соборності та річниця обстрілів мого рідного мирного Маріуполя з артилерійської зброї. На перший погляд, здається, що між цими подіями немає зв'язку, але мені б хотілося, щоб в нашому суспільстві було більше людей, які бачать паралелі між цими двома датами. Всім громадянам України, а особливо політикам, важливо усвідомити, яку відповідальність покладає на нас ці дві дати.

Минулої п'ятниці 22 січня ми в основному згадували той урочистий день на Софійській площі, коли дві звільнилися від імперської залежності частині України об'єдналися в єдину державу. Для нашої новітньої історії ця

подія була рідкісним прикладом національної солідарності та консолідації. У той день, 97 років тому, поруч із Софійським собором стояли такі ж українці, як ми, і вважали, що мрії багатьох поколінь предків про власну державність і об'єднання українських земель втілилися, нарешті, в життя.

Але ж мріям не судилося втілитися. Вже через кілька днів велика частина людей, що стояли на площі, спішно покидали Київ через наступ більшовиків. Описуючи урочистість першого дня Соборності, ми забуваємо сказати, що на момент підписання українська земля вже обливалася кров'ю.

Коли члени Директорії зачитували текст Акту Злуки (Акта Злуки), Червона Армія вже була на підході до Києва, Львів вже кілька місяців був захоплений Польщею, більшовики контролювали північний схід, на півдні стояли підрозділи Антанти і Білого руху, а Буковину окупували румунські війська. Якщо в Києві й була ейфорія від декларативного об'єднання двох частин України, то тривала вона всього кілька днів. В реальності ж незабаром після підписання Акту ми втратили власну державність більш ніж на 70 років.

За роки подальшої радянської окупації України стала найкривавішим місцем на планеті в ХХ столітті. Мільйони людей були знищені, національна інтелігенція була винищена як клас, сільське населення випалено голодом, національна пам'ять стерта, пам'ять сімей – замовчена, культура і традиції – потоптані. Це була реальна ціна, заплачена нашим народом за дві світові війни, індустріалізацію та знаходження в складі СРСР.

У день Соборності нам необхідно говорити про те, що ми повинні зробити, щоб не повторити власні помилки початку ХХ століття. Нам потрібно усвідомити, що ризик втрати державності сьогодні не менший ніж 100 років тому. Тим більше, схожості подій не можна не помітити. Немає сьогодні більш повчального уроку для нинішніх політиків, ніж коротка історія Української держави на початку минулого століття. Ми зобов'язані пам'ятати, що відразу після проголошення Україною незалежності в 1917 році, на Донбасі та Слобожанщині стали з'являтися озброєні емісари, які проводили установчі з'їзди і формували протодержавні утворення зі столицею в Харкові.

Особливо примітно, що і тоді, на початку 20 століття, Радянська Росія намагалася переконати світ, що в Україні йде громадянська війна. Зайнявши схід України, Червона армія перейшла в активний наступ. Січень щедрий на події в історії нашої столиці. У ці самі дні в січні 1918 року Червона Армія 4 дні поспіль безперервно розстрілювала центр Києва з артилерійської зброї.

Я не знаю чи могли керівники України тоді розуміти, що, в разі їх поразки, боротьба за незалежність продовжиться все ХХ століття і перейде у ХХІ? А хіба хтось з нас міг повірити, що в січні 2015 року «Гради» з Росії знову будуть знову стріляти по наших містах? Покоління нинішніх політиків, включно зі мною, навіть не розглядало всерйоз ризиків, що Росія на нас нападе. Ми не знали історії власної країни, і, тим більше, не були здатні

винести з неї уроки. Те, що відбувається сьогодні - в тому числі, розплата за наше невігластво.

Нам пора усвідомити, що наша історія – це не просто привід відзначити чергову дату. Наша історія – це ключ до розуміння справжніх намірів нашого ворога. У нашій історії є як приклади, так і помилки, які ми сьогодні повинні уважно вивчати. У мене немає сумнівів, що Україна стане незалежною і неподільною, але від нас усіх сьогодні залежить, коли це станеться і яка ціна буде заплачена. Українські політики сьогодні повинні винести уроки з історії своєї країни і усвідомити власну, особисту, відповідальність перед долею українського народу та держави. Політики повинні розуміти, якими жахами країні загрожує відмова від політичної відповідальності за майбутнє країни.

Чиновникам і моїм колегам по парламенту належить усвідомити, що незалежно від регіону їхнього походження, належності до церкви або яким-небудь політичним проектам минулого ми всі повинні стати частиною української політичної нації. Ми повинні зрозуміти, що у нас є своя державність, свої національні інтереси і своя дивовижна, але трагічна історія. Ми нарешті повинні визнати, що УНР і ЗУНР є державами спадкоємцями України. Ми повинні нарешті відкрито говорити, що радянський період був періодом окупації. Рівень ризику сьогодні настільки високий, а ступінь загрози настільки велика, що іншого виходу у нас просто немає. Ми повинні відкрити очі і побачити, що наша земля у вогні вже майже два роки – частина територій окупована, а по мирних містах стріляє артилерія.

Втрата незалежності й державності – абсолютно реальні ризики, перед якими ми опинилися сьогодні. У нас, повторюся, немає іншого виходу, ніж усвідомити в собі українця і згуртуватися для захисту нашого будинку.

28 січня 2016 р.

Сергій Тарута, народний депутат України

2. Донбас передали Україні? Чи Донбас відняли у неї?

<http://obozrevatel.com/blogs/74392-donbass-peredali-ukraine-s-ili-donbass-otnyali-u-nee.htm>

Кордони України і її етнічний склад не перший рік привертають пильну увагу В. Путіна. Він уже не раз висловлювався на ці теми. І при цьому кожен раз повідомляв світу щось нове, що до появи його коментарів, схоже, мало кому було відомо.

Так, виступаючи на саміті НАТО в Бухаресті 4 квітня 2008 р., він повідомив про раніше невідомі цифри кількості етнічних росіян, які ніби-то живуть в Україні, в тому числі й в Криму, а також про території, ніби-то отримані Україною від Росії:

«Але на Україні там одна третина взагалі етнічні росіяни. З сорока п'яти мільйонів осіб за офіційним переписом тільки сімнадцять мільйонів росіян. Є регіони, де цілком тільки російське населення проживає, скажімо, в Криму. Дев'яносто відсотків – це росіяни ... Україна від Росії величезні території одержала на сході і на півдні країни ... Але я хочу, щоб всі ми, коли вирішимо питання подібного роду, розуміли, що і у нас теж там є свої інтереси. Ну, сімнадцять мільйонів росіян на Україні живе. Хто нам може сказати, що у нас там немає ніяких інтересів? Південь, південь України повністю, там лише одні росіяни».

За даними офіційного українського перепису 2001 року, сімнадцять (строго кажучи, 17,3) – це число не мільйонів, а % у всьому населенні України, яке склали етнічні росіяни в 2001 р, при тому, що їх загальна чисельність в Україні п'ятнадцять років тому становила не 17, а 8,3 млн. чол. У населенні ж Автономної Республіки Крим питома вага росіян була всього лише 58,3%, і навіть в населенні Севастополя росіяни становили лише 71,6%. Отож, з якого саме «офіційного перепису» були взяті вище згадані оцінки «одна третина», «дев'яносто відсотків», «регіони, де цілком тільки російське населення проживає», «південь України повністю, там лише одні росіяни», невідомо.

У своїх т.зв. «Новоросійських коментарях» 17 квітня 2014 р В. Путін стверджував, що: *«Новоросія: Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України в царські часи, це все території, які були передані в Україну в 20-і роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили, Бог їх знає».*

Це твердження не відповідає дійсності. Жоден з вищезгаданих регіонів і жодне з цих міст ні радянський уряд, ні будь-яка інша держава з Росії в Україну ніколи не передавали.

У відповідях на запитання після Валдайської промови 24 жовтня 2014 р. Путін знову повторив ту саму, на жаль, непідтверджену фактами тезу:

«Ви що, не знаєте, що у 1922 році частина земель, яку якраз ви і називаєте ... Це Харків, Луганськ, Донецьк, Миколаїв, Херсон, Одеська область. Ці землі були в 20-і роки, в 21-22 рр. при створенні Радянського Союзу передані від Росії Україні. Формулювання просте: для того щоб підняти процентне співвідношення пролетаріату на Україні. Ну для того щоб, майбуть, забезпечити собі більше голосів при різних політичних процесах, тому що селянство вважалось дрібнобуржуазним, ворожим комуністам середовищем».

У своєму виступі на форумі ОНФ 25 січня 2016 р. В. Путін знову повторив тезу про «довільний і необґрунтований характер кордону» між

Росією і Україною, однак і ця заява, зроблена В.Путіним, не відповідає дійсності.

За адміністративним поділом Російської імперії останніх років її існування до Донбасу в сучасному його розумінні належали насамперед Бахмутський, Маріупольський, Слов'яносербський повіти Катеринославської губернії, Старобільський повіт Харківської губернії, а також частини Донецького, Таганрозького і Черкаського округів Облaсті Війська Донського. Більшість населення на цих територіях (за винятком Донецького округу ОВС) за даними Всеросійського перепису 1897 р. було етнічними українцями.

Табл. 1. Языковой состав регионов Донбасса по данным переписи 1897 г.

Территории	Человек:			В процентах:	
	Всего	Великорусский	Малорусский	Великорусский	Малорусский
Бахмутский уезд	332478	103702	193510	31,2	58,2
Мариупольский уезд	254056	35691	117206	14,0	46,1
Славяносербский уезд	174753	79281	88218	45,4	50,5
Старобельский уезд	359285	52932	299599	14,7	83,4
Донецкий округ	455519	273309	177376	60,0	38,9

Джерело: [Распределение населения по родному языку и уездам 50 губерний Европейской России.](#)

За адміністративною реформою 1925 р. на території Донецької губернії УРСР були утворені п'ять округів: Бахмутський (Артемівський), Луганський, Маріупольський, Юзовський (Сталінський) і Старобельський. Більшість населення усієї Донецької губернії й кожного з її округів було етнічними українцями.

Табл. 3. Этнический состав пяти округов УССР, образованных в 1925 г. на территории Донецкой губернии УССР, по данным переписи 1926 г.

Территории	Человек:			В процентах:	
	Всего	Русские	Украинцы	Русские	Украинцы
Бахмутский (Артемовский) округ	766668	152624	555808	19,9	72,5
Луганский округ	614643	262702	317474	42,7	51,7
Мариупольский округ	415540	76753	227443	18,5	54,7
Юзовский (Сталинский) округ	654941	223825	348518	34,2	53,2
Старобельский округ	480378	48820	428759	10,2	89,3

Джерело: [Национальный состав населения по республикам СССР](#)

Слід відзначити також, що динаміка етнічної структури українського Донбасу в цілому за майже віковий період (1897–1989 рр.) свідчить про поступове зниження питомої ваги українців у загальній чисельності населення територій сучасних Донецької та Луганської областей – з 65,7% у

1897 р. до 51,0% у 1989 р. і про поступове підвищення в ній питомої ваги росіян – з 24,6% до 43,9%.

Табл. 6. Этнический состав украинского Донбасса (территорий Донецкой и Луганской областей) в 1897-2001 гг.

	1897	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2001
<i>Всего, тыс.чел.:</i>	1577	3073	4941	6714	7614	7937	8195	7387
украинцев	1037	1996	3006	3784	4104	4095	4176	4217
русских	389	787	1567	2551	3136	3447	3595	2836
В % ко всему населению:								
украинцев	65,7	64,9	60,8	56,4	53,9	51,6	51,0	57,1
русских	24,6	25,6	31,7	38,0	41,2	43,4	43,9	38,4

Джерело: расчеты ИЭА по данным переписей 1897, 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 гг.

Лише у 1989–2001 рр., після досягнення Україною незалежності, цей тренд змінився на протилежний, в результаті чого питома вага українців в загальному населенні Донецької і Луганської областей збільшилася за ці останні роки з 51,0% до 57,1%, а питома вага росіян – знизилася з 43,9% до 38,4%.

У цілому етнічна історія Донбасу останніх двох з гаком століть виглядає наступним чином. Після включення цього регіону до складу Російської імперії в кінці XVIII століття його заселяли українці, росіяни, греки, татари, вірмени, німці, євреї, представники багатьох інших національностей. На більшій частині території Донбасу – в його центрі, на півночі, заході, півдні – переважаючою етнічною групою були українці. Лише в самій східній частині Донбасу (нинішній Шахтинський район Ростовської області) переважаючою етнічною групою стали росіяни.

Таким чином, відповідаючи на питання, винесене в заголовок цього тексту, слід сказати, що ніхто «не передавав Донбас Україні». Навпаки, значна частина українського Донбасу була окупована і відібрана від його законних власників – українського народу і держави України.

Андрій Ілларіонов, російський економіст, блогер

Матеріали до інформаційного повідомлення «Кластер як асоціативний метод навчання і виховання дітей»

Поняття «кластер» активно використовується в сучасному соціально-педагогічному лексиконі, хоча не всі достатньою мірою розуміють зміст, що у нього вкладається. У перекладі з англійської слово «кластер» (cluster) означає «пучок», «кетяг» (гроздь), «група», «концентрація», «збиратися групами», «зростати пучками». Першопочатково термін з'явився у статистиці, фізиці й інформатиці, а потім почав використовуватися в економіці й соціології, пізніше – в управлінні й педагогіці.

Словники наводять різні тлумачення, сукупність яких може скласти адекватне уявлення про це поняття.

Кластер – група певних об'єктів, що виділяються у великій їх сукупності за тією чи іншою спільною для групи ознакою (Тлумачний словник іншомовних слів).

За допомогою освітніх кластерів презентується система роботи педагога, аналізується ефективність діяльності, відстежується якість освіти.

Пізніше він став використовуватися як метод навчання, який сприяє виникненню в учнів свіжих асоціацій, надає додатковий доступ до старих знань і залучає нові знання у розумовий процес.

Відоме й інше застосування кластера – графічні аналізатори, що можуть бути використані педагогом для ілюстрування взаємовідносин між об'єктами, що вивчаються.

Отже, в навчально-виховному процесі кластер може бути використаний у трьох аспектах:

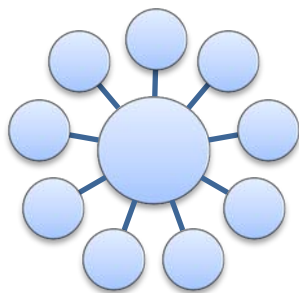
- у презентуванні системи роботи закладу (наприклад – з національно-патріотичного виховання);
- для узагальнення досвіду роботи педагога (творчої ініціативної групи педагогів);
- в організації навчально-виховної діяльності учнів (презентація проектів).

Види кластерів (графічних аналізаторів):

- схеми («Планета і супутники», «Логічний ланцюжок», «Переплутаний логічний ланцюжок», «Гроно»);

Схеми

Планета і супутники

Логічний ланцюжок

- таблиці (хронологічні, концептуальні, варіативні або кросворди);

Таблиці

1. Хронологічна

	Участь учнів у конкурсах (к-ть)	Участь педагога у конкурсах (к-ть)
2011 рік		
2012 рік		
2013 рік		

2. Варіативна таблиця або кросворд

Діаграми

- діаграми (причин і наслідків, діаграма Венна, дерево, «подвійний пузир», Т-діаграми, М-діаграми);
- графіки.

Висновки:

1. Педагогам важливо знати про видову розмаїтість кластерів.
2. Доцільно сформулювати певні загальні вимоги до використання методу кластерів у педагогічній діяльності:
 - не існує єдино правильного розподілу інформації за категоріями. Надавайте свободу і виявляйте гнучкість у поданні матеріалу;
 - розбиття на категорії у різних групах учнів обов'язково буде різнитися. Застосовуйте особистісно орієнтований підхід;
 - не порівнюйте і не виділяйте нічиєї роботи. Не давайте оцінок, знаходьте сильні сторони у кожній роботі;
 - створення категоріальних образів є важливим процесом, а не кінцевим результатом. Насолоджуйтеся творчістю;

- кластер як метод навчання й виховання доцільно застосовувати як на етапі пробудження інтересу до теми обговорення, так і в момент рефлексії діяльності.

Викликайте інтерес й аналізуйте за допомогою кластера!

Додаток 3.4

Матеріали до інформаційного повідомлення «Рефлексивно-експліцитний метод у вихованні особистості»

(витяг з наукової статті)

1. Педагогічний фон розгортання рефлексивно-експліцитного методу

Помилковим видається судження, згідно з яким лише метод є вирішальним у досягненні певних виховних цілей педагога. Насправді ефективність будь-якого методу, а тим більше рефлексивно-експліцитного, залежить й від ціннісного клімату, який створює вихователь у колективі. Саме характер особистісного ставлення вихователя до своїх вихованців визначає загальну смисло-ціннісну картину їхнього шкільного життя, у межах якого проявлятиметься більшою чи меншою мірою перетворювальна сила цього методу. З огляду на сказане вихователь повинен реально утверджувати такі ключові ціннісні настанови.

Орієнтація на благородні складники моральної структури вихованця. Така виховна настанова зумовлена тим, що особистісні якості, залежно від їхньої суспільної значущості, об'єктивно диференціюються і функціонують як Я-доброцентроване і Я-егоцентроване особистості. Це є реальним фактом у її розвитку, з яким мусить мати справу вихователь. Його завданням у зв'язку з цим, по-перше, виступає обов'язкове усвідомлення вихованцями такої структури їхнього внутрішнього світу. По-друге, у діяльності вихователя має панувати апеляція до Я-доброцентрованого, навіть якщо вихованець учинив проступок. У випадку осудження вихователю доцільно віднайти найбільш вдалу форму вираження своєї поваги до якоїсь суспільно значущої властивості вихованця і пов'язувати з нею його моральне майбутнє. Проступок за такого ставлення характеризується вихователем як поведінкова непослідовність, як те, що не впливає з сутності підростаючої особистості. Така апеляція є вже сама по собі дієвим виховним впливом. Крім того, вона є проявом очікування педагога щодо духовних можливостей дитини.

Орієнтація на довіру вихованцеві. Доцільне звернення до Я-доброцентрованого вихованця вимагає також, щоб педагог ставився до нього

не з підозрою стосовно його дій, а з психологічно підтримувальною довірою. Річ у тім, що потаємні негативної спрямованості думки про вихованця, хоч як би їх приховувати, відчуваються ним. У результаті цього вони деструктивно впливатимуть на його поведінку, руйнуючи внутрішні сили. Не даремно кажуть, що людина не може загинути, доки інша щиро вірить у неї. Наголосимо, що педагогічна довіра – досить «тонкий» виховний прийом. Його впевнено може використовувати лише той вихователь, який здобув авторитет і про якого вихованці знають, що його довір'я впливає не з поверховості і простої добродушності, а з милосердного ставлення до них.

Орієнтація на пов'язування виховних дій із самоповагою вихованця. Вихованець повинен поважати себе за певні духовно-моральні цінності, яких він свідомо надбав у процесі виховання. Почуття самоповаги, яке сформувалось на такій внутрішній основі, згодом виступатиме мотивом його подальшої діяльності з особистісного удосконалення. Якщо розкрита нами умова відсутня, то самоповага проявлятиметься як ненормальна самозадоволеність.

У реальній виховній практиці педагог мусить пов'язувати певні виховні дії з такими випадками, коли вихованець вільно здійснив суспільно значущий вчинок і перебуває у стані задоволення від нього. Якраз за такого позитивного емоційного переживання як поствчинкового результату доцільно звертатись до його почуття самоповаги, власне, викликати цей процес, пов'язуючи його з тією чи іншою етичною дією педагога.

2. Наукове оснащення рефлексивно-експліцитного методу

Трансформація індивідуального життя особистості як фактор її розвитку

Рефлексивно-експліцитний метод мусить бути безпосередньо пов'язаний з реальним життям дитини, активно впливати на нього. Щоб зрозуміти необхідність цього впливу, слід мати уявлення про смисло-ціннісні аспекти життя підростаючої особистості, які об'єктивуються у її потребах, прагненнях, мотивах, соціальних настановах, моральних властивостях. Усі складники внутрішнього світу й індивідуальне життя загалом для кожного суб'єкта визначається особистою цінністю високої сили переживання..

Від реального морального до ідеального морального. Педагогу важливо забезпечити пізнання вихованцем самого себе, оскільки якраз самопізнання відкриває шлях до особистісної зміни дитини у напрямі підняття її до соціокультурного рівня життя, за якого воно розгортається на основі привласнених духовно-моральних цінностей. Такий шлях особистісного розвитку потрібно враховувати у створенні рефлексивно-експліцитного методу.

Конкретніше, ми мусимо дати відповідь – яким способом долучати вихованця до привласнення певної вищої моральної (духовної) істини (цінності)? Йдеться про такий ступінь привласнення, коли моральна цінність як етична категорія стає високозначущою для вихованця, позитивно переживається, стає бажаною для нього.

Традиційний спосіб першої зустрічі вихованця з вищою моральною цінністю, за якої вона демонструється в абстрактній (ідеальній) формі, виявився неефективним. У кращому випадку у вихованця може сформуватися лише знання про ту чи іншу цінність, але ніколи вона не стане реально діючим мотивом його життя. Тож не безпідставно розглянутий традиційний спосіб кваліфікують моралізаторством. Незважаючи на його виховну непродуктивність, він продовжує часто-густо своє практичне існування.

Альтернативою передуманню у виховному процесі ідеального морального (абстрактної цінності) повинна виступити перша зустріч вихованця з реальним моральним, тобто з ситуацією, коли абстрактна моральна цінність функціонує у формі конкретних, буденних моральних діянь, які є у досвіді реального життя вихованця. У деяких з них він самостійно вправлявся, а деякі лише спостерігав. Щоправда, цей процес, зазвичай, недостатньо усвідомлюється і самоусвідомлюється дитиною.

Пріоритет виховання у контексті вищої моральної цінності

Вихованець повинен початково набути вміння сприймати вищий світ моралі крізь призму своїх життєвих діянь, турбот, сподівань, колізій. Найголовніше у цій внутрішній рефлексивній роботі – розуміння дитиною власних конкретних переживань, пов'язаних з вищезгаданими життєвими реаліями. Така смисло-емоційна самодіяльність вихованця об'єктивно досить складна, тому у всій змістовній повноті може розгортатися лише за доцільного педагогічного керування. Більше того, це прямий обов'язок вихователя.

Крім оволодіння вміннями смисло-емоційного самопізнання, вихованець з допомогою педагога має визначати наслідки своїх життєвих вчинків. Конкретизуючи цю тезу, наголосимо, що вихованець мусить глибше усвідомити свої найбільш особисті емоційні переживання у моральній сфері, йому необхідно оволодіти здатністю гостріше спостерігати і розуміти, до чого призводять певні спонуки, діяння, звички у його власній душі, власному житті і в житті його ближніх. Зі сказаного випливає значущість сили досвіду дитини в її духовно-моральному розвитку. Помилковим у зв'язку з цим видається судження, що у досвіді підростаючої особистості ще немає місця вищим моральним цінностям. Кожна дитина має моральний досвід у всьому

духовному спектрі. Наприклад, вихovanець дотримується правила напівголосно розмовляти у кімнаті, де є інші люди, зберігати межі у жартуванні над іншими, поважати естетичні потреби інших під час харчування. У таких діях кристалізується милосердя як найвища моральна цінність, яка згодом набуде у розвиненої особистості широкозначимої соціальної реалізації.

Вчасне відтворення вихovanцем певного фрагмента морального досвіду – це лише початок його самоперетворювальної діяльності. Вирішальним при цьому виступає мета представлення (з допомогою педагога) конкретного відтвореного вихovanцем морального переживання з приводу певної суб'єкт-суб'єктної взаємодії (наприклад, задоволення потреби у допомозі) у формі відповідного завдання.

Розуміння вихovanцем наслідків морального діяння у його особистісному вдосконаленні

Глибинне осмислення вихovanцем своїх моральних діянь у спектрі їхніх сутнісних наслідків створює дієві умови для свідомого прийняття певної вищої моральної цінності. Процес занурення вихovanця у свої душевні глибини, їх осмислення і перебудова здійснюється під керівництвом педагога, який активізує рефлексивне мислення вихovanця та сприяє винесенню його результатів назовні, тобто готує їх експлікацію з метою більшого усвідомлення і надання їм індивідуальної значущості.

3. Операційна структура реалізації рефлексивно-експліцитного методу

Використовуючи рефлексивно-експліцитний метод на певному етичному матеріалі, вихователь повинен послідовно реалізувати такі головні позиції:

1. Який конкретний зміст і значення етичного припису як моральної норми (наприклад, ти повинен бути чесним)? Тут потрібно викликати у спогадах вихovanців відповідну сферу людських фактів (своїх і чужих), відносин і конфліктів (нагадати їм власні переживання), перш ніж вводити їх у зміст чесності як вищої моральної цінності. Слід обміркувати елементарні суб'єкт-суб'єктні дії, які можливо віднести до поняття «чесність» (бути господарем свого слова, дотримуватись правди, поважати міркування іншої людини, бережно ставитись до чужої власності тощо).

2. Як діє чесність на Я-доброцентроване вихovanця?

3. Як діє чесність на Я-егоцентроване вихovanця?

4. Як переживає чесність людина, на яку спрямована відповідна моральна дія?

5. Як діє чесність на спільне життя (групи, класу, громади)? Чому чесна людина так високо поціновується у всіх суспільствах? Які позитивні ціннісні утворення наявні у чесної людини?

6. Що таке досконала чесність? Чим винагороджується така чесність? (довірою, захопленням, повагою до її носія).

7. Що може бути віднесено до поняття «неправдивість» як опозиція «чесності»?

8. Які зовнішні життєві обставини, а також які задатки, звички призводять до виникнення неправдивості?

9. Якими виховними засобами можливо подолати неправдивість?

Кожній підростаючій особистості властиве прагнення до душевної сили (як основи вищого самоствердження) і свободи (як різнобічної і відповідальної самостійності). Тому обов'язок вихователя – дати їй необхідні засоби для реалізації цього прагнення. Вихованець при цьому не повинен переживати стану підкорення духовно-моральним істинам, а сприймати їх як здійснення власного одухотвореного життя. Саме на досягнення особистістю такої величної цілі й спрямований рефлексивно-експліцитний метод.

Бех І. Д., доктор психол. наук,
дійсний член НАПН України,
директор Інституту проблем виховання
НАПН України

Додаток 3.5

Матеріали до інформаційного повідомлення «Наративний метод навчання і виховання учнів»

Стрижневим завданням сучасної освіти в модернізації навчального процесу є використання інноваційних методів викладання і виховання для формування успішної конкурентоспроможної й обізнаної особистості. Один з таких методів – наративний.

Термін «наратив» є запозиченням, що походить від лат. «narrare» – «розповідати», є спорідненим латинському слову «gnarus» – «знати» і передбачає розповідь історій про людей та їхні проблеми.

На думку Майкла Уайта, люди усвідомлюють своє життя через історії. До якої б культури ми не належали, її наративи впливають на нас, і під цим впливом формується особистісний наратив кожної конкретної людини. Цей життєвий наратив схожий на історію, певну послідовність подій, що об'єднується загальним сюжетом. Ті події, яким людина надає особливого

значення, покладаються до основи сюжету, при цьому багато інших подій начебто випадають з поля її зору, оскільки не вкладаються у цей загальний сюжет.

Звідси, наратив – це оповідання, що описує певні фактичні події, викладені в авторському стилі інтерпретатора (Євген Карпов). Як бачимо, вже в самій етимології простежується ідея наративу – «знання в розповіді». Розповідаючи, людина не тільки відстежує послідовність дій, а й інтерпретує, пізнає навколишню дійсність і саму себе. Наратив моделює певну життєву ситуацію, при цьому актуалізується відповідний досвід, особисте та соціальне, виокремлюється центральна тема або кілька тем, які є головними в наративі й на яких робить акцент автор.

Окрім оповідача, або наратора, існує слухач, який не просто сприймає сюжет наративу, а й виступає його активним співавтором, тобто процес створення наративу є діалогічним.

Необхідні умови наративу – діючі особи і розгорнутий у часі сюжет. Цим умовам відповідають численні види оповідок:

- байки, міфи, казки, фольклорні історії;
- оголошення, еволюційні тлумачення у т.ч. й у формі діалогів та монологів;
- літературні чи побутові, правдиві й вигадані історії;
- усні й письмові тексти;
- деякі історичні, правові, релігійні, філософські, наукові тексти.

Сучасне уявлення про наратив містить два його розуміння: *наратив у широкому сенсі* – це сюжетно та хронологічно організоване усне або письмове оповідання, *у вузькому сенсі* – певний спосіб організації особистісного досвіду. При цьому зазвичай виокремлюють три типи індивідуальних наративів: *розповідний, аналізуючий, описовий*.

Основна ідея наративного підходу полягає в тому, що життя і стосунки людей формуються в процесі соціальної взаємодії, коли ми осмислюємо і будуємо життя на основі історій, які розповідаємо один одному і самим собі. В результаті цієї взаємодії окремими спільнотами людей створюються переконання, цінності, закони, уявлення, які знаходять вираження в мові. Крізь призму цих уявлень члени спільнот інтерпретують світ, наділяють змістом ті чи інші явища, події, процеси свого життя.

Останнім часом, після опублікування праць відомого американського педагога та психолога Дж. Брунера почала активно досліджуватися проблема *наративного навчання*. Основна теза наративної психології сформульована ним у статті «Життя як наратив» (1987) таким чином: «...У нас, мабуть, немає іншого способу опису прожитого (і того, що проживається) часу, окрім як у

формах наративу. З психологічної точки зору ...життя є оповідка, наратив, яким би незв'язним він не був».

Наративне навчання – це спосіб взаємодії вчителя з учнями, що передбачає гармонійне поєднання й використання в навчально-виховному процесі вербальних методів інтерактивного засвоєння знань і застосування інформаційних джерел (автобіографічних, біографічних, педагогічних наративів та ін.), що специфічно поєднує теоретичні та практичні підходи, репродуктивну й дослідницьку діяльність на основі вивчення, узагальнення, інтерпретації та трансформування досвіду

Як зазначає професор М. П. Лещенко: «Застосування методів наративу вимагає від учителя не стільки безпомилкового вивчення й точного передання змісту навчального матеріалу» (краще за вчителя це зробить комп'ютерна програма), як уміння *«одягнути суху інформацію у живий одяг слова, яскраві барви та трепетні почуття, зробити її привабливою й особистісно значущою для учня»*.

Найважливішим у наративних методах навчання є те, що до основи педагогічної взаємодії покладаються життєві історії, які учні (вихованці) пізнають, приміряють на себе, тим самим аналізуючи власний досвід і моделюючи стратегію життєздійснення.

Приклад наративу 1

«БЕЗСТРАШНИЙ ФРОНТ»

...За вікном – Хрещатик, а на ньому – люди. Народ моєї країни прокидається до нового дня. Я спокійно зможу сьогодні відслужити літургію, підготувати частину незавершеної ще наукової статті, поспілкуватися з тими, хто шукає духовного супроводу, а повертаючись додому, прогулятись у тіні кошлатих київських каштанів.

За пару годин до магазину навпроти підвезуть свіжий хліб; у лікарні завершить своє чергування хірург і на його місце до операційного столу стане інший; і обов'язково сьогодні хтось комусь зізнається у коханні.

А коли над столицею моєї країни замерехтять зорі далеких галактик і втомлений день остаточно схилиться в обійми ночі, я обов'язково згадаю, що все, на що цього дня спромігся мій народ, було можливим саме тому, що сьогодні десь там, на Сході, Серьожки та Роми, Вані та Сашки, Василі та Міші, Боді та Жені, Дімки та Андрюхи, Максими, Колі, Гриші та Віталіки – прості та звичайні хлопці – роблять надзвичайні речі. Ціною власного життя.

*о. Андрій Зелінський,
військовий капелан (УГКЦ)*

Яскравою ілюстрацією для наративного методу можуть стати соціальні ролики проекту «НАШ»:

- **ТОП-5 національних символів України**
http://24tv.ua/top5_natsionalnih_simvoliv_ukrayini_n606607
- **ТОП-5 українських кіношедеврів**
http://24tv.ua/top5_ukrayinskih_kinoshedevriv_n606176
- **ТОП-5 відкриттів українців, які змінили світ**
http://24tv.ua/top5_vidkrittiv_ukrayintsiv_yaki_zminili_svit_n606040
- **ТОП-5 найвідоміших митців України, про яких знає весь світ**
http://24tv.ua/top5_nayvidomishih_mittsiv_ukrayini_pro_yakih_znaye_ves_svit_n605811
- **ТОП-5 унікальних українців**
http://24tv.ua/top5_unikalnih_ukrayintsiv_n605426
- **ТОП-5 українських стартапів, що підкорили світ**
http://24tv.ua/top5_ukrayinskih_startapiv_shho_pidkorili_svit_n604827
- **ТОП-5 унікальних місць України**
http://24tv.ua/top5_unikalnih_mists_ukrayini_n604426
- **ТОП-5 підприємств, якими українці можуть пишатись**
http://24tv.ua/top5_pidprivemstv_yakimi_ukrayintsi_mozhut_pishatis_n604111
- **Топ-5 знаменитостей українського походження**
http://24tv.ua/top5_znamenitostey_ukrayinskogo_pohodzhennya_n603461

«НАМ ПОТРІБНІ КІБОРГИ В ПОЛІТИЦІ»

<http://nv.ua/opinion/vakarchuk/gospodin-prezident-gde-zhe-izmeneniya-v-strane-92986.html>

Сьогодні мене було нагороджено орденом Свободи. Орден вручав президент України Петро Порошенко. Користуючись нагодою, я звернувся до нього з такими словами:

Шановний пане Президенте!

Дякую за цю нагороду. Для мене честь отримати орден від Держави, яку я завжди вважав, вважаю і буду вважати найріднішою у світі. Так, нагороди – це добре. Але, на жаль, одними нагородами не вирішити завдань, які стоять перед нами. 28 січня ми відзначатимемо річницю бою під Крутами. Що спільного між цими українськими захисниками і тими, хто захищає нашу країну, зі зброєю в руках, на Сході сьогодні? І ті, і інші – Герої. Герої вони

тому, що свідомо жертвували найголовнішим, що в них було – своїм життям. Чому агресія ворога захлинулася? Тому, що ці молоді хлопці та й старші чоловіки, готові були вмирати за свою країну. Вони прекрасно розуміли, який вибір роблять. Ніхто з них не аналізував, не прораховував – вони просто жертвували. Тому, вони – Герої.

Ворог, який роз'їдає Україну зсередини – корупція, тотальна несправедливість, невігластво, низький рівень так званої еліти – значно підступніший і небезпечніший, ніж будь-який зовнішній ворог. Щоб перемогти його, теж потрібні герої - герої в українській політиці і владі. На жаль, на сьогоднішній день таких героїв ми не бачимо. Ми бачимо логічні вчинки. Ми бачимо бажання всидіти на двох чи трьох стільцях. Ми бачимо страх: страх втратити посаду, страх втратити добробут, політичний вплив, поставити під удар себе чи свою сім'ю. Ми бачимо часом розумних, але швидше хитрих та цинічних людей, які завжди знаходять логічне пояснення, чому в Україні все не так – винна війна, ціни на нафту, політичні опоненти, минула влада. Ми чуємо і бачимо це кожен день. Але ми не бачимо подвигів. Не бачимо справжніх жертв. Нам не потрібні політики – звичайні люди. Пам'ятаєте захисників Донецького аеропорту – кіборгів? Нам потрібні кіборги в політиці! Сьогодні країну врятують тільки ті, кому будуть ставити пам'ятники після смерті, а не ті, хто будує собі золоті пам'ятники при житті. Чому наші політичні очільники обирають особисте перед державним, спокій і страх за власне майбутнє міняють на політичні компроміси? Де посаджені злочинці? Де реальна зміна правил гри? Взагалі – де зміни в країні?

Я дуже хотів би завершити словами, що країна чекає змін, але правда в тому, що країна від влади вже нічого не чекає. Люди не вірять владі. Не тому, що влада погана. Тому, що влада така як всі. А сьогодні нам потрібні люди, здатні на подвиги, надлюди. Я розумію, що сьогодні зіпсував комусь настрої на цьому нагородженні. Але я говорю ці слова не з бажання облити когось брудом чи отримати політичні дивіденди. Ні влада, ні політична боротьба мене не цікавлять. Я кажу Вам це тому, що мені не байдуже! Не байдужа Ваша репутація, не байдужа репутація країни та її майбутнє. Це моя країна і мені тут жити. Сприйміть, пане Президенте, ці слова серйозно - вони не направлені персонально проти Вас, в них немає спроби заплямувати Вашу особистість. Ці слова спрямовані до всієї української влади. І це не просто мій приватний голос – це, в прямому сенсі, голос народу України. І сприйміть їх сьогодні, бо завтра вже може бути пізно.

Цей орден буде мені нагадувати, що кожного дня, потрібно робити більше для того, щоб твоя країна була вільною. І нагадуватиме, що я сам ще зробив недостатньо для того, щоб наша країна нарешті стала кращою.

*Святослав Вакарчук,
лідер рок-групи «Океан Ельзи»,
композитор, громадський діяч*

Додаток 3.6

Матеріали до інформаційного повідомлення «Метод моральних дилем»

Це метод впливу на екзистенційну сферу особистості. У кожній дитини має накопичуватися досвід соціально корисної поведінки, досвід життя в умовах, що формують елементи плідної орієнтації, високоморальні установки, які пізніше не дозволять йому вести себе непорядно, безчесно. Для цього необхідно організувати роботу над собою – «працю душі» (В. О. Сухомлинський).

В умовах школи корисно розглядати вправи з формування у дітей здатності до вироблення суджень на основі принципу справедливості, ще краще – вирішувати так звані дилеми Л. Колберга.

Метод дилем полягає у спільному обговоренні школярами моральних дилем. До кожної дилеми розробляються питання, відповідно до яких вибудовується обговорення. До кожного питання діти наводять переконливі доводи «за» і «проти». Аналіз відповідей корисно провести за такими ознаками: вибір, цінність, соціальні ролі й справедливість.

Використання моральних дилем як засобу розвитку екзистенційної сфери, безумовно, є продуктивним. За кожною дилемою можливо визначити ціннісні орієнтації людини. Дилеми може створити будь-який учитель за умови, що кожна дилема:

- 1) стосується реального життя дитини;
- 2) за можливості, проста для розуміння;
- 3) є незавершеною;
- 4) містить два чи більше питань морального змісту;
- 5) пропонує на вибір варіанти відповідей, які акцентують увагу на головному питанні: «Як повинен поводитися центральний герой?» Такі дилеми завжди породжують дискусію у класі, коли кожен наводить свої докази, а це дає можливість у майбутньому зробити правильний вибір у життєвих ситуаціях.

Методу дилем відповідає метод самовиховання – рефлексія, що означає процес роздумів індивіда про те, що відбувається у його власній свідомості.

Рефлексія передбачає не тільки пізнання людиною самої себе у певній ситуації чи у певний період, а й з'ясування ставлень до себе оточуючих, а також вироблення уявлень про зміни, які можуть відбутися.

Додаток 3.7

Матеріали до міні-лекції «Гра «Сокіл» («Джура») як стрижень військово-патріотичного виховання дітей та молоді»

(відповідно до Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»), затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 13.06.2012 № 687 зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 276 від 31.03.2014)

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») (далі – гра «Джура») є системною формою позакласної роботи з військово-патріотичного та морально-етичного виховання учнівської молоді, важливим засобом формування патріотичної свідомості, спортивно-оздоровчої роботи.

Метою гри «Джура» є виховання юних патріотів України на засадах національної гідності, високої самосвідомості та активної громадянської позиції, здорового способу життя духовно багатой та фізично розвиненої особистості.

Основні завдання гри «Джура»:

– виховання дітей та молоді у дусі відданості Батьківщині та українському народу через відродження національних і загальнолюдських духовних та моральних цінностей;

– набуття учнями знань, умінь і навичок, необхідних захиснику Вітчизни;

– формування у молоді високих морально-психологічних якостей: добротності, мужності, сміливості, рішучості, відваги, стійкості, наполегливості, дисциплінованості та ініціативності на основі відновлених народних традицій;

– оволодіння учнями основами народної культурної спадщини (пісні, думи, розпис та опорядження житла і сакральних споруд, звичаї, традиції, ритуали і свята);

– впровадження військово-прикладних видів спорту, єдиноборств, верхової їзди на конях, бойових танців, видів спортивної боротьби, народних ігор та забав з метою гартування духу й тіла;

– вивчення народного способу господарювання на землі;

- оволодіння навичками приготування страв народної кухні;
- пропагування та популяризація здорового способу життя;
- зміцнення міжрегіональних зв'язків та дружби дітей і юнацтва;
- організація змістовного дозвілля;
- формування та закріплення основ самоврядування в учнівських колективах.

Учасниками гри «Джура» є учнівська молодь загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів, об'єднана на добровільних засадах у рої, сотні, курені тощо. До складу зазначених утворень входять хлопці та дівчата віком *від 7 до 18 років*.

До складу учасників гри «Джура» приймають за народним звичаєм на загальному зібранні та за згодою батьків після проходження виховного просвітницького курсу підготовки, під час якого відбувається ознайомлення із заповідями, правами та обов'язками учасника гри, набуття необхідних знань з історії України, літературно-пісенної творчості, про народних героїв тощо.

Учасники гри «Джура» поділяються на *козачат* (молодші школярі віком 7–10 років), *джур козацьких* (школярі середніх класів віком 11–15 років), *молодих козаків* (школярі старших класів віком 16–18 років). У грі «Джура» можуть брати участь особи старші 18 років у статусі «Козак-наставник», які залучаються до виховної роботи з молоддю.

Основою організації гри «Джура» є козацьке самоврядування: добровільне об'єднання учасників для виконання завдань гри у рій (клас, гурток тощо), сотню (паралель класів), курінь (навчальний заклад). За потреби можуть створюватися ширші об'єднання: районне (полк), обласне (паланка), всеукраїнське (кіш).

Загальне керівництво грою «Джура» здійснює Міністерство освіти і науки України.

Ідейні засади гри «Джура» виходять із лицарського покликання «Служіння Богові, Батьківщині, ближнім»:

- вірність Богові та Україні – мудрість;
- допомога ближнім (люби ближнього свого, як самого себе) – відвага або мужність;
- дотримання кодексу лицарської честі (козацького Звичаю) – шляхетність.

Гра «Джура» проводиться у *три етапи*. I (районний, міський), II (обласні, Київський міський), III (Всеукраїнський) етапи проводяться щорічно, починаючи з 2015 року.

Заходи в межах гри «Джура» проводяться протягом року відповідно до річного плану роботи навчального закладу.

До програми I, II та III етапів гри «Джура» належать такі види змагань (конкурсів, вікторин):

- конкурс «Візитка рою»;
- брейн-ринг (за зразком гри «Що? Де? Коли?»);
- вікторини з історії України, зокрема з історії Збройних Сил України та історії козацтва;
- конкурси на кращу пісню, рукописну газету, кінофільм чи відеофільм про гру «Джура» та заходи в межах гри;
- змагання на туристській смузї перешкод, спортивного та туристського орієнтування;
- конкурс технічної творчості;
- огляд якості (рівня) початкової військової підготовки;
- стройовий впоряд – особиста підготовка та дії в складі рою;
- військово-тактична підготовка у формі теренової гри на місцевості з використанням елементів страйкболу;
- фізична підготовка – крос, плавання, метання гранати, лазіння по канату або жердині, згинання і розгинання рук в упорі, опорний стрибок через «коня» тощо;
- медична підготовка – надання долікарської допомоги;
- цивільна оборона – виконання нормативів щодо роботи зі спеціальними приладами та користування індивідуальними засобами захисту, гасіння умовної пожежі та рятувальні роботи;
- комбіновані військово-спортивні та туристські естафети.

Напрями роботи в роях:

- навчання і фізичне загартування членів рою під час занять у гуртках, творчих об'єднаннях у навчальних закладах, за місцем проживання, в оздоровчих закладах;
- щорічні огляди військово-спортивної підготовки, патріотичного та духовного виховання козачат, джур козацьких і молодих козаків шляхом проведення змагань, зльотів, конкурсів за окремими умовами;
- туристські спортивні походи (пішохідні, кінні, лижні, велосипедні, водні), історико-краєзнавчі експедиції;
- виконання добродійних завдань під гаслом «Добре діло» на засадах козацького лицарства;
- участь в екологічних акціях та акціях милосердя, культурно-просвітницьких заходах;

- ведення колективного щоденника «Добрі справи»;
- навчання за розпорядком дня «День козака»;
- навчання та тренування в гуртках і секціях традиційних народних єдиноборств, козацьких бойових мистецтв, військового впоряду, туристської підготовки, розучування народних обрядів;
- вивчення народної культури, педагогіки та моралі; співпраця з дитячими й молодіжними організаціями України та зарубіжжя.

На всіх етапах гри «Джура» обов'язковим є конкурс на кращий звіт про добродійні справи під гаслом «Добре діло», що виконувались відповідно до ідейних принципів козацького лицарства.

Педагог-вихователь рою та козак-наставник, що призначаються керівником навчального закладу за їхньою згодою, відповідно до плану навчально-виховних заходів проводять заняття і тренування з козачатами, джурами козацькими і молодими козаками. В основі змісту занять лежать духовний розвиток та фізичне загартування, що реалізується у формі конкурсів, оглядів, естафет, змагань, вікторин тощо.

У межах етапів гри «Джура» проводяться конференції, круглі столи, диспути, зустрічі з ветеранами Збройних Сил України, представниками козацьких громадських організацій, краєзнавцями та іншими.

Детальнішу інформацію можна знайти за адресою: www.dzhura.org.ua.

Додаток 3.8

Довідково-інформаційні матеріали про найвідоміші винаходи українців

Пилип Орлик – автор першої у світі Конституції (Конституції прав і свобод війська Запорізького, 5.04. 1710 р.). У США Конституцію прийняли в 1787 р.

Петро Прокопович – винахідник першого рамкового вулика (1814 р.). Україна впевнено зберігає місце в трійці світових лідерів із виробництва меду, 1853 р.)

Ігнатій Лукасевич, Ян Зех – винахідники першої газової лампи (м. Львів). Цього ж року у львівському шпиталі була проведена перша хірургічна операція при освітленні газовою лампою.

Микола Бенардос (1842–1905) – винахідник електричного дугового зварювання. За своє життя здійснив 196 винаходів у різних галузях, побудував багато механізмів і винаходів (кондиціонер, каструля-швидковарка, пральна машина тощо). Учений подарував світові першу стоматологічну пломбу.

Олександр Шукарьов – зачинатель створення кібернетики як науки.

Сергій Лебедєв – координатор створення першого в Європі комп'ютера – МЕОМ (1950 р.).

Іван Сікорський – винахідник вертольотів. Під керівництвом Сікорського були створені літаки «Гранд», «Ілля Муромець», побудовано 75 чотиримоторних бомбардувальники.

Хто з українців став лауреатом Нобелівської премії?

1908 – Ілля Мечніков – знаменитий бактеріолог й імунолог. Народився на Харківщині. Учений був лауреатом Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини разом з Паулем Ерліхом за дослідження імунології.

1952 – Зельман Ваксман – уроженець м. Нові Прилуки. Нобелівську премію як учений США отримав у галузі медицини за відкриття стрептоміцину – першого антибіотика, ефективного під час лікування туберкульозу.

1966 – Шмуель Агнон – народився в м. Бучач Тернопільської обл. Премія в галузі літератури була присуджена йому за глибоке оригінальне мистецтво розповіді, навіяне єврейськими народними мотивами.

1971 – Саймон Кузнець – уроженець Харкова. Удостоєний премії як американський учений у галузі економіки за емпірично обґрунтоване пояснення економічного росту, яке призвело до нового, більш глибокого розуміння як економічної й соціальних структур, так і процесу розвитку.

1981 – Роальф Гофман – уроженець Львівщини. Учений вважається провідним американським спеціалістом у галузі органічної і квантової хімії. Нобелівську премію отримав спільно з Кенеті Фукуї за розробку теорії протікання хімічної реакції.

1992 – Георгій Шарпак – народився на Рівненщині. Нобелівську премію отримав за розробку детектора елементарних часток.

Додаток 3.9

Матеріали до інформаційного повідомлення «Маніпуляція як загорода у національно-патріотичному вихованні»

Слово «маніпулювання» або «маніпуляція» бере своє походження від латинського слова «manipulare» і у своєму початковому значенні тлумачилось, як «управляти» у позитивному розумінні: управляти з розумінням справи, надавати допомогу й т. ін.

У сучасній літературі під «маніпулюванням» розуміють мистецтво керувати поведінкою й мисленням людей за допомогою цільового впливу на суспільну свідомість. Звідси, термін «маніпуляція» трактується як вид соціально-психологічного впливу, за якого майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження у психіку адресата цілей, бажань, намірів, ставлень чи установок, що не збігаються з тими, які наразі адресат має.

Узагальнена типологія маніпуляцій виглядає так:

- маніпуляція любов'ю;
- маніпуляція мотивами;
- маніпуляція страхом;
- маніпуляція почуттями (провини, гордості, жалості, обов'язку тощо);
- маніпуляція невпевненістю у собі.

Маніпуляція на мотивах людини подібна грі на арфі. Можна зачіпати різноманітні струни – наприклад, самолюбство, жадібність, страх, заздрість тощо. При цьому маніпулятор може зачепити будь-яку струну, використовуючи найрізноманітніші прийоми. Розглянемо найбільш поширені з них:

- уводять нові терміни й образи, якими описують те, що відбувається. При цьому пропагандисти використовують мовні прийоми (фонетичні й лексичні), а також наявні у суспільстві забобони й хибні судження, щоби надати позитивного чи негативного забарвлення певним явищам чи групам людей. За допомогою цього вдається виставити протилежну сторону в принизливому вигляді – наприклад, знелюдити її, дорівнявши до тварини чи рослини («укропи», «укри», «жидобандери») або замінити суть видимістю сутності;

- зловживають статистикою. Якщо у людини добра пам'ять і гострий язик, вона здатна нівелювати будь-які аргументи цифрами. Однак, не кожен пересічний громадянин може швидко рахувати й оцінювати, так що в підходящому контексті статистика стає сильною зброєю – особливо соціологічна, яка, на додачу, посиляється на думку більшості (інколи цей прийом називають *«псевдоістинна маячня»*, коли свідомо наводяться певні цифри у зовсім іншому контексті – «17 млн. рос. в Україні» замість правдивої цифри 17,3% від загального населення України);

- змінюють черговість подій. Маніпулятори обирають з усього ряду подій ті, які виглядають для них найбільш вигідними. Під час інформаційної війни медіа переповнені брехливими інформаційними приводами й ігнорують (перекручують) одні події на догоду іншим. Так через ЗМІ підтримується високий градус напруги навколо потрібної теми;

- посилаються на анонімні джерела. Маніпулятори користуються «зливами» інформації – як правдивими, так і надуманими. Робиться це для того, щоби надати деяким твердженням більшої достовірності: розкривають інформацію, начебто доступну одиницям, що втягує людину в те, що відбувається. Тим більше, що люди почасти не вірять заявам офіційних осіб і у всьому шукають приховані смисли («джерело в органах влади»;

- дають висловитися експертам. В очах звичайних читачів, слухачів і глядачів експерти володіють доступом до особливих, унікальних знань – ким би ці експерти не були. Як і посилання на витoki інформації, це ще один спосіб надати судженню більш високої достовірності;

- занурюють у легкий транс. Звуковий і відеоряд можуть присипати свідомість й відкривати підсвідомість, через що ви перестаете сприймати інформацію критично. Це справедливо навіть у тому випадку, якщо радіо чи телевізор працюють лише фоново («розіп'яті хлопчики»);

- залякують альтернативним сценарієм. Інколи простіше не видумувати свої чесноти на порожньому місці, а шукати недоліки у супротивника. Виходить часткова правда: «Так, зараз усе не дуже добре, однак може бути ще гірше». Це є дієвим, тому що більшість людей готові задовольнятися малим – аби тільки не стало зовсім погано (У «ЛНР» немає субсидій й нічим заплатити за газ?! – «А ви в Укропії давно усі вимерзли...»).

Дослідник когнітивної психології Гаррі Франкфурт наголошує, що слід пам'ятати про те, що: «Наші дні – золотий вік маячні. Інтернет пересичений неперевіреною і брехливою інформацією. Багато людей озвучують безліч тверджень, абсолютно не турбуючись про їх істинність, вводячи при цьому в оману сотні тисяч людей по усьому світу».

Чому маніпулювання спрацьовує?

Людині важливо усвідомлювати себе частиною суспільства й звірятися з думкою більшості. Через ЗМІ можна нав'язати будь-яку точку зору під виглядом думки більшості. Люди, які дотримуються інших поглядів, боятимуться висловитися, якщо вирішать, що з ними мало хто зголоситься – хоча насправді більшість може погоджуватися саме з ними. Окрім того, людині необхідна система координат – вона не може жити у непевності. Преса створює ілюзію цільної картини світу й пояснює усі події, не виходячи за її межі. У все, що цьому не суперечить, легко вірять. Тут виникає й підґрунтя для конспірології: не всі події можна легко пояснити збігом

обставин, мотиви людей не завжди прозорі, тому простіше звести усе до змови.

Що таке пропаганда?

Пропаганда (лат. *propaganda* – підмет поширенню, від *propago* – «поширюю»):

– поширення політичних, філософських, наукових, художніх та інших поглядів та ідей з метою їх впровадження в суспільну свідомість і активізації масової практичної діяльності;

– у сучасному політичному дискурсі розуміється як відкрите поширення поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей для формування суспільної думки чи інших цілей, що переслідують пропагандисти.

Основні елементи процесу пропаганди: її суб'єкт (соціальна група, інтереси якої виражає пропаганда), зміст, форми і методи, засоби або канали (радіо, телебачення, друкована продукція, система лекцій тощо), об'єкт (аудиторія або соціальні спільності, яким адресована пропаганда). Вирішальним для розуміння процесу пропаганди є соціальні інтереси її суб'єкта, їх співвідношення з інтересами суспільства в цілому і окремих груп, до яких звернена пропаганда. Це визначає її зміст і робить істотний вплив на вибір форм, методів і засобів пропаганди.

Якою б яскравою і професійною не була пропаганда, будь-яка людина може їй протистояти. Нам по силах уважніше ставитися до щоденної інформації, яку отримуємо з різних джерел. Найкоротший шлях вберегтися від небезпечної довірливості – відмовитися від блискавичних необдуманих висновків на користь більш зважених. Слід виробити у себе звичку хоч на хвилю замислюватися над гаслами і твердженнями і завжди задавати собі запитання: «Як би це можна було б спростувати?» і «Кому це вигідно?».

Приклади маніпуляції й пропаганди:

1. Журнал «ЛНР» для дітей «Ввічливі чоловічки»

(Відсканована версія журналу опублікована у блозі [colonelcassad](https://colonelcassad.com)).

https://lenta.ru/news/2016/02/17/polite_people/

Головний редактор видання Сергій Колесников основною метою журналу називає духовно-патріотичне виховання підростаючого покоління («...щоб діти вирости «мальчишами-кібальчишами», людьми без страху, без докору, ввічливими, відкритими, захисниками своєї землі, своїх близьких, чесними й благородними»).

Головред відзначає, що він наслідує радянський журнал «Веселі картинки», а отже, окрім казок, журнал знайомить дітей з героями й відомими людьми Луганщини і підкреслює, що, «на відміну від України, журнал не несе ненависті до інших національностей і культур, а спрямований виключно на виховання патріотизму й любові до Батьківщини».

Насправді журнал повністю пропагандистський. Основою його змісту є історія про чудовиськ з іменами «Великий Свин», «Жадібний Кролик» і «Гидкий Турчин», які засіяли країну «Шарвар» «пеклунським укропом» на кошти Фашистона.

Також там є розмальовка на якій президент Росії Володимир Путін зображений у ролі тата, повно символіки республіки «ЛНР» і казка про «ввічливих чоловічків» тощо.

Тираж видання, яке виходитиме щомісяця, 1 тисяча екземплярів.

2. Піонери у «ДНР»

<http://www.youtube.com/watch?v=Z4CFqPEp2qA;>

<https://lenta.ru/news/2015/12/18/immerbereit/>

3. Дитячий військовий парад у Ростові-на-Дону

<https://www.youtube.com/watch?v=soN2nq4anSc>

Четвертий день

Сесія 10. УЧАСТЬ ДІТЕЙ У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА ЯК ВИЯВ ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ

Привітання/презентація мети і завдань четвертого дня роботи (5 хв)

Тренер пропонує учасникам привітати один одного словами:

*Ми сонцю скажем «Здрастуй!»
І небу скажем «Здрастуй!»
Хай тренінг буде плідним,
А день цей буде ясним!*

Тренер повідомляє мету і завдання четвертого дня тренінгу і запрошує до роботи.

Робота в групах. Вправа на самомотивацію «Рецепт гарного дня» (15 хв)

Мета: сформувати позитивний заряд і налаштувати учасників на активну індивідуальну і групову роботу.

Обладнання: чотири рецепти незвичайних страв.

Хід проведення:

Тренер готує картки з рецептами апетитних страв, що складаються з 5–6 інгредієнтів. Учасники об'єднуються у групи за допомогою назви страви і отримують її рецепт. Завдання учасників – упродовж 7 хв скласти рецепт гарного тренінгового дня, зберігши структуру рецепту і співвідношення об'ємів/маси інгредієнтів, та презентувати його групі. Рецепт має бути підсумком колективної творчості й влаштовувати усіх членів групи.

До уваги тренера!

До складу рецепту може входити будь-що. Клаус Фопель наводить як приклад такий рецепт: «Беремо 20 цікавих учасників, кілограм відповідальності, сто грамів досвіду, ретельно приправляємо усе це цікавістю, додаємо трішечки духу суперечності й вміння спіймати ідею...»

Міні-лекція «Участь у житті суспільства як вияв найкращих інтересів дитини» (15 хв)

Мета: ознайомити учасників тренінгу із сутністю принципу «Участі дітей», основними положеннями Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей в житті суспільства; розкрити сходинки участі та етапи її формування.

Обладнання: тематична РР-презентація, відеоматеріали про ДГО.

Хід проведення:

Тренер презентує учасникам матеріали з проблеми, коментуючи кожен слайд. Інформація, що потребує додаткового осмислення, уточнюється й доповнюється під час обговорення. Особлива увага приділяється ролі дитячих громадських організація у патріотичному вихованні.

Тренер зазначає, що:

- дитина визнається здатною формулювати й висловлювати думки, брати участь у прийнятті рішень і впливати на події, **бути партнером** у процесах соціальних перетворень і побудові демократії (*статті 12 і 13 Конвенції ООН про права дитини*);
- участь – фундамент набуття життєвого досвіду; це розвиток, засіб впливу і змін, засіб особистісного самовираження, вияв небайдужості до долі держави, людства. Діти хочуть брати участь; це їхня соціальна потреба;
- принцип участі має два змістові складники: участь у прийнятті рішень стосовно себе, свого життя й участь у житті суспільства;

До уваги тренера!

Участь дітей в житті суспільства – це добровільні, спільні з однолітками та дорослими на засадах партнерства соціально значущі дії осіб до 18 років відповідно до їхньої соціальної зрілості, результатом яких стають: опанування демократичними нормами, правилами та процедурами, культурою діалогу; вміння сприяти покращенню суспільного життя; спільного прийняття суспільно значущих рішень; формування громадянської відповідальності тощо

– участь у житті суспільства реалізується через право бути членом дитячого громадського об'єднання (*з 6 років*), участь у діяльності органів учнівського самоврядування, участь у соціально значущих, патріотично спрямованих проектах;

– у центрі уваги має перебувати не вияв активності юного патріота-громадянина, а *процес формування його готовності до участі*;

– *етапами процесу участі є*: інформування дитини про сутність і форми участі та її значення для особистісного розвитку; формування ціннісного ставлення до участі; виконання разових громадських доручень; розвиток умінь висловлюватися, аргументувати власні погляди; вироблення умінь аналізувати, оцінювати власну діяльність і робити відповідні корективи; розвиток умінь прогнозувати й планувати участь на засадах партнерства; вироблення вмінь працювати в команді, розвиток ефективної комунікації, ведення переговорів, компромісного ухвалення рішень тощо; реалізація організаторських і виконавчих здібностей в різних програмах, проектах.

Тренер представляє *форми участі* (див. Додаток, слайдові презентації).

Повідомлення-презентація «Роль дитячих громадських організацій у національно-патріотичному вихованні» (10 хв)

Тренер презентує *роль дитячих громадських організацій у процесі національно-патріотичного виховання*. Повідомлення тренера супроводжуються демонструванням відеороликів дитячих громадських організацій. Зокрема, тренер презентує таку патріотичну ініціативу Пласту, як створення Патріотичного календаря «Ніхто, крім нас».

До уваги тренера!

Розглядаючи патріотичний календар, тренер звертає увагу на висловлювання пластунів – учасників АТО:

Захищати свою родину, свій спосіб життя і свою країну – справа кожного чоловіка. Справжнє українське військо не створить ніхто, крім нас (Олег Снігур).

Війна колись скінчиться, а люди лишаться. І їм треба буде дивитися в очі батькам, друзям, жінкам. Треба буде дивитися в очі своїм дітям. Саме так і саме з них починається Батьківщина. Душу – Богові, життя – Батьківщині, честь – нікому (Олександр Лінчевський)

Після презентації відбувається обговорення.

Запитання для обговорення:

– Хто з учасників тренінгу був членом дитячої громадської організації?

– З якими дитячими громадськими організаціями ви співпрацюєте/співпрацювали?

– Що, з досвіду роботи, дає дитині участь у громадському об'єднанні?

– Що може шкодити ефективній діяльності дитячих громадських об'єднань? Які на сьогодні існують проблеми в діяльності дитячих громадських організацій?

Вікторина «Участь дітей у житті суспільства як вияв патріотизму» (5 хв)

Мета: закріпити знання учасників щодо участі дитини в житті суспільства як прояву її патріотичної позиції.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам запитання вікторини. За правильні відповіді учасники отримують символічні винагороди.

Орієнтовні запитання вікторини:

1. Який міжнародний документ закріпив нове сприйняття дітей як партнерів дорослих? (*Конвенція ООН про права дитини*).

2. У якій діяльності може реалізуватися право дітей на участь у житті суспільства? (*діяльності дитячих громадських організацій; органів учнівського самоврядування; соціально значущих проектах, програмах*).

3. Скільки сходинок участі визначив Р. Харт? (*вісім*).
4. Які сходинки називаються «неучастю»? (*перша-третья*); власне участю? (*сьома-восьма*).
5. Як називається восьма сходинка участі? (*рішення приймаються з ініціативи дітей у партнерстві з дорослими*).
6. З якого етапу починається процес формування готовності дітей до участі? (*інформування дитини про сутність, форми участі, значення участі для дитини*).
7. З якого віку дитина може бути членом дитячої громадської організації? (*з 6 років*).
8. З якого віку дитина має право створити дитячу громадську організацію? (*з 15 років*).
9. Які дитячі громадські організації мають досвід патріотичних дій, патріотичного виховання? (*Національна організація скаутів України (НОСУ), Національна скаутська організація ПЛАСТ, Всеукраїнська дитяча скаутська організація «Січ», Асоціація гайдів України, Всеукраїнський дитячий рух «Школа безпеки», ВДС «Екологічна варта», Всеукраїнське патріотичне об'єднання «Майбутнє України» та інші*).

Індивідуальна робота. Вправа «Кроки моєї участі» (40 хв)

Мета: стимулювати учасників до проектування і планування власних патріотичних дій після закінчення тренінгу.

Обладнання: папір А-4, ручки.

Хід проведення:

Учасникам пропонується пригадати перебіг роботи на тренінгу, актуалізувати отриману інформацію і спланувати п'ять своїх основних дій, які вони зроблять після повернення з тренінгу для підвищення ефективності патріотичного виховання. Наробки презентуються у великому колі й обговорюються.

Вихідне анкетування учасників (20 хв) (див. Додаток)

Підбиття підсумків роботи тренінгу. Вправа «Рушник у дорогу» (40 хв)

Мета: завершити тренінг на високій позитивній ноті, мотивувати до активної посттренінгової діяльності з проблеми.

Обладнання: паперовий рушник, стікери жовто-блакитного кольору, мелодія пісні «Про рушник».

Хід проведення:

Тренер. Щоб вдало і легко стелилася дорога патріотичного виховання кожного учасника, щоб була ця діяльність успішною, загантуємо рушник двома кольорами: блакитний – «мої знання», жовтий – «мої емоції».

Тренери простеляють паперову заготовку рушника на долівку у великому колі й пропонують учасникам «на щастя й на долю» вишити його своїми враженнями і побажаннями. Для цього учасникам слід сформулювати відповіді на два запитання:

- Що нового додалося до мого професійного бачення? (знання – блакитний колір);
- З якими враженнями й емоціями я повертаюсь додому? (емоції – жовтий колір).

Учасники записують на стікерах ключові «магічні» слова своїх повідомлень, озвучують їх і прикріплюють на рушник, створюючи жовто-блакитний візерунок.

Тренер може підсумувати вправу словами учасника бойових дій, пластуна Олега Вдовяка:

«Кожен українець зобов'язаний зробити свій вчинок задля нашої перемоги, задля Батьківщини. Не думаймо, що ми нічого не змінимо, а будьмо впевнені: наші зусилля не марні. Байдужість вбиває. Маленької допомоги не буває».

Завершення тренінгу. Вручення сертифікатів. Вправа «Від серця до серця» (1 год)

Мета: позитивне завершення роботи, насаження на вияв бажання здійснювати патріотичне виховання з дітьми та учнівською молоддю.

Хід проведення:

Учасникам пропонується стати у велике коло і побажати щось приємне своєму сусідові, який стоїть ліворуч. Вербальний посил супроводжується покладанням лівої руки на плече сусіда, а правої – на власне серце. Таким чином знову утворюється «сердечно центроване коло», як і на початку тренінгу.

ДОДАТКИ

(четвертий день)

Додаток 4.1

Матеріали до повідомлення-презентації «Роль дитячих громадських організацій у національно-патріотичному вихованні»

Досвід дитячих громадських організацій щодо національно-патріотичного виховання

Значне місце в системі патріотичного виховання дітей та молоді посідає **Національна організація скаутів України (НОСУ)**. Вона представляє Україну у Всесвітній організації скаутського руху, володіє унікальним досвідом розвитку Скаутського руху у пострадянських країнах, де скаутський метод виступає як новаторський, а цінності скаутингу входять у життя разом з новим досвідом демократичних перетворень. У змісті діяльності НОСУ чільне місце відведено проектам та програмам саме патріотичного спрямування: «Козацькими шляхами», «Дякуємо за перемогу», «Зробимо Україну чистою», «Символи Батьківщини руками дитини».

Багаторічний досвід роботи щодо формування патріотизму у дитячому середовищі має **Національна скаутська організація «ПЛАСТ»**. Пласт є найбільшою скаутською організацією України: 121 осередок. Організація розгорнула діяльність у 22 областях України. Щодо вікового складу членів цієї організації, то Пласт об'єднує дітей різного віку – від наймолодших шестирічних пластунів до найстарших пластунів-сеньйорів, які допомагають у виховній практиці.

Діяльності Пласту притаманна систематичність у напрямі формування патріотизму. Під егідою Пласту щороку відбуваються акції патріотичного змісту: спортивні змагання «Спартакіада», програма-проект «Велика гра», змагання з пішого мандрівництва «Стежками героїв» та «Осінній рейд», фестиваль пластової творчості «День пластуна», мистецький фестиваль «Орликіада» та інші. Загальним очікуваним результатом такої діяльності є формування у вихованців Пласту поваги до свого краю, любові до природи, мистецтва України у площині світових вимірів. Згадаємо й щорічну міжнародну скаутську акцію «Вифлеємський вогонь миру», що охоплює десятки тисяч українців ідеєю миру і допомоги іншим.

Навколо проблеми патріотичного виховання концентрується діяльність Всеукраїнської дитячої скаутської громадської організації **Асоціація гайдів**

України. Мета організації полягає у сприянні розвитку та формуванню соціально зрілої жіночої особистості як у її власних інтересах, так і в інтересах держави. Асоціацією гайдів України розроблено освітні програми, змістово споріднені ідеєю патріотичного виховання: «Пишайся своєю країною», «Навчись і зроби», «Вдосконалюй світ» тощо.

Ініціативністю щодо пропагування ідеї патріотизму та пошуку ефективних шляхів реалізації провідних завдань патріотичного виховання відзначається діяльність **Всеукраїнської дитячої скаутської організації «Січ»**. Січ – неполітична виховна громадська організація, в якій діти і молоді люди виховуються християнами, лицарями, гідними громадянами України, відповідальними за власний розвиток. Провідна мета діяльності дитячої скаутської організації «Січ» полягає у цілісному фізичному, розумовому, емоційному, соціальному та духовному розвитку дітей і молодих людей, їхньому лицарському самовихованні християнами, національно свідомими, відповідальними громадянами, патріотами України. Нині «Січ» налічує близько 2000 членів віком від 6 до 60 років у 18 регіонах України. Щороку Товариство проводить десятки січових таборів, інших заходів.

Куратори січового руху в Україні скеровують діяльність членів організації на збереження та відтворення концептуальних ідей козацької педагогіки через провадження відповідної діяльності, зокрема проведення низки заходів: «Козацька толока», «День Збройних Сил України», «День Державного прапора», «1939–1945 ніколи знову» тощо.

Активним членом мережі дитячих громадських організацій, що спрямовують свою активність на формування патріотизму, є **Всеукраїнський дитячий рух «Школа безпеки»**. ВДГР «Школа безпеки» є однією із наймасовіших організацій України, діяльність якої передбачає: виховання у дітей та підлітків свідомого ставлення до питань особистої і колективної безпеки, до власного здоров'я; сприяння набуттю умінь виживання в екстремальних ситуаціях; пропагування професії рятувальника. Наскрізною ідеєю більшості заходів, що проводить ВДГР «Школа безпеки», є формування особистості-патріота своєї держави. Серед заходів Школи безпеки можемо виокремити Всеукраїнський конкурс «Безпека в житті – життя – у безпеці», основне завдання якого акумулює питання формування у дітей та учнівської молоді культури безпечної життєдіяльності, патріотичного виховання; популяризації здорового і безпечного способу життя; привернення уваги громадськості до проблеми безпеки людини та гарантування безпечної життєдіяльності дітей в умовах сьогодення, розвитку творчого потенціалу та виявлення і підтримки талановитих і обдарованих дітей. У практиці діяльності ВДГР «Школа безпеки» є досвід проведення

проектів, програм, польових таборів, навчально-тренувальних зборів, в яких відпрацьовуються практичні уміння діяти в екстремальних ситуаціях, навички рятування і надання першої медичної допомоги.

На базі загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів запроваджено понад 7 тисяч гуртків «Школа безпеки». ВДГР «Школа безпеки» пишається своїми вихованцями, адже може навести понад 30 прикладів героїзму (рятування життя інших людей) дітей-членів Руху.

Заслуговує на увагу й досвід **Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта»** щодо національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта» визначається широкомасштабністю діяльності, адже її представництва наявні у 25 регіонах України (створено обласні організації Спілки). Загалом діє 225 осередків місцевого рівня (районні, міські, селищні, сільські), які об'єднують 40000 членів організації.

З метою впровадження реальних практик формування патріотизму у процесі виховання дітей та молоді, формування громадянської ідентичності, відчуття належності до рідної землі, народу дітьми у співпраці з дорослими розроблено програму «Екологічний форум дітей та молоді України». Мета – виховання дітей та молоді справжніми патріотами держави через формування досвіду громадянської поведінки та залучення їх до реальної участі у природоохоронній роботі. Програма діє з 2010 року, рівень охоплення – всеукраїнський, кількість дітей, що залучені до діяльності – понад 9000 осіб.

Унікальним щодо формування патріотизму є досвід діяльності **Всеукраїнського патріотичного об'єднання «Майбутнє України»**. Виховання молоді на засадах патріотизму і загальнолюдських моральних принципів, підготовка юнаків до служби у Збройних силах України, запобігання і профілактика підліткової злочинності, наркоманії і алкоголізму, руйнуванню культу кримінального способу життя у молодіжному середовищі – провідні завдання ВДПО «Майбутнє України».

Осередки об'єднання створені в 17 областях України. У складі об'єднання функціонує понад 50 клубів та центрів патріотичного виховання молоді, в яких сьогодні займається близько 12 000 дітей та підлітків. Уже 15 років у складі ВДПО «Майбутнє України» працюють клуби «Юний десантник» і «Сатурн» (м. Житомир), ЦВМ «Вулкан» (м. Черкаси), ВПК «Перевал» (м. Світловодськ), ВСК «Блакить» (м. Свердловськ), «Школа мужності» (м. Київ) і багато інших. Щороку близько 300 вихованців військово-патріотичних клубів направляються військкоматами для проходження служби у частини спеціального призначення, прикордонні, аеромобільні війська. Командування Збройних сил України неодноразово

висловлювало подяку керівництву військово-патріотичних клубів за відмінну підготовку вихованців. За роки роботи в регіональних осередках ВДПО «Майбутнє України» пройшли підготовку понад 100 тисяч юнаків і дівчат.

У діяльності ВДПО «Майбутнє України» відстежується й психологічний складник процесу формування патріотизму. Зокрема, вихованці постійно спілкуються з настоятелями храмів, допомагають в упорядкуванні церков. Постійно діє програма «Дорога до храму». У межах програми «Кров, сльози та реальність афганської війни», члени організації підтримують зв'язок з ветеранами-афганцями. Осередки об'єднання надають шефську допомогу інвалідам і сім'ям загиблих. Досвід ВДПО «Майбутнє України» наповнений розробленням та реалізацією виховних і соціальних програм, що містять консультативні, інформаційні та благодійні заходи для молоді із соціально незахищених родин, дітей з особливими потребами (дітей-інвалідів), дітей військових, батьки яких загинули під час виконання службових обов'язків.

Вагомим досвідом щодо втілення пріоритетних складників національно-патріотичного виховання відзначається діяльність **дитячих об'єднань самоврядування**. Зокрема, у 23 регіонах України, у дитячих об'єднаннях учнівського самоврядування реалізуються тематичні проекти, спрямовані на виховання патріотизму підрастаючого покоління: «Рушник єднання» (Херсонська область), «Гімн єднає нас» (Полтавська область), «Я – українець і цим пишаюся» (Івано-Франківська область), «Україна – одна єдина», (Закарпатська область), «Слава Україні» (Рівненська область) тощо.

Наразі активно реалізуються проекти, спрямовані на підтримку української армії, поранених військовослужбовців, турботу про сім'ї переселенців зі Сходу країни та АР Крим. Це, зокрема, такі проекти: «Спільними зусиллями» (Чернівецька область), «Захисти Волинь – збережи Україну» (Волинська область), «Діти Київщини воїнам АТО» (Київська область), «Тепло сердець – захисникам Вітчизни» (Закарпатська область), «Ім'я героя на карті України» (м. Київ), «Бійцям східного фронту – тепло дитячих сердець» (Кіровоградська область) та інші.

Отже, встановлено, що проблемою формування патріотизму у дитячому середовищі опікуються такі дитячі громадські організації України: Національна організація скаутів України (НОСУ), Національна скаутська організація ПЛАСТ, Всеукраїнська дитяча скаутська організація «Січ», Асоціація гайдів України, Всеукраїнський дитячий рух «Школа безпеки», ВДС «Екологічна варта», Всеукраїнське патріотичне об'єднання «Майбутнє України» та інші.

Анкета учасника тренінгу

Заповніть, будь ласка, цю анкету. Ваші щирі і точні відповіді допоможуть в організації наших майбутніх зустрічей. Дякуємо Вам за спільну роботу.

Організатори тренінгу

1. Як Ви оцінюєте тренінг загалом? (1 — погано, 5 — відмінно):
1; 2; 3; 4; 5*

2. Які сесії, активності тренінгу були, на Вашу думку:

а) найбільш вдалими _____

б) найменш вдалими _____

3. На які питання Ви не отримали відповіді (якщо можливо, зазначте причину цього)?

4. Вкажіть відсоток наданої інформації, яка була для Вас новою: 100; 80; 60; 40; 20; 0*.

5. Оцініть рівень змін, що відбулися, у Ваших уявленнях з теми патріотичного виховання (1 — низький, 5 — високий)

1; 2; 3; 4; 5*

6. Оцініть роботу педагогів-тренерів і поясніть свою оцінку:

1; 2; 3; 4; 5*

7. Ваші пропозиції щодо покращення тренінгу

Щиро вдячні за відданість справі патріотичного виховання!

ГЛОСАРІЙ

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої національно-патріотичної самосвідомості, почуття вірності, любові до України, турботи про благо своєї нації.

Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе. Базовими складниками почуття патріотизму є: любов до України, що насамперед виявляється в історичній пам'яті; діяльнісна відданість Батьківщині; суспільно значуща цілеспрямованість; гуманістична моральність; готовність до самопожертви; почуття власної гідності.

Військово-патріотичне виховання – складник патріотичного виховання, яке має за мету забезпечити активну участь громадян у збереженні безпеки України від зовнішньої загрози й зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України.

Виховання – цілеспрямований процес створення соціальних умов (матеріальних, духовних, організаційних) для гармонійного розвитку особистості як суб'єкта, оволодіння нею сучасною культурою.

Виховна взаємодія – процес спрямованого впливу суб'єктів виховання один на одного, їхній взаємозв'язок, взаємозумовленість, взаємообмін.

Гідність – ціннісне переживання особистістю самої себе як результат самоповаги за набуті духовно-моральні якості, що викликають повагу інших, і визнання яких особистість за необхідності відстоює у процесі власної життєдіяльності.

Громадянськість – це ціннісне ставлення до держави, що виявляється у дотриманні законів та обов'язків громадянина, повазі й дотриманні прав людини, переконаності у необхідності демократії, впевненості у своїй спроможності впливати на життя суспільства, вмінні співпрацювати з владою, впливати на неї та контролювати її, громадянській активності, мужності, гідності.

Національний ідеал – ідеальний образ українця з певним суспільно значущим способом мислення та відповідними якостями, який спроможний використати їх як засіб для поліпшення свого життя і життя інших.

Національна самобутність – національна неповторність, оригінальність, яка проявляється окремою особистістю чи групою у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, прагненнях, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки.

Національно-культурна ідентичність особистості – це уподібнення окремої особистості з певною нацією на основі оволодіння сукупністю національних та культурних цінностей, почуттів, уявлень, поглядів, ідей, зразків поведінки, завдяки яким індивід усвідомлює свій історично зумовлений соціально-культурний локалітет у системі людства.

Національна самосвідомість – ставлення особистості до самої себе, яке ґрунтується на ідентифікації особистості з народом України, незалежно від свого етнічного походження. Передбачає любов до свого народу, віру в його духовні сили і майбутнє, готовність до праці на користь народу; знання та уміння осмислювати його моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; передбачає систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, звичками, знаннями, відповідальністю перед своїм народом.

Національно-патріотичні цінності – основа для виникнення і морального прийняття рішень в інтересах народу, нації, держави; кінцева мета, якої прагне людина-патріот.

Обов'язок – поведінка, яка вимагає моральної відповідальності.

Особистість – суб'єкт вільного і відповідального морального вчинку та свідомої діяльності.

Патріотичне виховання – складник національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадських і конституційних обов'язків, успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

Переконання – система усвідомлених уявлень і знань особистості, що спонукають її діяти відповідно до усталених поглядів, принципів, світогляду.

Самовиховання – свідома систематична діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних моральних якостей.

Самоконтроль – свідомо вольова регуляція особистістю власної поведінки, що полягає в усвідомленні та оцінюванні людиною свого психічного стану, дій та узгодження їх відповідно до суспільних норм і правил поведінки людей.

Свобода – незалежність суб'єкта; свідоме визначення суб'єктом власних цілей поза впливом зовнішнього авторитету.

Спрямованість особистості – сукупність усталених мотивів, які орієнтують поведінку і діяльність людини незалежно від конкретних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Гуманістична модель виховання / І. Д. Бех // *Методист* – 2014. – № 6 (30). – С. 60–66.
2. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. // *Методист* – 2014. – № 11 (35). – С. 11–25.
3. Бех І. Д. Шляхом злагоди до процвітання // Про національну ідею в становленні громадянина-патріота України / І. Д. Бех, К. І. Чорна // *Позашкільля*. – 2008. – № 11 (23). – С. 4–9.
4. Бех І. Д. Патріотизм без ретуші / І. Д. Бех // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XII Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О. П. Рудницької / [гол. ред. Г. І. Сотська]. – Вип. 6 (10). – К. : Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, 2015. – С. 11–15
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / за ред. О. В. Сухомлиської // *Шлях освіти*. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді / Електр. ресурс: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
7. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // *Педагогіка і психологія*. – 2006. – № 2. – С. 17–30.
8. Роль педагога в посиленні патріотичного виховання в навчальних закладах Миколаївської області : метод. реком. / за заг. ред. К. Ф. Нор, О. О. Сокурєнко, А. І. Тюпи, О. П. Божко. – Миколаїв : ОІППО, 2014. – 56 с.
9. Фопель К. Энергия паузы. Психологические игры и упражнения : практ. пособ. / перев. с нем. – М. : Генезис, 2001. – 237 с.
10. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста : навч.-метод. посіб. / К. І. Чорна. – К. : ХІК, 2004. – 96 с.
11. Шкільна І. М. Патріотичне виховання старших підлітків у позаурочній діяльності / І. М. Шкільна // *Виховуємо громадян України : наук.-метод. посіб.* / авт. кол. за заг. кер. К. І. Чорної. – Черкаси : Вид-во ЧОПОП, 2012. – С. 80–122.

Науково-практичне видання

Бех Іван Дмитрович
Кириченко Валентина Іванівна
Петрочко Жанна Василівна

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

(тренінг з національно-патріотичного виховання
дітей та молоді)

Посібник

Редактор *Л. П. Гобельовська*
Дизайн та верстка *С. А. Долголевиць*
Коректор *М. Г. Хачірова*

Підписано до друку 22.03.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 8,14.
Наклад 300 прим. Зам. № 563

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11
Тел.: (057) 756-53-25
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року